ॐ श्री

અર્પણપત્ર.

ૐ પ્રેમ સ્વરૂપે પરમાત્માને નમસ્કાર

અને

સમર્પણ

હો આ લઘુ કાવ્યસંગ્રહનું!

કે જેમાં બહુધા પ્રેમ વિષયની નાની મોટી કાવ્યકૃતિનો જ

સંગ્રહ કરાયેલો છે!

અખંડ પ્રેમને અર્થે, [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

વિશુદ્ધ પ્રેમને જ [illegible]

સર્વસ્વ માનનાર

મુનિ [illegible].

ૐ

પરમાત્મરૂપ પતિપ્રતિ

સ્નેહાંજલિ.

ગઝલ–કવ્વાલી.

ઘણાએ કાળથી મુજને, વિરહ તો આપનો સાલે,
હવે રાખી દયા દૃષ્ટિ, કદિ ના ભૂલશો મુજને. ૧
પિયુ પિયુ નામને જપતી, રટણમાં એ જ હું રટતી,
નિરંતર કાળ નિર્ગમતી, કદિ ના ભૂલશો મુજને. ૨
સ્વપ્નમાં એ જ નિરખું છું, નિહાળી મૂર્તિ હરખું છું,
પ્રભુ મુજ પ્રાણથી પ્યારા, કદિ ના ભૂલશો મુજને. ૩
રહી અજ્ઞાનને અંકે, પડીને પાપને પંકે,
વિસાર્યા આપને મેં તો, છતાં ના ભૂલશો મુજને. ૪
હૃદય મેં આપને સોંપ્યું, અને બાકી ન કંઈ રાખ્યું,
સુહૃદ સ્નેહી તમે મ્હારા, કદિ ના ભૂલશો મુજને. ૫
સહું છું હું દુઃખો વિરહે, નમેરા નાથ શું થાઓ?
જીગરની જ્વાળને જોઇ, કદિ ના ભૂલશો મુજને. ૬
સમર્પ્યું મેં સહુ તમને, મનઃ વાણી અને તનને,
રહેતાં આપને ચરણે, કદિ ના ભૂલશો મુજને. ૭
વધુ શું હું કહું પ્રીતમ! હૃદયનું તે હૃદય જાણે,
રડીને એટલું યાચું, 'કદિ ના ભૂલશો મુજને.' ૮

ઉદ્દેશ.

ચાલુ સાલમાં એટલે વીર સંવત્ ૨૪૪૩—વિક્રમ સં. ૧૯૭૩ ના આસો મહીનામાં મુનિ મહારાજ શ્રી ઊદયસાગરજી તથા મહારાજ શ્રી લલ્લુજી સ્વામી અને મુનિ શ્રી લક્ષ્મીચંદજી સ્વામીનું અમારા ગામમાં પધારવું થયું, તે વખતે તેમનાં સમાગમનો ૧૦—૧૨ દિવસ સુધી અમોને લાભ મળ્યો. તે સમયે સંગ્રહકાર મહારાજશ્રી જ્યારે જ્યારે અમોને આત્મિક શાન્તિ અને જીવન મધુર બનાવવાનો ઉપદેશ આપતા, ત્યારે ત્યારે તે ઉપદેશની પુષ્ટિ અર્થે આ સંગ્રહમાંનાં કાવ્યો કહેતા, તેથી અમને એ પુસ્તક જોવાની ઇચ્છા થઈ અને મહારાજશ્રીએ તે પૂર્ણ કરી. તેથી અમને આ પુસ્તક જીવનના ક્લેશમય અને દુઃખદાયક પ્રસંગ વખતે શાંતિ આપી તેમ હૃદયને શાન્તિકારક જણાતાં, આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થાય તો ઠીક એવી અમારી ઇચ્છા થઈ અને તે મહારાજશ્રીને જણાવી. જવાબમાં મહારાજશ્રીએ કહ્યું કે આ સંગ્રહ મેં પ્રસિદ્ધ કરવા માટે કર્યો નથી, પણ માત્ર મારા પોતાના આનંદ અને શાંતિ અર્થે જ કર્યો છે. વળી આ સંગ્રહમાં જે જૈન સાધુઓના મુખેથી સંભળાય છે તેવા પ્રકારનાં કાવ્યો નથી એટલે કદાચ જૈન-સમાજમાં રૂચિકર ન પણ થાય, માટે જેમ છે તેમ રહે તો જ ઠીક છે. જોકે મહારાજશ્રીની આ વાત ઠીક હતી, છતાં અમને એ કાવ્ય-સંગ્રહ પ્રત્યે પ્રેમ થયેલો હોવાથી એ વાત રૂચી નહિ અને તેથી વિનંતિ કરી કે આપના આનંદમાં અમારો અને જનસમાજનો ભાગ છે અને તે ભાગ તમારે આપવો જ જોઈએ, અને તે ન આપો તો દેવાદાર થાઓ: માટે અમોને તમારા આનંદમાં ભાગ પડાવવાનો જે હક છે તે પડાવીશું જ. વળી લોકોને રૂચે કે કેમ તે આપણે જોવાનું નથી;

જેને રૂચશે તે લેશે અને ન રૂચે તે ભલે ન લે; તેના માટે અમને કશો વાંધો નથી; માટે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાનું સદ્‌ભાગ્ય તો અમને જ મળવું જોઈએ... વિગેરે કહેવાથી મહારાજશ્રીએ હા કહી અને વિશેષમાં હૃદયોદ્‌ગાર કે જે પ્રેમી હૃદયને અને વિચારકોને કાંઈક નવું બતાવે છે તે લખી આપવા કૃપા કરી. આ પુસ્તકના લેખો વિગેરેને સુધારવા, પ્રુફ વગેરે સુધારવા અને છપાવવાની ઉદાર કૃપા કરનાર શાહ ચુનીલાલ વર્ધમાનનો અમે પૂર્ણ આભાર માનીએ છીએ, કારણકે આ પુસ્તક જો કાંઇ સુંદર લાગતું હોય તે તેમના પરિશ્રમને લીધે જ છે. જો તેમણે આ કાર્ય હાથમાં ન લીધું હોત તો અમે સિંહ વાઘના નિવાસસ્થાન ગીરના જંગલમાં રહેનારા શું કરી શકત ? છેવટે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાનો ઉદ્દેશ જે માનસિક અશાન્તિ ટાળી શાંતિ પ્રાપ્ત કરવાનો અને જીવન મધુર બનાવવાનો, રોતાં ભાંડુઓને હૃદય સરસાં ચાંપી આશ્વાસી ટટ્ટાર બનાવી બળતી જ્વાળાને શાન્ત કરવાની વૃત્તિ ઉત્પન્ન કરવાનો છે તે ફળીભૂત થાય તો અમારો રંક પ્રયત્ન સફળ થયો માનીશું, કારણકે અમે આ પુસ્તક કાંઈ દ્રવ્યલાભ મેળવવા પ્રસિદ્ધ કરતા નથી. થયેલ ખર્ચ કરતાં પણ ઓછી રકમ લઈ ઉત્પન્ન થતી સઘળી રકમ આ સંગ્રહકારના સદ્‌ગુરૂના સ્મરણાર્થે જે કાંઈ શુભ પ્રવૃત્તિ થાય તેમાં ખર્ચવાની છે, પરન્તું આત્મિક લાભ મેળવવા ઇચ્છા તો છે જ; અને એ ઈચ્છા કોને ન હોય ?

આં કોલવાડી, ગીર–કાઠીયાવાડ. | લી.
પોસ્ટ તાળાળા, વેરાવળ થઈ. | પ્રકાશકો.

તા. ક. આ પુસ્તકની પ્રસિદ્ધિને અર્થે કેટલીક સહાયતા મળી છે અને તેથી હાલના મોંઘવારીના સમયમાં કાંઈક અંશે પુસ્તકને સસ્તું અને સુંદર બનાવી શકાયું છે. માંગરોળવાળા બખાઈ લીલાધર જવરાજના

પ્રયાસથી શેઠ તુલસીદાસ મોનજી માંગરોળવાળાએ રૂ. ૩૦, શેઠ પ્રાણલાલ ઈંદરજી માંગરોળવાળાએ રૂ. ૨૫ અને શેઠ ગોકળદાસ પ્રેમજી માંગરોળવાળાએ રૂ. ૫ આપ્યા છે. તે ઉપરાંત શાહ મોરારજી મુળજી હા. બાઈ વજકુંવર તરફથી રૂ. ૨૫ અને શાહ કાળીદાસ નેમચંદ ધોરાજીવાળા તરફથી રૂ. ૧૫ સહાય અર્થે મળ્યા છે. એ સર્વે સહાયકોનો આભાર માનીએ છીએ.

પ્રસ્તાવના.

આ પુસ્તક સંબંધી ઘણું ખરૂં આવશ્યક કથન હૃદયોદ્‌ગારમાં થઈ ચૂક્યા છતાં પ્રસ્તાવનારૂપે એટલું ઉમેરવાની જરૂર છે કે આ સંગ્રહ મેં માત્ર મ્હારા પોતાના આનંદ અર્થે જ તૈયાર કરેલો હતો અને માનસિક શાંતિ માટે જ પ્રયત્ન કરેલો હતો. તે વખતે તેને પ્રસિદ્ધ કરાવવાની કલ્પના પણ ન હતી, એટલે અમુક રીતિએ જ સંગ્રહ કરવો ઠીક છે, એ વિચાર જન્મ્યો ન હતો. આજે જ્યારે આ સંગ્રહ પ્રસિદ્ધિમાં આવે છે ત્યારે મણ વિચારને ફેરવવો ઠીક ન લાગ્યો જેથી કાવ્ય અવ્યવસ્થ રીતે જોવામાં આવે તો તેના માટે દુર્લક્ષ કરવા વાચકોએ કૃપા કરવી. વળી જ્યારે જ્યારે કાવ્ય પ્રાપ્ત થયાં, ત્યારે ત્યારે સગવડે લખાયાં છે; એથી કરીને પણ કદાચ અવ્યવસ્થિત લાગે તો તે સંભવિત છે. પ્રેમનું કામ પ્રેમ પોતે જ કરે તેમાં મનુષ્ય તો નિમિત્ત માત્ર છે, એટલે એની ભૂલો કે દોષો જોઇ પ્રાપ્ત વસ્તુનો અનાદર કરવો એ પ્રેમી હૃદયથી ન બની શકે તેવું છે, અને શુષ્ક હૃદયીને તો કહેવું જ શું?

આ સંગ્રહમાં પ્રેમના જ કાવ્યો ઉપરાંત અન્ય ઉપદેશક કવિતાઓ પણ છે પરન્તુ તે તે કવિતાઓ ઉપરના સંગ્રહકર્ત્તાના પ્રેમનુ જ એ પરિ-

ધ્યામ હોઈને આ પુસ્તકનું નામ "વિશુદ્ધ-પ્રેમ-પ્રવાહિની" રાખ્યા છતાં તેમાંથી તે કાવ્યો કાઢી નાંખ્યાં નથી.

હૃદયોદ્‌ગારમાં પ્રભુને આશુક રૂપે માનવા ઇષ્ટ છે કે પતિરૂપે માનવા ઇષ્ટ છે તે સંબંધી યથામતિ ઉલ્લેખ કરી પ્રભુને પતિરૂપ માનવા ઇષ્ટ છે એ બતાવવા પ્રયત્ન સેવ્યો છે. તેનાથી બીજી રીતે એટલે કે પ્રભુને આશુકરૂપે માનવા-કલ્પવા ઇષ્ટ છે એ સંબંધીનો શ્રીયુત પઢીયારનો લેખ જે મ્હારા હૃદયોદ્‌ગારમાં લખેલ વિચારો વાંચ્યા પછી તેના જવાબરૂપે લખાએલ છે તે પણ આ જ પુસ્તકમાં યથાસ્થિત સ્વરૂપમાં વાંચવામાં આવશે. વળી એ જ ચર્ચાને અંગે રા. કાન્તના એક પત્રમાંનો અમુક ભાગ અન્ય સ્થળે મૂકેલો છે તે, તથા કલાપીનું કથન તથા અન્ય ઉદ્‌ગારો એ સર્વને વાંચી વિચારી એ તત્ત્વના વિચારકો સાર ગ્રહણ કરશે એવી આશા છે. સંગ્રહકાર તત્ત્વચિંતક પાસે માત્ર દહીં મૂકે છે. તેને વલોવી-મન્થન કરી નવનીત-ઘી કહાડવું એ કામ તેઓનું છે.

ધોરાજી.
વી. સં. ૨૪૩૩ના શ્રાવણ વદી ૧૧
(ગુરૂ-સ્વર્ગગમન-તિથિ)

લી.
મુનિ છોટાલાલજી.

હૃદયોદ્‌ગાર.

इतरकर्मफलानि यथेच्छया ।
वितर तानि हे चतुरानन ॥
अरसिकेषु कवित्वनिवेदनम् ।
शिरसि मा लिख मा लिख मा लिख ॥

અર્થાત્—હે બ્રહ્મા! વિધાતા! અન્ય કર્મોનાં ફળો તું મારા ભાગ્યમાં તારી મરજી પ્રમાણે આલેખજે, પરન્તુ અરસિક જનોને કવિતા કહેવાનું કાર્ય તું મારા ભાગ્યમાં લખીશ નહિ, લખીશ નહિ!

કોઇ સંસ્કૃત મહાકવિએ એ શબ્દો ઉચ્ચાર્યાં છે અને તે કેવળ વ્યર્થ નથી. કાવ્યની પદવી ઘણી ઉંચી છે, અને તે વસ્તુ જેની–તેની પાસે બકવા જવી તે ગધેડાની ગુણમાં ઈંટોને બદલે પુસ્તકો લાદી વિદ્યાને અન્યાય કરવા તુલ્ય છે. કોઇ એક વિદ્વાને તો આ સંસાર-રૂપ વિષવૃક્ષનાં બે મધુર ફળોમાંનું એક મધુર ફળ કાવ્યામૃત રૂપ કહ્યું છે.

संसारविषवृक्षस्य द्वे एव मधुरे फले ।
काव्यामृतरसास्वादः संगमः सुजनैः सह ॥

અથાત્—સંસારરૂપી વિષવૃક્ષનાં બીજાં બધાં ગમે તેટલા કડવાં ફળ હોય, પણ તેનાં બે ફળો તો અવશ્ય મધુર–મીઠાં છે, અને તે બે ફળોમાનુ એક કાવ્યામૃત રૂપી રસનો આસ્વાદ અને બીજું સજ્જનોનો સમાગમ છે. જગતમાં સજ્જનોનો કાંઇ લોપ થઈ ગયો નથી. બહુરત્ના વસુંધરા છે. પરન્તુ એવા રત્નોને જમાનામાંથી શોધી કાઢવાનું કાર્ય અતિકઠીન છે. જગતમાં દંભનું એટલું જોર ચાલે છે કે ખરા સજ્જનો ક્યા છે અને દંભી–દેખાતા સજ્જનો ક્યા છે એ

શોધવાનુ કાર્ય દુષ્કર છે. કદાચ ભાગ્યયોગે એવા સાચા સજ્જનનો લાભ થાય, તોપણ તેના સમાગમનો લાભ લેવો એ તો માત્ર ભાગ્યાધીન જ છે. પરન્તુ સંસારરૂપી વિષવૃક્ષના બીજા મીઠા ફળ કાવ્યામૃતનો રસાસ્વાદ લેવો એ એટલું કઠીન નથી. તે સુલભ છે. એ સુલભ ફળની પ્રાપ્તિ થતાં રસિક જનોએ તેનો આસ્વાદ લેવો-માત્ર જિહ્વાને તૃપ્ત કરીને જ બેસી રહેવું નહિ પરન્તુ તેને સંપૂર્ણ રીતે ચાવીને તેના બારીક પરમાણુઓ કરીને તેને ગળા હેઠળ ઉતારવાં કે જેથી એ પરમાણુઓ સારી પેઠે પચે અને આ દેહને ધારણ કરનાર આત્માને નિર્વિકારી-વિશુદ્ધ લોહી રૂપી વૃત્તિઓથી સુપોષણ આપે: એ જ એવા ફળની પ્રાપ્તિને પ્રસંગે મનુષ્યોનું કર્તવ્ય છે.

એક પ્રસંગ એવો હતો કે હું આ મધુર ફળના રંગને જોઈને જ તેની કીંમત આંકતો હતો અને બહુ તો તેને માત્ર રસનાના આનંદોપભોગનો જ વિષય સમજતો હતો; પરંતુ મારી એ ભ્રમણા એક કવિતારસિક મુનિના સમાગમથી દૂર થવા પામી હતી. વિક્રમ સંવત્ ૧૯૫૧-૫૨ ની સાલના ચાતુર્માસમાં મુનિ શ્રી તિલોકચંદ્રજીનો મને મેળાપ થયો અને તેમણે જ મને સમજાવ્યું કે કવિતા માત્ર રાગડા તાણવાની વસ્તુ નથી, પરંતુ તેમાં ગૂઢ રહસ્ય સમાએલું હોય છે કે જે રહસ્ય સમજવાથી થતો આનંદ માત્ર મગજસુધી નહિ પણ આત્માસુધી પહોંચવા જેટલો બળવત્તર હોય છે. મુનિ શ્રી તિલોકચંદ્રજી કલાપીની કવિતાઓના જબરા અભ્યાસી હતા એટલું જ નહિ પણ આનંદમગ્ન અવસ્થામાં તેમના મુખમાંથી બહુધા કલાપીની કવિતાઓ જ નિર્ઝરતી હતી. કવિતાની અંદર આટલી બધી સુંદર ભાવવાહકતા રહેલી હોય છે તે તે જ વખતથી મારા સમજવામાં આવ્યું. કવિતાઓ વાંચવા તરફ સામાન્ય રીતે મને જે કંટાળો હતે

તે ફંટાઓ ત્યારથી દૂર થયો અને 'નર્મદ'ને પ્રતાપે 'વિચારે' આકર્ષ્યું. મુનિ શ્રી તિલોકચંદજી પાસેથી મેં કલાપીના બે ગ્રંથ મંગાવ્યા. લખી લીધા અને 'મનોનિગ્રહ' નામની કવિતા મેં તેમની પાસે લખાવી જે મેં પાછળથી 'સદુપદેશ કુસુમમાળા'માં દાખલ કરી હતી. એ કવિતા મને બહુ ગમી. હું ઘણુ વખત એ કવિતા કોઈ વાર બીજાઓની સમક્ષ અને કોઈ વાર એકાંતમાં ગાતો અને હૃદયનો આહ્‌લાદ—આનંદ અનુભવતો. મુનિ શ્રી તિલોકચંદજીના સાથે કેટલોક વખત રહ્યા પછી અમે બન્ને લીંબડી આવ્યા અને ત્યારપછી અમે જુદા પડ્યા. ત્યારબાદ ૧૯૬૩ ની સાલસુધી તેમની સાથેના પત્રવ્યવહારથી હું કવિતાઓ વાંચવાનો લાભ મેળવતો અને તેમાં સગાએલો આનંદ અનુભવતો. કલાપીની કવિતાઓ ઉચ્ચ વૃત્તિને સન્મુખ રાખીને વાંચવાની તે મને ઘણી વાર ભલામણ કરતા. એમ કરવાથી કવિતાઓનું સાચું રહસ્ય ધીમે ધીમે મારા લક્ષમાં આવતું ગયું. ત્યારપછી મુનિ શ્રી તિલોકચંદજી જોકે અદૃશ્ય થઈ ગયા છે, તથાપિ હું તો મારા આનંદમાં આગળ વધતો રહ્યો છું.

સંવત્ ૧૯૬૮ ના શ્રાવણ માસમાં મારા પરમ ઉપકારી સદ્‌ગુરુ શ્રી લાધાજી સ્વામીનો સ્વર્ગવાસ થયો, તેથી હૃદયમાં વ્યામોહ ઉત્પન્ન થયો. છદ્મસ્થની અપૂર્ણ સ્થિતિમાં એ વ્યામોહ અસ્વાભાવિક નહોતો. એ વ્યામોહને દૂર કરવામાં અને ચિત્તને શાન્ત કરવામાં સૂત્રવાચન સાથે કલાપીની કેટલીક કવિતાઓએ મને સારી પેઠે મદદ કરી હતી. સૂત્રવાચનથી સાધુસ્થિતિની અને જીવનની ઉપયોગિતા કેટલેક અંશે સમજાઈ અને—

"વ્હાલી બાબા ! સહન કરવું એય છે એક લ્હાણું !"

એવા કલાપીના હૃદયોદ્‌ગારે સહન કરવામાં—મનઃસંયમ કરીને મનોદુઃખને પણ મનઃસુખ સમજી શાન્ત રહેવામાં આનંદ—સંતોષનો ખરો અનુભવ કરાવ્યો; કવિતાઓનું ખરૂં મૂલ્ય સમજાવાને પરિણામે જે જે સારી કવિતાઓ દૃષ્ટિએ પડે તેનો સંગ્રહ કરવાની ઇચ્છા થવા લાગી. એવો સંગ્રહ અત્યારસુધી ચાલુ રહ્યા પછી કેટલાક ગૃહસ્થોની ઇચ્છાને અનુસરીને તે પ્રસિદ્ધિને માટે તેમને સોંપાયો અને તેના પરિણામરૂપે આજે આ પુસ્તક વાચકોના કરકમળમાં પડેલું છે.

એક જૈન મુનિને હાથે આ પ્રકારનાં કાવ્યોનો સંગ્રહ થયેલો હોય અને તે પ્રસિદ્ધિમાં આવતો હોય તો તે આ પહેલો જ છે. આ સંગ્રહમાં બહુધા પ્રેમનાં કાવ્યો છે અને જૈન ધર્મ મુનિઓને સાંસારિક પ્રેમના પ્રસંગોનું ચિંતન નહિ કરવાનું ફરમાવે છે. પ્રેમ અને મોહની વચ્ચે રહેલો ભેદ વિરલ મનુષ્યો જ સમજે છે અને જેઓ શાશ્વત પ્રેમને સમજે છે, તેઓ પ્રેમ વસ્તુને નિષિદ્ધ માનતા નથી; પરન્તુ આ ભેદને સમજનારાઓ પ્રેમનું નામ સાંભળીને ભડકી ઉઠે છે અને એક જૈન મુનિની કૃતિની સાથે ‘ પ્રેમ ’ શબ્દ જોડાએલો જાણીને તો તેમનું મગજ કાંઇની કાંઇ કલ્પનાઓ કરવા મંડી પડે છે. પરંતુ આ શ્રમ ટળવાની જરૂર છે. પ્રેમ એ ત્યાજ્ય વસ્તુ નથી પરંતુ સૌ જીવને ઉપાદેય વસ્તુ છે; અલબત્ત, તેના ભેદો સમજવાનો અને પોતાના ધર્મોને જાણવાનો વિવેક તો હોવો જ જોઇએ. મનુષ્યના જીવનમાંથી એક માત્ર પ્રેમ વસ્તુને ખેંચી લો અને પછી તુરત સમજાશે કે એ મનુષ્ય એક માત્ર મુડદું જ છે ! પ્રેમને ધિક્કારનારાઓ માત્ર પ્રેમને જ નહિ પણ પ્રેમ સ્વરૂપે પ્રભુને ધિક્કારે છે ! કવિ નાનાલાલ માત્ર એક ટુંકી કવિતામાં ‘ પ્રેમ ’ નો બહુ જ ઉમદા ખ્યાલ આપે છે:

પરમ પ્રેમ પરબ્રહ્મ !
માત પ્રેમ, તાત પ્રેમ, પુત્ર પ્રેમ, પુત્રી પ્રેમ,
દમ્પતીના દેવ પ્રેમ. પ્રેમ છે સંસારસાર;
પરમ પ્રેમ પરબ્રહ્મ.
દયા પ્રેમ, દાન પ્રેમ, ભક્તિ પ્રેમ, જ્ઞાન પ્રેમ,
યોગ પ્રેમ, મોક્ષ પ્રેમ, પ્રેમ તે સંન્યસ્તાધાર;
પરમ પ્રેમ પરબ્રહ્મ.
સ્થૂલ પ્રેમ, સૂક્ષ્મ પ્રેમ, વિશ્વ કેરો મન્ત્ર પ્રેમ,
સૃષ્ટિનો સુવાસ પ્રેમ, પ્રેમ તેજ કેરો પાર;
પરમ પ્રેમ પરબ્રહ્મ.
આત્મનો વિકાસ પ્રેમ, જીવન પ્રકાશ પ્રેમ,
પ્રેમ-પ્રેમ, સર્વ પ્રેમ, પ્રેમનો આ પારાવાર;
પરમ પ્રેમ પરબ્રહ્મ.

પ્રેમ એ પવિત્ર વસ્તુ છે. પ્રેમ વિનાનું હૃદય તે જડ-પાષાણવત્ છે અને તેવા હૃદયવડે મુક્તિની અભિલાષા રાખવી તે પાણી વલોવીને માખણની આશા કરવા જેવું છે! મને લાગે છે કે મોહ અથવા આસક્તિથી દૂર રહેવાનો ઉપદેશ કરવાને બદલે પ્રેમ શબ્દથી ભડકાવી મેલનારા ઉપદેશકોએ જ શાશ્વત પ્રેમને સમજવાની સ્થિતિમાં પણ મનુષ્યોને રહેવા દીધાં નથી. જ્યાંસુધી મનુષ્યનું હૃદય પ્રેમરૂપી નિર્ઝરના જળવડે ભીનું રહેતું નથી, ત્યાંસુધી તેનામાં ભ્રાતૃભાવ જાગૃત થતો નથી, ભ્રાતૃભાવ વિના અનુકંપા આવતી નથી અને અનુકંપા વિના સમભાવવૃત્તિ જાગૃત થતી નથી. એકલા જૈન ધર્મનો જ નહિ, પરંતુ અન્ય ધર્મોનો મુખ્ય ઉપદેશ પણ સમભાવવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરવાનો છે અર્થાત્ આત્મવત્સર્વભૂતેષુ એ ભાવ ઉત્પન્ન થવાથી જ મુક્તિનો માર્ગ

મોકળો થાય છે એવું સઘળા આર્ય ધર્મો કહે છે. પરન્તુ એ ભાવનું બીજ માત્ર શાશ્વત પ્રેમમાં જ રહેલું છે, તેની સમજણને અભાવે મનુષ્યો અંધકારમાં અટવાયાં જ કરે છે અને તેનો પાર પામી શકતાં નથી.

ઉપર જણાવ્યું તેમ જે કાંઈ અવગણના થઈ છે તે પ્રેમ અને મોહમાં તફાવત નહિ સમજનારાઓ તરફથી થઈ છે. દેહ ઉપરની આસક્તિ અર્થાત્ ગોરા કે ઉજ્જ્વલ દેહ ઉપરનો અનુરાગ તે મોહ છે; જ્યારે પ્રેમ તે આત્મા–સિદ્ધસ્વરૂપી આત્મા અને તેના ઉત્તમ ગુણ પ્રત્યે જે કાંઇ સદ્‌ભાવ તે છે. મોહદૃષ્ટિથી પુત્ર, સ્ત્રી, કિંવા કોઈ મહાત્મા ઉપર પણ અનુરાગ–પૂજ્ય ભાવ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે, અને એવા પૂજ્ય ભાવને પ્રેમભાવ સમજનારાઓ ભૂલ કરે છે. પૂજ્ય ભાવ સ્થૂલદૃષ્ટિનું પરિણામ હોય છે અને પ્રેમભાવ એ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિનો વિષય છે. પૂજ્ય ભાવ પોતાના મનથી માનેલા ગુણ ઉપર ઉત્પન્ન થાય છે અને તે ગુણમાં જ્યારે કાંઇ પરિવર્તન જોવામાં આવે છે, ત્યારે પૂજ્ય ભાવને બદલે દ્વેષ ભાવ જન્મ પામે છે. એમાંથી કોઇ વાર કાયમનું વૈર બંધાઇ જવાનો પણ સંભવ પેદા થાય છે. ત્યારે વિશુદ્ધ પ્રેમભાવમાં આત્માના ગુણ સામે જ જોવાય છે–દેહના ગુણ સામે જોવાતું નથી. દેહથી ગમે તેવાં દુષ્ટ કૃત્યો થતાં હોય છતાં પ્રેમી તે જડ દેહથી દુનિયાની દૃષ્ટિમાં મનાતાં દુષ્ટ કૃત્યો કરનારના આત્માને પ્રેમની નજરથી ઉજ્જ્વલ જ જુએ છે અને આ બાહ્ય પડદાને કે પડદો કાંઇક મલીન થયો હોય છે તેને હૃદય સરસો ચાંપીને પડદાને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરે છે, તેમ જ ઉજ્જ્વલ પ્રભુજ્યોતિને ઢંકાતી અટકાવે છે. એવો પ્રેમી તે જ ખરો મહાત્મા છે–પછી ભલે તે ગૃહસ્થના વેશમાં હોય કે ત્યાગીના વેશમાં હોય. જે પ્રેમમાં હિતકર

આત્મભાવના રહેલી છે. તે પ્રેમ સ્વજનપરનો હોય કે પરજનપરનો હોય, પુરુષપરનો હોય કે સ્ત્રીપરનો હોય; એક કીડીપરનો હોય કે હાથીપરનો હોય, તોપણ તે પુણ્યરૂપ છે. પ્રેમમાં રહેલી હિતકર આત્મભાવનાની પરીક્ષા બાહ્ય લોકદૃષ્ટિ કરી શકતી જ નથી, અને તે જ કારણે જગતમાં દંભનો વધારો દિવસે દિવસે થતો જોવામાં આવે છે.

પ્રેમની-વિશુદ્ધ પ્રેમની જ્યોતિ એ જ આત્મવૃત્તિ છે. આત્મવૃત્તિનો યોગ સારા કે ખોટા કાર્યમાં કરવાથી જ પુણ્ય કે પાપનું ઉપાર્જન થાય છે. અજ્ઞાન ભાવથી કરેલાં પાપ-પુણ્ય પૂર્ણ ફલપ્રદ થતાં નથી. પ્રેમપૂર્વક-સાવધાન મનથી દુષ્ટ કર્મ કરવાથી પાપના જે બંધ પડે છે તે ઘણા ગાઢા હોય છે, તેથી ઉલટું અજ્ઞાન દશામાં કરેલાં પાપોના બંધ આછા હોય છે. એ પાપકર્મથી તદ્દન નિવૃત્ત થવાને પદ્મ નામે નો ઉપદેશ જૈન શાસ્ત્રોએ કરેલો છે. જ્ઞાન પામ્યા પછીની સંપૂર્ણ અવસ્થા તે જ સાચી પ્રેમમય અવસ્થા છે. અજ્ઞાન અવસ્થામાં પાપ કર્મ કર્યાં હોય, તોપણ જ્યારે ખરો આત્મભાવ-પ્રેમભાવ પ્રકટ થાય છે ત્યારે મનુષ્યનો આત્મા પશ્ચાત્તાપના અગ્નિથી ઉજ્જ્વલ બને છે. એ માટે "રાય પ્રસેણી" સૂત્રમાનો પરદેશી રાજાનો દાખલો સારી પેઠે જાણીતો છે. પરદેશી રાજા ઘોર કર્મી હતો. મનુષ્યના ટુકડા કરતાં તેને અંશ માત્ર ત્રાસ થતો નહિ અને તેના હાથનાં કાંડા લોહીથી ખુડબુડ રહેતા એમ કહેવાતું. પરન્તુ તે એકાન્ત અધમી હતો-અર્થાત એ પાપો તેણે અજ્ઞાન દશામાં કર્યાં હતાં તેથી તેના પાપના બંધ આછા હતા. પરન્તુ જ્યારે પ્રત્યેનો ખરો પ્રેમભાવ-આત્મભાવ તેનામાં જાગૃત થયો ત્યારે માત્ર ૩૫ દિવસના પશ્ચાત્તાપથી તે પોતાના કર્મોને ખપાવી શક્યો અને સિદ્ધ થવાને માટે તેને માત્ર એક જ ભવ

બાકી રહ્યો, એ જાણીતી વાત છે. આ ઉદાહરણથી સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાશે કે જે પ્રેમમાં વિશુદ્ધ આત્મભાવ રહેલો હોય છે, તે પ્રેમ ધારણ કરવાનો સંસારીનો કે ત્યાગીનો, સ્ત્રીનો કે પુરૂષનો એકસરખો અધિકાર છે, અને તેથી આત્મા ઉંચે ચડે છે પણ પતિત થતો નથી. વિશુદ્ધ આત્મભાવ વિનાનો પ્રેમ 'પ્રેમ'ના રૂપમાં ટકી શકતો નથી, પરન્તુ તે ક્ષણે ક્ષણે રૂપાંતરને પામે છે. તેમાં વિકાર, મોહ અને છેલ્લે આસક્તિ દાખલ થાય છે અને તેથી આત્મા અધર્મની ખાડીમાં ગબડવા લાગે છે.

મહાન્ ત્યાગીઓએ પણ વિશુદ્ધ પ્રેમનાં ગીતો એકસરખા આનંદથી ગાયાં છે. સ્વામી રામતીર્થે કહ્યું છે કેઃ—

અર્પજે પ્રેમને સર્વે, માનજે ઉરનાં કહ્યાં,
સંબંધી મિત્ર ને સ્વાર્થો, સર્વને ભોગ આપતાં;
માન સન્માન ને કીર્તિ, ગ્રહ ભંડાર દ્રવ્યના,
અહંતા જ્ઞાનની સર્વે, પ્રેમ યજ્ઞે જ હોમવા !

સ્વામી વિવેકાનંદે પણ પ્રેમને જ ગાયો છે. સ્વામી આનંદઘનજીનાં પદો પણ પ્રેમમાં હુબાહુબ દેખાય છે. પ્રેમ વિનાનું જીવન એ જડ જીવન છે-યાંત્રિક જીવન છે. પ્રેમ વિનાની ભક્તિ નહિ પણ વેઠ નામને લાયક છે. પ્રેમ વિનાનો વિનય તે એક જાતનો વેરો સમજવો. પ્રેમ વિનાની શ્રદ્ધા તે એક જાતનો દુરાગ્રહ જ કહેવાય. જગતમાં સર્વત્ર પ્રેમનું જ સામ્રાજ્ય છે અને પ્રેમને લીધે જ મનુષ્યને જીવવું પણ ગમે છે. જગતમાંથી પ્રેમનો વાયુ ખેંચી લેવામાં આવે તો એક એવી હાનિકારક હવા ફેલાય કે જેની વચ્ચે જીવવા કરતાં આત્મઘાત કરવો એ જ મનુષ્યને વધારે ઉચિત લાગે. એ જ પ્રેમનું માહાત્મ્ય

જગાડનારાં ગીતોનો સંગ્રહ કરીને આ 'વિશુદ્ધ-પ્રેમ-પ્રવાહિની' ના સ્રોતને વહેવડાવવા યથાશક્તિ પ્રયત્ન સેવ્યો છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં સંગ્રહવામાં આવેલી કવિતાઓના ત્રણ વિભાગ પાડી શકાય તેમ છે. એક વિભાગ સૂફી મત પ્રમાણે પ્રભુને માશૂકરૂપે કલ્પી તેને પ્રાપ્ત કરવાને કદમબોશી તેમજ વસ્લની યાચના કરનારાં કાવ્યોનો છે. બીજો વિભાગ પ્રભુને પતિરૂપ માની પોતામાં સ્ત્રીભાવ કલ્પીને પતિની કૃપા પ્રાપ્ત કરવાને પત્ની જે વિનતિ કરે તે રૂપમાં ગવાએલાં કાવ્યોનો છે. ત્રીજો વિભાગ કેટલીક પ્રકીર્ણ કવિતાઓ અને સામાન્ય પ્રેમગીતોનો છે. પ્રભુને પતિરૂપ માનવાથી તેના પ્રત્યે મનુષ્યના જિગરનો પ્રેમ વધારે પ્રવાહિત થાય છે કે પ્રભુને માશૂક રૂપે કલ્પવાથી વિશેષ પ્રવાહિત થાય છે, એ વિષે મોટો મતભેદ છે. સૂફી મતની ઉત્પત્તિનું મૂળ સ્થાન ઇરાન છે, અને સૂફીમતના મહાત્માઓએ પ્રભુને બહુધા માશૂકને નામે જ બોલાવ્યો છે. માશૂક પ્રત્યેની ફીદાગીરી એ જ સૂફીઓની પરમ મુક્તિ છે. ત્યારે શ્રીકૃષ્ણને પતિરૂપ માની પોતાને તેના ગોપીરૂપે કલ્પીને તેના પ્રત્યે પ્રેમભાવ ધરાવવો એ મતનું ઉત્પત્તિ સ્થાન આર્યાવર્ત છે. આર્યાવર્તનો પતિ-પત્ની ભાવ બીજા દેશો કરતા કેટલીક રીતે જૂદો પડે છે. આર્યાવર્તમા પત્નીએ પતિનું ઉતરતું અર્થાત્ ડાબુ અંગ માનવાની ભાવના સ્ત્રી તેમજ પુરૂષ ઉભય વર્ગમા પ્રસરેલી છે. આ પ્રચલિત વ્યવહારની પુષ્ટિમા જૈન અને જૈનેતર શાસ્ત્રનાં કેટલાંક પ્રમાણો પણ છે, અને તેથી સૂફીઓ પ્રભુને માટે જે માશૂક શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે, પ્રભુને પોતાની પ્રિયતમા કહે છે, એ મત આર્યાવર્તની દૃષ્ટિમાં ઉચિત લાગતો નથી. આર્યાવર્ત પોતાને ડાબા અંગને સ્થાને-પ્રભુથી ઉતરતા સ્થાને અર્થાત્ પત્નીને સ્થાને મૂકાઈ પ્રભુને પતિને સ્થાને મૂકવામા ઉચિતતા સમજે છે. જગતના

કૌટુમ્બિક સંબંધોમાં જે જે સંબંધ પૂજ્યતાની દૃષ્ટિએ ઉંચો છે, તે તે સંબંધની કલ્પનાઓ આર્યાવર્તના કવિઓએ પ્રભુને માટે કરી છે. પિતા–પુત્ર, માતા–પુત્ર, પતિ–પત્ની, જ્યેષ્ઠ ભ્રાતા–કનિષ્ઠ ભ્રાતા એ સંબંધો નિકટના કહેવાય છે, તેથી આર્યાવર્તના કવિઓમાંના કોઇએ પ્રભુને પતિ કહ્યો છે અને ઇશ્વરને જ્યેષ્ઠ બંધુ પણ કહ્યા છે. એ પ્રત્યેક સંબંધમાં મનુષ્યે પોતાની ગણના પ્રભુથી ઉતરતી એટલે કે પુત્ર, પત્ની અને કનિષ્ટ બંધુની જ કરી છે! નિશ્ચયનયે કરીને પિતા અને પુત્ર, માતા અને પુત્ર, પતિ અને પત્ની કે જ્યેષ્ઠ અને કનિષ્ટ બંધુઓ ભલે સમાન કક્ષામાં ઉભાં હોય, પરન્તુ વ્યવહારમાં તેમાં જે ઉચ્ચ–નીચ કક્ષાની કલ્પના કરવામાં આવે છે તે જ કલ્પના પ્રમાણે પ્રભુ સાથેનો મનુષ્યનો સંબંધ કવિઓએ ગાયો છે. આ કારણથી સુફી મત કરતાં જુદી જ રીતે આર્યાવર્તના ઘણા કવિઓએ પ્રભુને પતિને સ્થાને મૂકી તેની અનન્ય સેવા કરવાનો મનુષ્ય ધર્મ બતાવ્યો છે. કવિ દયારામ જેવા કોઇક જેને સુફી મતની કવિતાઓનો અભ્યાસ હતો તેમણે એ મતની કલ્પના પણ પોતાની કવિતાઓમાં ઉતારી છે, તો-પણ બહુધા કૃષ્ણ–ગોપીનો ભાવ પણ કવિતાઓમાં ઉતાર્યો છે. શ્રીમાન્ આનંદઘન જેવા જૈન કવિએ પણ ગાયું છે કેઃ—

ઋષભ જિનેશ્વર પ્રીતમ મ્હારો રે, ઓર ન ચાહું કંથ;
રીઝ્યો સાહેબ સંગ ન પરિહરે રે, ભાંગે સાદિ અનંત. ઋષભ.

પ્રીત સગાઈ રે જગમાં સહુ કરે રે, પ્રીત સગાઈ ન કોય;
પ્રીત સગાઈ રે નિરૂપાધિક કહી રે, સોપાધિક ધન ખોય. ઋષભ.

* * * * *

કોઈ પતિ રંજન અતિ ઘણું તપ કરે રે, પતિ રંજન તન તાપ,
એ પતિ રંજન મેં નવિ ચિત્ત ધર્યું રે, રંજન ધાતુ મિલાપ. ઋષભ.

(આનંદઘન ચોવિશી)

પિયા બિનુ શુદ્ધ બુદ્ધ ભૂલી હો;
આંખ લગાઇ દુઃખ મહેલકે, ઝરૂખે ઝુલી હો. પિયા.
હસતી તબહુ બિરાનીયા; દેખી તન મન છીજ્યો હો;
સમજી તબ એતી કહી, કોઇ નેહ ન કીજ્યો હો. પિયા.
પ્રીતમ પ્રાણપતિ વિના, પ્રિયા કૈસે જીવે હો;
પ્રાન પવન વિરહા દશા, ભુઅંગમ પીવે હો. પિયા.
શીતલ પંખા કુમકુમા, ચંદન કહા લાવે હો;
અનલ ન વિરહાનલ યે હૈ, તન તાપ બઢાવે હો. પિયા.
ફાગુન ચાચર ઇક નિસા, હોરી સિરગાની હો;
મેરે મન સબ દિન જરે, તન ખાખ ઉડાની હો. પિયા.
સમતા મહેલ બિરાજ હૈ, વાણી રસ રેજા હો;
બલિ જાઉં આનંદઘન પ્રભુ, ઐસે નિઠુર ન વ્હેજા હો. પિયા.

* * * * *

પિયા બીન સુદ્ધ બુદ્ધ ખૂંદી હો।
વિરહ ભુયંગ નિસા સમે, મેરી સેજડી ખૂંદી હો. પિયા.
ભોયણ પાન કથા મિટી, કિસકું કહુ સુધી હો;
આજકાલ ઘર આનકી, જીવ આસ વિલુંધી હો. પિયા.

* * * * *

નિરાધાર કેમ મૂકી, શ્યામ મુને નિરાધાર કેમ મૂકી ?
કોઇ નહિ હું કોણશું બોલું, સહુ આલંબન ટૂકી. શ્યામ.
પ્રાણનાથ તુમે દૂર પધાર્યા, મૂકી નેહ નિરાશી,
જણ જણના નિત્ય પ્રતિ ગુણ ગાતાં, જનમારો કિમ જાસી. શ્યામ.

(આનંદઘન બહોંતેરી.)

આ પ્રમાણે આર્યાવર્તમાં પ્રભુને પતિરૂપ માનવાનો જે ભાવ પ્રચલિત છે તે મશો વિસ્તર્યો છે. સુફી મતની ગણના કેવળ હલકી કરી શકાય તેમ નથી. પરન્તુ જે દેશમાં પતિ પત્નીના જીવન અધિકારની વચ્ચે લીટી દોરાઇ છે, તે દેશમાં પ્રભુને માટે પતિનું જ સ્થાન ઉંચું મનાયું છે અને તેને જ પરિણામે:—

કદમ કુંજ ઓસરવા ગમરૂ, પણો તો પેરમાં તારા.

એમ ગાવાને બદલે:—

અમોની આંખની પ્યારી કુમુદ આ તો તમારી છે,
મરો કે જીવ તો લજ્જા તમારાની તમોને છે!

એ વિચારોમાં આર્યાવર્તે વધારે ભક્તિમત્તા માની છે. પુરુષ જાતિની ચંચળ મનોવૃત્તિ જોતાં પ્રભુમાં માશુકવૃત્તિ ધરવાથી કેટલીક ખરાબીની સંભાવના મને જણાય છે. એક સિદ્ધાંત તરીકે એ ખરાબીની કલ્પના કરી શકાય તેમ નથી, પરન્તુ આર્યાવર્તના પ્રચલિત વ્યવહારની દૃષ્ટિએ પ્રભુરૂપી માશુકની કલ્પના પુરુષના મગજને અસ્થિર બનાવી જગતમાંની અશાશ્વત માશુકમાં અનુરાગ ધારણ કરવા તરફ દોરી જાય એવો ભય અસ્વાભાવિક નથી. આ કારણથી મને લાગે છે કે એ ભાવનો પ્રચાર કદાચ અનાતિસ્વૈર થઇ પડે. પ્રભુને પતિરૂપ કલ્પીને તેની ભક્તિ કરવાની આર્યાવર્તની પ્રચલિત પ્રણાલી મને વિશેષ ઉચિત લાગે છે તેનાં એ કારણો છે. આર્યાવર્તનાં જ [illegible] સ્ત્રીઓ [illegible] પત્નીભાવમાં વિશેષ આત્માર્પણ રહેલું [illegible] દેખાય છે.

હવે "[illegible]" નામને સાર્થક કરનાર થોડું કથન કરવાનું [illegible] રહે છે. [illegible] કવિતાઓનો [illegible] કરવામાં આવ્યો [illegible] માટે પ્રકાશકને સોંપવામાં આવે.

તેથી જૈન સમાજમાં કાંઈક ટીકા, કાંઇક વક્રોક્તિ, કાંઇક અપવાદ વગેરે થવાનો સંભવ છે. જ્યારે આ સંગ્રહ પ્રસિદ્ધિમાં આવવા દેવાનો મેં વિચાર કર્યો ત્યારે પણ એ જ વિચાર મારા મનમાં આવ્યો હતો, પરંતુ માત્ર એક વાતના સ્મરણથી એ વિચારને માંડું મન કરાવી શક્યું છે. મારા સદ્ગત ગુરૂવર્ય હમેશ એમ કહેતા કે આપણને જે કાંઇ શક્તિ કે સાધન મળ્યાં હોય અને એ શક્તિ કે સાધનથી જગતના કોઈ પણ આત્માનું હિત થતું હોય અને તે પણ સન્માર્ગે રહીને કરી શકાતું હોય તો તે કરતી વખતે લોકાપવાદના નિર્માલ્ય ભયને તિરસ્કારી શુદ્ધ બુદ્ધિથી યથાશક્તિ હિત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો, અને તે પ્રયત્ન કરતાં કદાચ સમાજ તરફથી મુસ્કેલીઓ આવી પડે તો તે શાન્ત ચિત્તે સહન કરી આપણે આપણા કામમાં આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરવો. આ ઉપદેશનું સ્મરણ કરીને કવિતાઓનો આ સંગ્રહ 'વિશુદ્ધ-પ્રેમ-પ્રવાહિની' એવા નામમાં અને સંગ્રહકાર તરીકેના મારા ખુલ્લા નામ સાથે પ્રસિદ્ધ થવા દેવાનું મને ઉચિત લાગ્યું છે. 'વિશુદ્ધ પ્રેમ'ને યથાર્થ સ્વરૂપમાં સમજનારાઓને તો લાગશે કે આવી કવિતાઓનું વાચન વાચકોને પ્રભુભક્તિમાં દત્તચિત્ત બનાવવામાં સાધનભૂત થાય છે; ઘણા કવિઓ એવા કાવ્યરસમાં સ્નાન કરીને જ પોતાને ભક્ત નામથી ઓળખાવી ગયા છે; અને એ જોતાં આવી કવિતાઓ કિંચિત્ નિર્મળ ભાવ ઉત્પન્ન કરવામાં સાહાય્યભૂત થાય તોપણ આ સંગ્રહની ઉપયોગિતાને માટે બસ છે, એમ હું માનું છું. અન્ય દેવ પ્રત્યેની શ્રદ્ધા એ જૈન દૃષ્ટિથી મિથ્યાત્વ મનાય છે, પરંતુ પરમાત્માને પોતાની હૃદયમૂર્તિ, પ્રિયતમ, પરમજ્યોતિ, કે માશૂક માનનારાઓએ પ્રભુને નિર્ગુણ, પરમસખા, અનંતવીર્ય અને અવ્યક્ત માન્યો હોવાથી તેઓના પ્રભુમાં કોઇ પણ પ્રકારના ગુણોનો

આવિર્ભાવ થતો નથી અને તેથી તેના પ્રત્યેના હૃદયના પ્રેમોદ્‌ગારને મિથ્યાત્વ માનવું એ મને દોષરૂપ લાગે છે.

આ પ્રમાણે આ સંગ્રહને પ્રસિદ્ધ થવા દેવામાં જૈન દૃષ્ટિએ પણ નિર્દોષતા માનીને મેં આ કાર્ય થવા દીધું છે. भिन्नाभिन्नरुचिर्हि लोकः! એવા લોકના અપવાદનો કે કોઇ અનુકૂળ–પ્રતિકૂળ અભિપ્રાયોની બહુ ચિંતા મેં રાખી નથી. 'ગામ વચ્ચે કૂવા' ની જેવી દશા થાય તેવી દશા થવા દેવાની મારી ઇચ્છા નહોતી અને તેથી માત્ર હૃદયને–ઉંડા અંતરને પૂછીને તેના ધ્વનિ પ્રમાણે આ કાર્ય કર્યું છે. કીર્તિની અભિલાષા નથી કે નિન્દાનો ભય નથી. જે અનિષ્ટ કાર્યોમાં ભય રાખવો જોઇએ તે કાર્યોમાં નિર્ભય રહીને દંભપૂર્વક કીર્તિ પ્રાપ્ત કરનારાઓ જગતમાં ઘણા છે અને એ કાર્ય સહેલું પણ છે. પરન્તુ જે હૃદયને તે રૂચ્યું નથી તે હૃદયને એવી કીર્તિ એક તૃણ કરતાં વધારે મૂલ્યની નથી.

આ 'પ્રવાહિની' ને જન્મ આપનાર અનેક પર્વતો છે અને આ ક્ષુદ્ર સંગ્રહકારે તો એ પર્વતોમાંથી નિર્ઝરેલાં જળબિંદુઓને એક માર્ગ તરફ દોરવાનું અને એ રીતે એક મોટો પ્રવાહ વહેવડાવવાનું કાર્ય જ કર્યું છે. તેમાનાં કેટલાંક એવાં નિર્ઝરો પણ હતાં કે જે પર્વતોની ઉંડી ખીણોમાં હતાં અને કાળે કરીને કદાચ લુપ્ત થઇ જવા પામત, પરંતુ તેઓનો પત્તો મેળવીને તેઓના વહનને પ્રવાહિની તરફ વાળીને તેમને જીવંત અવસ્થામાં રાખ્યા છે; એ પ્રવાહિનીનું જળ નીરોગી કુદરતી જળ છે, અને--

જેને રુચે જળ, તેટલું તે પાન તેમાંથી કરે;
નિજ હૃદયને શીતળ કરી, સૌંદર્યને તેમા ભરે!

અને જેઓને તે જળપાન અનિષ્ટ લાગે તેઓને માટે અહીં

તટી વેરાએલા ઉગ્ર કૂવાઓ અનેક છે! તેમાંના કેટલાક અઘોરી અને જંગલી કુવાઓ પણ છે અને તેમાંનું જળ કદાચ અપેય પણ હોવાનો સંભવ છે; છતાં જેઓ જળ પરીક્ષા કરવામાં નિપુણ હોય તેઓ કોઈ ખનિજ સંપત્તિથી યુક્ત અને પાચક જળને એ કૂવામાંથી શોધી કાઢીને તેનું પાન કરે તો તેથી કોઈ 'પ્રવાહિની' ને પોતાની અવગણના થએલી નહિ જ લાગે! આ સંગ્રહ એ પણ એ કવિતાઓ ઉપરની એક પ્રકારની પ્રેમવૃત્તિનું જ પરિણામ છે, અને એ વૃત્તિને છુપાવવાનો દંભ કરવો એ મારા મનથી એક પાપ છે. લોકાપવાદથી ડરવું એ કદાચ શુદ્ધ હોય તો પણ હૃદયવૃત્તિને છુપાવવી એ પાપ છે અને કાયરતા એ સત્યનું ખૂન કરવા બરાબર છે.

પણ હવે એ ટાયલું આટલેથી જ પૂરૂં કરીશ. પ્રિય વાચક! આ પ્રવાહિનીનાં એકાદ બિંદુથી પણ તારા તપ્ત હૃદયને શાન્તિ મળે, સંસારના કોઈ પણ અણુગમતા પ્રસંગથી તું ઉદ્વિગ્ન થયો હોય ત્યારે આ પ્રવાહિનીના રૂપેરી પટ ઉપર થઈને વાતો શીતળ વાયુ તારા ચિત્તને કિંચિત્ પણ સ્વસ્થ કરે, તેમજ જીવન સાર્થક કરનાર કોઇ પણ દિશા એ પ્રવાહિનીને કાંઠે ભટકતાં ભટકતાં તને જડી આવે કિંવા દુખ્યો અને જીજ્ઞાસુઓ અને દુનિયાથી તિરસ્કારાએલાઓના આત્મા ઉપર તને ક્રોધને બદલે દયા કે જે વિશુદ્ધ પ્રેમનું અંગ છે તે આ પ્રવાહિનીના સ્રોતનો મંદ ધ્વનિ તારા હૃદયમાં ઉત્પન્ન કરે તો અનેક નિર્ઝરોને એકત્ર કરીને તેનો પ્રવાહ વહેવડાવનાર આ મજુર-વેઠિયો નહિ પણ પ્રીતિસેવા બજાવનારો આ બીજુ પોતાના શ્રમને સફળ થએલો સમજશે. તેના શ્રમને સફળ કરવાને તારે પ્રવાહિનીથી દૂર રહેવું જોઈતું નથી. તેના પરથી વાતા શીતળ વાયુનો દૂર રહીને ઉપભોગ કર નહિ પણ તેની નિકટ આવ, તને ળિળા વાયુથી

આહ્‌લાદ થશે. તેને કાંઠે બેસ; તેના રૂપેરી પટના દર્શનથી તું પ્રસન્ન થશે. માત્ર એક અંજલિ ભરીને તેના જળનું પાન કરી લે; તેથી તારા રોમ રોમમાં વિદ્યુત પ્રવાહ જેવું કાંઈક પ્રસરશે; અને પછી તો તે જ જળમાં સ્નાન કરવાની, તેના ઘડે ઘડે ભરીને પીવાની અને છેવટે જે પર્વતોમાંથી એ ઝરણાં નીકળીને આ પ્રવાહિની બની છે તે પર્વતોની પાસે જઈ, તેમને ભેટી તેમના જળનું પાન કરવાની ઈચ્છાને તું થોભાવી શકીશ નહિ! અને ત્યારે તું પ્રેમ એ દ્વયક્ષરી મહામંત્ર સમજીશ અને જીવન ના ત્રીઅક્ષરી ઉદ્યાન તરફ જવાનો માર્ગ—સાચો માર્ગ તને પ્રાપ્ત થશે! જીવનમાં પ્રેમને ઓતપ્રોત વણી લીધા વિના પરમાત્મજ્યોતિમાં ભળી જવાની આશા રાખીશ મા. ૐ શાંતિ.

દિવબંદર; વીર સંવત
૨૪૪૩ના ફાગણ વદી ૧૧ } લી. મુનિ છોટાલાલજી.

આ પુસ્તક સંબંધી બે બોલ.

સ્થાનકવાસી જૈન સાધુ મુનિ શ્રી છોટાલાલજી મહારાજ ગયા વૈશાખ મહીનામાં ચોરવાડમાં પધાર્યા હતા, એ વખતે તેમણે પ્રેમની ગઝલોનો એક બહુ ઉત્તમ સંગ્રહ મને બતાવ્યો અને કહ્યું કે, એ છપાવવાને માટે કેટલાકો માંગણી કરે છે, અને મારો વિચાર તેમ થવા દેવાનો છે. એ સાંભળીને મને બહુ આનંદ થયો, કારણકે મને એમ લાગ્યું કે, હિન્દમાં હવે નવો જમાનો શરૂ થયો છે તેનાં આ બધાં શુભ ચિહ્નો છે, નહીંતો જૈન સાધુઓ પ્રેમની ગઝલોનો સંગ્રહ કરે ને જૈન ધર્મના અપાસરામાં પ્રેમની ગઝલો ગાય એ કાંઈ બને નહીં, એમ બનવું એ નવા યુગનું રહસ્ય છે.

મને ભય છે કે મુનિ શ્રી છોટાલાલજી મહારાજને કેટલાક જૈન સાધુઓ તરફથી તથા ગૃહસ્થો તરફથી આ પુસ્તક પોતાને નામે બહાર પાડવા માટે કાંઇક ખમવું પડશે, અને સખ્ત ટીકાના ભોગ થવું પડશે. પણ એવું ખમવા માટે મુનિ મહારાજ તૈયાર છે, એ પણ આનંદની વાત છે, કારણકે એવો ભોગ આપવા તૈયાર થવું એ પણ દેશની ઉન્નતિનું શુભ ચિન્હ છે. હું જોઉં છું કે, ઘણાએ સારા સારા માણસો પણ પોતાની ટીકા થવાની બ્હીકે, લોકલજ્જાની બ્હીકે, અને કોઇ કોઈ માણસો આપણી વિરૂધ્ધ થશે તો, એ બ્હીકને લીધે પોતાના અંતઃકરણના વિચારોને દાબી દે છે અને પોલમપોલ ચલાવ્યા કરે છે, તેને બદલે જાહેર હિમ્મતથી પોતાને જે સત્ય લાગે તે કહી દેવું અને એ માટે જે ટીકાઓ થાય, નિંદા થાય, કે પ્રહાર થાય, તે ખમવા તૈયાર રહેવું એ પણ બહુ ખુશીની વાત છે, અને એ પણ એક પ્રકારની બહાદુરી છે; અને હાલના વખતમાં એવી

જાતની બહાદુરીની ગણું આપણા દેશમાં ખાસ જરૂર છે, કારણકે લોકલાજના ભયને લીધે જ ઘણી જાતના સુધારાઓ આગળ ચાલતા અટકી જાય છે માટે પોતાના અંતઃકરણના વિચારો પ્રમાણે ચાલવા સારૂ એક જાતના બળની જરૂર છે. એવું બળ જે માણસમાં હોય તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે. મુનિ શ્રી છોટાલાલજી મહારાજ લોકલાજની સામે થઈ શકે તેવા છે, માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે, કારણકે એવી હિમ્મત વિના જૈન સાધુ પોતાને નામે પ્રેમની ગઝલોનું પુસ્તક બહાર પાડી શકે નહીં, અને આશક માશુકના પ્રેમનાં વર્ણનો જૈન ધર્મના અપાસરામાં કરી શકે નહીં, જોકે એ આશક માશુક જુદાં જ હોય છે, કાંઈ દુનિયાંનાં હોતાં નથી. એ તો આત્મા પરમાત્માની જ વાતો હોય છે; અને વિશ્વવ્યાપી શુધ્ધ પ્રેમની જ વાતો હોય છે. છતાં પણ જૈનોના ધર્મસ્થાનમાં એવી વાતો કહેવી તેમાં ઘણી મુશકેલીઓ છે, માટે જે ગૃહસ્થ કે જે સાધુ એવી મુશકેલીઓની સામે થઈ શકે તેઓ માનને પાત્ર છે.

અસલના વખતમાં આપણા દેશમાં એવા વિચારો ચાલતા હતા કે, આપણી નિંદા થાય તેવાં કામો કરવાં નહીં, કે તેવા વિચારો કોઈને જણાવવા નહીં, એટલું જ નહીં પણ કદી આપણા વિચારો બહુ જ ઉત્તમ હોય તોપણ લોકાચારના વિરૂધ્ધ થવું જ નહીં, પણ લોકાચારને અનુસરવું તેનું જ નામ ડહાપણ છે. એ માટે એવી જાતનાં વચનો જાણીતાં છે કે,

यद्यपि शुद्धं लोकविरुध्ध
नाकरणीयं नाचरणीयं

આ શ્લોકનો અર્થ એ છે કે, જોકે શુધ્ધ હોય તોપણ લોક વિરૂદ્ધ હોય આચરણ કરશો મા. આવી શીખામણ જુના લોકો આપ્યા

કરતા હતા, અને ગમે તેમ થાય તેમાં આપણા બાપનું શું ગયું? આપણે તે કોઇની ફીકર શું કરવા કરીએ? સૌ સૌનાં કર્મ પ્રમાણે થયાં કરશે. આવું સમજીને લોકાચારની વિરૂધ્ધ કોઇ થતા નહીં, પણ એને બદલે હવે જુદી જાતનો જમાનો છે, કારણકે સંસારી રીત રિવાજોમાં, ધર્મના વિચારોમાં અને ક્રિયાઓમાં, તથા રાજકીય બાબતોના વિચારોમાં અને કાયદાઓમાં બહુ મ્હોટા ફેરફાર કરવાનો વખત હવે આવતો જાય છે, માટે લોકલાજની સામે થઇ શકે તેવા બહાદુર માણસોની હવે દરેક લાઇનમાં જરૂર છે. એટલે જે જે લાઇનમાં એવા માણસો નીકળી આવે તે વધાવી લેવાયોગ્ય છે.

જૈન ધર્મ ઘણો ઉંચો ધર્મ છે, કારણકે જૈન ધર્મનો કર્મવાદ એ પુરૂષાર્થનો ધર્મ છે, પણ અફસોસ કે લુખાપુખા વૈરાગ્યથી જૈન ધર્મનો મહાન કર્મયોગ અત્યારે બહુ જ ઢીલો પડી ગએલો છે, એટલું જ નહીં પણ કર્મના સિધ્ધાંતોનો કેટલાક જૈન ભાઇઓ તથા જૈન સાધુઓ બહુ જ સાંકડો અર્થ કરે છે, અને કેટલીક વખત તો ઉંધો અર્થ પણ કરે છે; તેથી કર્મનાં સિધ્ધાંતો માનવાથી કર્મ કરવાનું બળ મેળવવું જોઇએ તેને બદલે કર્મ કરવામાં તેઓ ઉલટા ઢીલા પડી જાય છે જેમકે, જૈન બંધુઓમાં ઘણું ભાગે એવી જ માન્યતા થઇ ગએલી છે કે, હમણા આપણે જે કાંઇ સુખ કે દુઃખ ભોગવીએ છીએ તે બધું આપણે આગલા ભવમાં કરેલાં કર્મોનું ફળ છે, અને આ ભવમાં જે કાંઇ કર્મ કરીએ છીએ તેનું ફળ હવે મરી ગયા પછી જે બીજો જન્મ થશે તે વખતે ભોગવવા મળશે. આવી સમજણને લીધે તેઓ કર્મ કરવામાં ઢીલા પડી જાય છે, કારણકે નહુ આગલા ભવ ઉપર અને પાછલા ભવ ઉપર જ હોય ત્યારે પછી ચાલતા ભવ ઉપર પણ લોકો ઓછું ધ્યાન આપે તેમાં કાંઇ નવાઇ

નથી. જોકે આગલા ભવનાં કર્મોની અસરો ભોગવવી પડે છે એમાં કાંઈ શક નથી તેમ જ હમણાં જે કર્મો કરીએ છીએ તેની કેટલીક અસરો ભવિષ્યમાં પણ ભોગવવી જ પડશે, એમાં પણ કાંઇ શક નથી, પણ એ બંને બાબતોની સાથે વર્તમાન કાળનાં કર્મો ઉપર પણ બહુ જ ધ્યાન આપવું જોઇએ, અને આ ભવનાં કર્મોનું ફળ હમણાં જ મળે છે, આ ઘડીએ જ મળે છે, અને આ પળે જ મળે છે તેમ પણ હવે લોકોને શીખવવું જોઈએ. એ સિવાય કેટલાક જૈન ભાઈઓ બહુ આગ્રહપૂર્વક એમ માને છે કે, આપણાં કર્મો આપણને એકલાને જ ભોગવવાં પડે છે, આપણાં કર્મો બીજા કોઈને ભોગવવાં પડતાં નથી અને બીજાં કોઇનાં કર્મો આપણને ભોગવવાં પડતાં નથી, એ વિચાર પણ બહુ ભુલભરેલો છે, અને તેમાં પણ સુધારો થવાની જરૂર છે, કારણકે આપણે જોઈએ છીએ કે, યુરોપની લડાઇની અસર આપણને ખમવી પડે છે, અને યુરોપ અમેરીકામાં જે જે નવી નવી શોધો થાય તેનો લાભ આપણને મળી શકે છે, એ જ પ્રમાણે કોઈ જૈન શેઠીયાઓ મંદિર બંધાવે કે ધર્મશાળા બંધાવે તો તેનો લાભ ઘણાં માણસોને મળી શકે છે, અને કોઈ માણસ કાંઇ ભયંકર ગુન્હો કરે તો તેને લીધે નવા કાયદાઓ થાય છે, તેથી એ કાયદાઓ નીચે આખા દેશને દબાઇ રહેવું પડે છે; જ્યારે શિવાજી જેવો કોઇ મહાન્ પુરૂષ જાગે છે ત્યારે અનેક માણસોનાં નસીબ બદલાઇ જાય છે. આ બધી વાતો પ્રત્યક્ષ જોયા છતાં એમ કહેવું કે, આપણાં કર્મ આપણને એકલાને જ ભોગવવાં પડે છે, અને બીજાઓનાં કર્મ આપણને નડી શકતાં નથી, એ વિચાર ભુલભરેલો છે, અને તે સુધારવાની જરૂર છે; કારણકે હવે તો અમેરિકામાં રૂનો પાક ઓછો થાય તો આપણા દેશની મિલોવાળાને

ખમવું પડે છે, અને રશિયામાં દુકાળ પડે તો ગુજરાતમાં ઘઉં મોંઘા થઈ જાય છે. જર્મની લશ્કર વધારે એટલે જેપાનની પ્રજાને પણ નવા કરના બોજામાં ઉતરવું પડે છે, કારણકે તેને પણ પોતાનું લશ્કર વધારવું પડે છે. આપણા કુટુંબમાં કોઈ બહુ શ્રીમંત થાય ત્યારે તેનો કેટલોક લાભ આપણને પણ મળે છે, અને આપણા કુટુંબમાં કોઇ નાલાયક માણસ જાગે તો તેની થોડી ઘણી ખરાબીઓના છાંટા આપણને પણ ઉડે છે. આ બધા ઉપરથી આપણે સમજી શકીએ છીએ કે, આખી દુનિયાનાં કર્મોની અસર આપણી ઉપર પહોંચી શકે છે, અને આપણાં કર્મોની અસર એ કર્મોના પ્રમાણમાં થોડા માણસો ઉપર કે ઘણા માણસો ઉપર થઈ શકે છે. માટે આપણાં કર્મો આપણને એકલાને જ ભોગવવાં પડે છે એવા સાંકડા વિચારોમાં ને એવા ખોટા વિચારોમાં હવે રહી જવાય નહીં, કારણકે હવે આપણો આખી દુનિયા સાથેનો સંબંધ વધ્યો છે, અને દિન પ્રતિદિન તે સંબંધ વધતો જ જશે. માટે કર્મના નિયમોના વિશાળ અર્થ થઇ શકે અને કર્મની ફિલસુફી પુરૂષાર્થ તરફ જૈન કોમને દોરી શકે તેવા ઉંચા વિચારોની હવે જૈન બંધુઓને જરૂર છે, એમ હું માનુ છું, અને એવો ફેરફાર વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ ધર્મથી બની શકશે એમ મને ખાત્રી છે. તેથી પ્રેમ ધર્મ વધારનારાં પુસ્તકોને હું આવકારદાયક ગણું છું અને તેમાં પણ પોતાના અતિશય જુના રીત રિવાજોને વળગી રહેનારા જૈન સાધુઓમા જ્યારે પ્રેમના વિચારો ફેલાય ત્યારે તો તે ખાસ આવકારદાયક માનું તેમા કાંઈ નવાઈ નથી.

જૈન ધર્મના કર્મવાદની જે મુખ્ય ખુબી છે તે એ છે કે, જૈન ધર્મ એ રોકડીયો ધર્મ છે. તેને બદલે હાલના વખતમા તેને ઉધાર

ધર્મ બનાવી દીધેલો છે! અને તે પણ એટલી હદ સુધી કે, આ જન્મમાં કરેલા કર્મનાં ફળ આવતા જન્મમાં મળશે એવું ને એટલું બધું વિશ્વાસપૂર્ણ હાલના વખતમાં કેમ ચાલી શકે? એ જૈન બંધુઓએ અને વિદ્વાન જૈન સાધુઓએ વિચાર કરવા જેવી વાત છે. જ્યાં કાલસુધી ઉધાર રાખવાની વાત પણ નભતી નથી, અને કલાકના વાયદા પણ કામ આવતા નથી, તેવા વખતમાં આવતા ભવના વાયદા ઉપર સોદો થઈ શકે એ કાંઈ બનવાજોગ નથી, એવી શ્રદ્ધા આ યુગમાં હોય જ નહિ. માટે હવે તો આપણને રોકડીયો ધર્મ જોઈએ છે, અને જે વખતે કર્મ થતાં જાય છે એ જ વખતે તે ફળ આપતાં જાય છે, એટલું જ નહિ પણ જે વખતે સારાં કે માઠાં કર્મ કરવાના વિચારો કરીએ તે જ વખતે વિચારોની સાથે જ તેનું રોકડું સારું કે માઠું ફળ મળતું જાય છે, એ જાતના વિચારો લોકોના મગજમાં ઠસાવવા જોઈએ; અને આપણાં કર્મો આપણને જ ફાયદો કે નુકસાન કરીને જ અટકતાં નથી, પણ અનેક માણસોને અને અનેક જીવોને તે લાભ હાનિ કરી શકે છે, એ વિચાર બહુ દલીલોથી જૈન ભાઈ બહેનોના મનમાં દાખલ કરવા જોઈએ. એમ કરવા માટે કર્મના સિદ્ધાન્તોને નવું બળ આપો, અને કર્મનો મહિમા સમજાવો. તથા કર્મનો પુરુષાર્થ બતાવે એવા પ્રેમધર્મની હવે જૈન ધર્મને અને જૈન લોકોને જરૂર છે, તેથી વિશ્વપ્રેમના વિચારો તેઓની અંદર ફેલાવવાની જરૂર છે, અને તે કામની શરૂઆત મુની શ્રી છોટાલાલજી મહારાજે કરેલી છે, એ આનંદની વાત છે.

[illegible]
[illegible]
[illegible]

કારણકે દયા અને પ્રેમની વચ્ચે બહુ જ નજીકનો સંબંધ છે, એટલું જ નહિ પણ દયા અને પ્રેમ એ બંને જાણે ભાઈ બ્હેન હોય તેવો તેમનો સંબંધ છે. તેમાં પ્રેમ એ મોટો ભાઈ છે, અને દયા એ તેની ન્હાની બ્હેન છે; એટલે દયારૂપી ન્હાની બ્હેન પ્રેમરૂપી પોતાના મોટા ભાઈને માન આપે અને તેનો પોતાના ઘરમાં સત્કાર કરે તેમાં કાંઈ નવાઇ નથી. મતલબ કે જે ધર્મના પોપડામાં દયા ગુંથાઈ ગએલી છે તે ધર્મમાં વિશ્વવ્યાપી પ્રેમને દાખલ થતાં કાંઈ બહુ મહેનત પડે તેમ નથી. એથી પરિણામ એ આવશે કે, ત્યાગવાળી ગરીબડી દયાથી જે કામો નથી થઈ શકતાં તે કામો ઉજ્વળતા ને ઉમરાઈ જેવા પ્રેમથી થઈ શકે છે, કારણકે દયા કરતાં પ્રેમધર્મ વધારે ઉંચો છે. માટે આ નવા યુગમાં જૈન બંધુઓને પ્રેમધર્મની જરૂર છે, કારણકે તેઓને પણ જગતની સાથે આગળ વધવાનું છે, અને જે ધર્મ દેશમાં મુખ્યતાથી ચાલતો હોય તે ધર્મને કેટલેક દરજ્જે આધીન થવું પડે છે. આવો કુદરતનો નિયમ હોવાથી અને અત્યારે જગતમાં તથા હીન્દમાં પ્રેમધર્મની અને કર્તવ્ય ધર્મની જરૂર હોવાથી ત્યાગને બદલે પ્રેમધર્મ દાખલ થઈ જાય તેમાં કાંઇ નવાઈ નથી. દરેક યુગમાં સમય પ્રમાણે ધર્મના સ્વરૂપમાં થોડો ઘણો ફેરફાર થયા કરે છે અને જુદા જુદા કાળમાં ધર્મના જુદા જુદા અંગોને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે છે, તે નિયમ પ્રમાણે હાલના જમાનામાં દુનિયામાં પ્રવૃત્તિનું પ્રાધાન્ય છે. એટલે પ્રેમ અને કર્તવ્યનું રાજ્ય થાય તેમાં કાંઈ નવાઇ નથી. જ્યારે આખા જમાનાનો પ્રવાહ એ તરફ જતો હોય ત્યારે જૈન બંધુઓને પણ એ પ્રવાહ તરફ વળવું પડે તેમાં કાંઈ નવાઇ નથી, પણ એ સ્વાભાવિક છે અને હોવાથી જૈન બંધુઓમાં પ્રેમધર્મની ગરજ ફેલાય એ ખુશી થવા

જોગ છે, અને જે મુનિઓ કે ગૃહસ્થો એ કામ ઉપાડી લે, તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

જૈન બંધુઓમાં હાલના વખતમાં જે વધારે પડતો ત્યાગ પળાય છે તે ત્યાગ સમયથી પ્રતિકૂળ, હાલના જમાનાની પ્રવૃત્તિથી પ્રતિકૂળ છે, અને હાલના વખતમાં મનુષ્યોની જે નાજુક પ્રકૃતિ થઇ ગઇ છે તેથી પ્રતિકૂળ છે, માટે વધારે પડતા ત્યાગને બદલે ખાસ ઉત્સાહવાળો ને નવજીવનવાળો પ્રેમધર્મ તેઓમાં દાખલ થાય તો હું એ ધર્મનું, એ લોકોનું, ને હીન્દનું બહુ જ ભલું થયેલું માનું, કારણ કે મ્હને ત્યાગમાં જેટલી શ્રદ્ધા છે તે કરતાં પ્રેમમાં ઘણી વધારે શ્રદ્ધા છે. બંધુઓ ! આમ કહીને હું કાંઈ ત્યાગના શુદ્ધ સ્વરૂપને હલકું પાડવા ઇચ્છતો નથી, પણ મારી કહેવાની મતલબ એટલી જ છે કે, ત્યાગનું ખરૂં સ્વરૂપ સમજ્યા વિના, ત્યાગ કરવાની લાયકાત આવ્યા વિના, ત્યાગ કરવા માટે જે મનોબળ જોઇએ તે મનોબળ મેળવ્યા વિના, ત્યાગ કરવા માટે જે શરીરબળ જોઇએ તે શરીરબળ મેળવ્યા વિના, અને ત્યાગ કરવાથી જે મહા આનંદ આવવો જોઇએ તે આનંદ આવ્યા વિના બળાત્કારથી જે ત્યાગ થાય છે, દેખાદેખીથી જે ત્યાગ થાય છે, લોકલાજથી જે ત્યાગ થાય છે, સાધુઓના દબાણથી જે ત્યાગ થાય છે અને શરીરની તથા મનની શક્તિઓ ગુમાવીને જે ત્યાગ થાય છે તે ત્યાગની કાંઇ બહુ મ્હોટી કિમ્મત નથી, અને અફસોસની વાત એ છે કે, હાલના વખતમાં વધુ ભાગે આવી જ જાતનો ત્યાગ થાય છે. માટે એવી જાતના પરાણે પરાણે થતા ત્યાગ કરતાં જે [illegible] પળાય, હૃદયના ઉમળકાથી પળાય, અને અંતરના ઉલ્લાસથી પળાય, તે પ્રેમધર્મ વધારે શ્રેષ્ઠ છે, એમ હું માનું છું. માટે [illegible] તડાવા ત્યાગને બદલે જૈન બંધુઓમાં વિશ્વવ્યાપી

પ્રેમ દાખલ થાય તો સારું, એમ હું ઇચ્છું છું. માટે મુનિ શ્રી છોટાલાલજી મહારાજે સંગ્રહ કરેલી પ્રેમધર્મની ગઝલો જોઈને હું રાજી થાઉં છું.

બન્ધુઓ ! હાલના વખતમાં જ્યારે દુનિયાના ઘણાએ સુધરેલા દેશોમાં દરેક માણસને ફરજીયાત રીતે લશ્કરી નોકરીમાં દાખલ થવું પડે છે, જ્યારે સમુદ્રની અંદર સબમરિનો દોડી રહે છે અને મ્હોટી મ્હોટી સ્ટીમરોને થોડીક મિનિટમાં એકાદ ટોરપીડોથી ડુબાવી દે છે, ઉપર આસમાનમાંથી વિમાનો દ્વારા જ્યારે નાશકારક ભયંકર બોમ્બનો વરસાદ વરસી રહ્યો છે, નામદાર ઇંગ્રેજ સરકાર દેશના બચાવ માટે લશ્કરમાં દાખલ થવા હિન્દીઓને જ્યારે આમંત્રણ કરે છે, અને હોમરૂલ મેળવવા માટે આખો દેશ જ્યારે ઉભે પગે તૈયાર થતો જાય છે, તેવા વખતમાં હિન્દની એક બહુ શ્રીમંત ને મ્હોટી કોમ માત્ર સુરણ બટેટાં જેવી નિર્દોષ ને પૌષ્ટિક વસ્તુના ત્યાગમાં જ રહી જાય, ભાજી રીંગણાંના ત્યાગમાં જ રહી જાય, અને મુડદાં જેવી રોગિષ્ટ બાઈઓ કે જેને પુષ્ટિકારક ખોરાકની ખાસ જરૂર હોય, તેઓ પણ ઉપવાસ કરવામાં જ રહી જાય, એ શું દિલગીરીની વાત નથી ? જે વખતે દરેક ઠેકાણે પાણીના નળો આવતા જાય છે તે વખતે પણ કેટલાક ન્હાવા ધોવામાં પાપ સમજ્યા કરે, પાણીથી ડર્યા કરે, અને મેલા તથા ગંદા રહે, તથા જે સમયમા વિજળીક લાઈટ પોતાની ઝળહળાટ રોશની ફેંકી રહે છે તેવા વખતમાં પણ જૈન બન્ધુઓના ઘરોમાં અને અપાસરાઓમા જીવડા મરવાની બીકે અંધારૂં રહી જાય, એ શું વિચારવા જેવી વાત નથી ? અને શું એમા સુધારાની જગ્યા નથી ? અને આવી જ ન્હાની ન્હાની વાતો ઉપર અતિશય ભાર મુક્યા કરે તથા એવા ન્હાના ન્હાના ત્યાગને જ મુખ્ય ધર્મ માન્યા કરે એ શું વાજબી છે ? શું જૈન ધર્મની મહત્તા એ

જૈન ધર્મની ખુબી તથા જૈન ધર્મનું તત્ત્વ એવી બાબતોમાં જ આવી જાય છે? આ બધી બાબતો હવેના નવા યુગમાં તપાસવી પડશે એટલું જ નહિ પણ એવા ત્યાગમાંથી લોકોને પ્રેમધર્મમાં લાવવા જોઈશે, અને પોતાની ફરજો બજાવવા સારૂ ધનના ત્યાગ કરી શકે, પોતાની ફરજો બજાવવા સારૂ મનના ત્યાગ કરી શકે, અને પોતાના દેશના ભલા સારૂ પ્રાણના ત્યાગ કરી શકે તેવું શીખવનારો પ્રેમધર્મ અને સેવાધર્મ હવે આપણા દેશને જોઈએ છે; માટે જે સાધુ કે જે ગૃહસ્થ જૈન બંધુઓમાં પ્રેમધર્મ ફેલાવે તેનાં જેટલાં વખાણ કરીએ તેટલાં થોડાં છે, ને તેને જેટલું માન આપીએ તેટલું થોડું છે.

બંધુઓ! ઉપર જે કાંઈ કહેવામાં આવેલું છે તે કાંઈ કોઈની પણ લાગણી દુઃખાવવા માટે નહિ, પણ ઘણા જ સદ્‌ભાવથી કહેલું છે, પ્રેમધર્મનો મહિમા સમજાવવા માટે કહેલું છે, સમય પ્રમાણે વર્તવાની જરૂર છે એ સિદ્ધાંત ધ્યાનમાં રાખીને કહેલું છે, સમય પ્રમાણે ધર્મનો અર્થ વિશાળ કરવાની જરૂર છે, અને સમય પ્રમાણે ધર્મનાં કેટલાંક અંગોને ગૌણ તથા કેટલાંક અંગોને મુખ્ય બનાવવાની જરૂર છે, એ નિયમ ધ્યાનમાં રાખીને કહેલું છે, લોકોની તન્દુરસ્તી સામે જોઈને કહેલું છે, ભવિષ્યની પ્રજાના સુખ તરફ જોઈને કહેલું છે, દેશની સ્થિતિ સામે જોઈને કહેલું છે, અને જૈન ધર્મ વધારે ઉંચો તથા વધારે ઉંડાં તત્ત્વોવાળો છે, કાંઇ ફક્ત શાક ભાજીના ઉપલક્યિા ત્યાગમાં જ રાખી મૂકનારો નથી, એમ જગતને બતાવવા માટે જે મને સત્ય લાગ્યું તે શુદ્ધ અંતઃકરણથી કહેલું છે, અને તેમ છતાં જો તેમાં કોઈ પણ જૈન બંધુઓને કે સાધુઓને દીલગીરી જેવું લાગે તો હું તેઓની માફી માગું છું

માશુકરૂપે ઇશ્વરને ભજવા વિષે.

મુનિ શ્રી છોટાલાલજી મહારાજ આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં એમ કહે છે કે, માશુક રૂપે ઇશ્વરનું વર્ણન કરવું એ ઠીક નથી; એ ભાવનું તેઓ લખે છે, પણ તેમના એ મત સાથે હું મળતો થઇ શકતો નથી, કારણ કે મને એમ લાગે છે કે,

૧ માશુકરૂપે ઇશ્વરને ભજવાનો માર્ગ બહુ જુનો છે, એ કાંઈ નવો માર્ગ નથી. તેમ જ એ માર્ગ કાંઈ એકલા આપણા ગુજરાતમાં જ ચાલે છે તેમ નથી, પણ દુનિયાના ઘણાં ભાગોમાં અને ઘણી ભાષાઓમાં માશુક રૂપે ઇશ્વરને ભજ્યા કરે છે.

૨ માશુકરૂપે ઇશ્વરને ભજવાનો માર્ગ એ રસિક માર્ગ છે, એટલે રસિક માણસો એ માર્ગ તરફ સ્વાભાવિક રીતે જ દોરવાઈ જાય છે કારણકે એક તો તેમાં માશુકના ભાવની મધુરતા હોય છે, અને બીજું તેમાં ગઝલોની મીઠાશ હોય છે. એટલે રસિક માણસોને પ્રેમની ગઝલો ગમી જાય ને માશુકરૂપે ઇશ્વરને ભજવા તરફ વળી જાય તેમાં કાંઈ નવાઇ નથી.

૩ માશુકરૂપે ઇશ્વરને ભજવાની ગઝલોની બાબતમાં આ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે, પતિરૂપે જેટલાં વર્ણનો થઈ શકે અને જેવા ઉમરા કાઢી શકાય તે કરતાં માશુકરૂપે ભજવાથી વધારે ઉભરા કાઢી શકાય છે, અને વધારે અસરકારક વર્ણનો લખી શકાય છે, કારણકે ઇશ્વરને પતિ તરીકે માનવના સબંધમાં અને તેને માશુક તરીક માનવાના સંબંધમાં ઘણો ફેર પડી જાય છે, કારણકે પતિરૂપે ભજતાં જુદી જાતની ભાવનાઓ રાખવી પડે છે, અને માશુકરૂપે ભજતાં જુદી જાતની ભાવનાઓ રાખવી પડે છે, એટલે હૃદયના ઉભરા કાઢવામાં અને પોતાનો પ્રેમ જગાડી પોતાના આત્માને જાગૃત

કરવાની બાબતમાં એ બન્ને ભાવનાઓમાં કેટલોક તફાવત પડી જાય છે, અને તેમાં સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી જોતાં ચોકખી રીતે એમ સમજાય છે કે, ઈશ્વરને માશુકરૂપે ભજવાથી હૃદયમાં જેવી તાલાવેલી થાય છે, અને જેવી વિરહની જ્વાળા લાગે છે તેવું પતિરૂપે ભજવાથી થતું નથી. માટે માશુકરૂપે ભજવાની રીત કોઈ ખોટી નથી.

૪ માશુકરૂપે ભજવાથી પ્રેમનાં જેટલાં વર્ણનો થઈ શકે છે તેટલાં વર્ણનો પતિરૂપે ભજવાથી થઈ શકતાં નથી; એટલું જ નહીં પણ માશુકરૂપે ભજવાથી અંતરમાંથી પ્રેમધર્મના જેવા ઉભરા કાઢી શકાય છે તેવા ઉભરા પતિરૂપે ભજીને કાઢી શકાતા નથી, તેથી જ પ્રેમના સાહિત્યમાં, અને ગઝલોના સાહિત્યમાં માશુક રૂપે બનાવેલી ગઝલો ઠેકાણે ઠેકાણે મળી આવે છે, અને પતિરૂપે ભજવાની ગઝલો કોઈ કોઈ જ મળે છે, અને તે પણ માશુકરૂપે થતાં વર્ણનના પ્રમાણમાં નીરસ અને ફિક્કી હોય છે. વસ્તુસ્થિતિ આવી છે માટે માશુકરૂપે ઈશ્વરને ભજાય તેમાં કાંઈ ખોટું નથી.

૫ મનુષ્યની પ્રકૃતિનો એક આ મહા નિયમ પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવો છે કે, પુરુષોને પુરુષ જ રહેતાં આવડે છે, પુરુષોને સ્ત્રી બની જતાં આવડતું નથી. પુરુષોને વ્રજની ગોપી બની જતાં આવડતું નથી, એટલે પતિભાવ લાવવામાં કાંઈક કચાશ રહી જાય છે. પણ પુરુષોના હૃદયમાં માશુકના ભાવ બહુ સહેલાઈથી અને સ્વાભાવિક રીતે જ આવી જાય છે, એટલે માશુકભાવને અટકાવી શકાય તેમ નથી. એ બાબત તો [illegible] અને [illegible] દેખ્યા કરશે.

મતલબ કે "ઈશ્વરનું માશુક રૂપે વર્ણન કરવું એ વાત ઠીક નથી" એવા મત સાથે હું મળતો થઈ શકતો નથી; જોકે માશુક ભાવને હું વખાણું છું તો પણ પતિભાવની કિમ્મત પણ કાંઈ ઓછી

સમજતો નથી, જો ગોપીભાવ રાખતાં આવડે તો પતિભાવની વર્ણનાથી પણ કામ થઇ જાય છે, પણ એવા લોકો દુર્લભ છે.

બીજી વાત એ છે કે, મુનિ શ્રી છોટાલાલજી મહારાજ એમ માને છે કે, ઇશ્વરને માશુકરૂપે ભજવાથી ખરાબી થાય છે, તેમના એ મત સાથે હું જરાક મળતો થાઉં છું, પણ તેમ છતાં તેમાં મ્હારો એટલો વાંધો છે કે, માશુકરૂપે ઇશ્વરને ભજવાથી કોઇને નુકસાન થતું હોય તો એમાં કાંઇ પ્રેમની ગઝલોનો વાંક નથી, કે એમાં માશુકપણાનો વાંક નથી, પણ એથી જેઓની ખરાબી થતી હોય તેઓનો પોતાનો જ વાંક છે. પોતે લાયકાત મેળવ્યા વિના, પોતે અધિકાર મેળવ્યા વિના, એવા ઉંચા આસને બેસવા જાય તેઓ કદાચ પડી જાય તેમાં કાંઈ નવાઇ નથી. જેને તરતાં ન આવડતું હોય તે માણસ તરવું શીખ્યા પહેલાં બહુ ઉંડા પાણીમાં ડુબકી મારવા જાય તેને કાંઇક ખમવું પડે, તેમાં કાંઈ નવાઇ નથી અને એમાં કાંઈ પાણીનો કે તરવાનો દોષ નથી, પણ પોતાને તરતાં ન આવડે એ પોતાનો જ દોષ છે; તેમજ પ્રભુને માશુકરૂપે ભજવાથી કાંઇ કોઈની ખરાબી થતી નથી, પણ પોતાની વાસનાઓને કાબૂમાં ન રાખવાથી તેઓની ખરાબી થાય છે તથા અદૃશ્ય માશુકને બદલે સ્થૂલ માશુક રાખવાથી ખરાબી થાય છે, ચૈતન્ય માશુકને બદલે જડ માશુક રાખવાથી ખરાબી થાય છે; કુદરત રૂપી માશુક રાખવાને બદલે સ્ત્રીરૂપી માશુક રાખવાથી ખરાબી થાય છે, અને માશુકના ભાવનું ઉંડું તત્ત્વ સમજ્યા વિના, તથા અન્તરમાંથી સાચો ત્યાગ આવ્યા વિના, વિકારોથી ભરેલી આંખો મારફત પ્રભુ જેવા મહાન્ તત્ત્વને પકડવા જાય તેથી ખરાબી થાય છે, એમાં કાંઈ માશુક ભાવનો દોષ નથી. જેમકે, રેલ્વેમાં અકસ્માતો થાય છે, પણ તેમાં માણસોની ભૂલ હોય છે,

કાંઈ રેલ્વેનો પોતાનો વાંક હોતો નથી. તેમ જ અજ્ઞાન માણસોને કે મોહવાદી માણસોને ઉપલક પ્રેમમાં રહી જવાથી નુકસાન થાય તેમાં કાંઇ નવાઈ નથી પણ એમાં તેઓનો પોતાનો વાંક છે, કાંઇ પ્રેમધર્મનો કે માશુક ભાવનો વાંક નથી, એમ હું માનું છું.

બેશક, એટલું ખરૂં કે, આશક માશુક ભાવની ઘણી વાતો જગતના માસિક પ્રેમમાં પણ લાગુ પડી જાય છે, અને ઘણા જુવાનીઆઓ હાફિઝની કે કલાપીની નકલ કરવા જતાં મોહને લીધે ખરાબીના ખાડામાં પડી જાય છે, પણ તેથી કાંઈ માશુકરૂપે ઈશ્વરને ભજવાનું સાહિત્ય નાબુદ થાય નહીં, તે તો જગતમાં અને ગુજરાતમાં દિન પ્રતિ દિન વધવાનું જ છે. એ બાબતમાં તો હવે આભ ફાટવા જેવી સ્થિતિ થઇ ગઇ છે, એટલે તેમાં હવે થીગડું દઇ શકાય તેમ નથી, અને તેનો પ્રત્યક્ષ નમુનો મુનિ શ્રી છોટાલાલજી મહારાજ પોતે જ છે, કારણકે માશુક ભાવવાળી પ્રેમની ગઝલોથી ખરાબી થાય છે એમ માનવા છતાં તેઓ પોતાના પુસ્તકમાં સૌથી વધારે માશુક ભાવની જ ગઝલો ભેળી કરે છે કારણકે પતિભાવવાળી બાજી સારી ગઝલો તેમના ગુજરાતી કે હિન્દી સાહિત્યમાંથી મળી શકતી નથી ને તેમ છતાં પ્રેમધર્મ વધારનારૂં સાહિત્ય તો તેમને ગમે છે. તેઓ જે વસ્તુને પોતે ખરી સમજે છે તે પણ ભુલી પડે છે. જ્યારે તેમની પોતાની આવી દશા છે, ત્યારે પ્રેમ પ્રેમ ને પ્રેમના લખનાર, અને માશુકરૂપે ઇશ્વરને ભજનાર, મ્હારા જેવા નવા ભક્તોના સેવક, માશુકરૂપે લખાએલી ગઝલોની તરફેણમાં બે શબ્દો બોલે તેમાં કાંઇ નવાઈ નથી.

મુનિ શ્રી છોટાલાલજી મહારાજે પ્રેમની ગઝલોનો સંગ્રહ કરેલો છે તે બધી ગઝલો અગર તેમાંની ઘણી ગઝલો જુદાં જુદાં માસિકોમાં,

લેખોમાં, તથા પુસ્તકોમાં આવી ગએલી છે, પણ એ બધું સાહિત્ય જૈન બંધુઓમાં બહુ વંચાતું નથી. અને આ પુસ્તક એક જૈન સાધુ તરફથી બહાર પડેલું હોવાથી અને તેમાં કાંઈ વિઘ નહીં આવે તો તે જૈનોમાં વધારે વંચાશે, માટે આ પુસ્તક ગુજરાતમાં આવકારદાયક છે.

છેવટ એ જ કે, જગતમાં તથા આપણા દેશમાં પ્રેમધર્મ વધે, અને પ્રેમધર્મમાંથી ઉત્પન્ન થતો સાચો કર્મયોગ વધે, તથા દરેક માણસોમાં પોતપોતાનાં કર્તવ્ય બજાવવાનો જોશ આવે, અને મુનિ શ્રી છોટાલાલજી મહારાજની જૈન બંધુઓમાં નવી જાગૃતિ લાવવાની મહેનત સફળ થાવ એમ હું ઇચ્છું છું.

ચોરવાડ, તા. ૧૨–૭–૧૭ } વૈદ્ય અમૃતલાલ સુંદરજી પઢીયાર.

નોટ—રા. પઢીયારનો આ લેખ, તેમાં મારા વિચારોની પ્રત્યે કેટલીક વિરુદ્ધતા હોવા છતાં, તટસ્થ ભાવથી આ પુસ્તકમાં છાપ્યો છે; એવા હેતુથી કે જૈનોમાં બાહ્ય દુનિયા જે એકમાર્ગીપણું માને છે તેનું વાણી કે કાર્યદ્વારા નિરસન કરવાનો જૈનોને અવકાશ મળે. તેમના સર્વ વિચારો પ્રત્યે મારું મળતાપણું નથી એ તો સ્પષ્ટ જ છે; તોપણ એટલું કહેવું જોઇએ કે જૈન સાધુઓને કડવા લાગે તેવા તેમના કથનમાં પણ કેટલેક અંશે વિચાર કરવા યોગ્ય તત્ત્વ ભરેલું છે. પ્રભુમાં પતિભાવ અને પત્નીભાવની મહત્તા વિષેની ચર્ચા નો ચિરકાળ ચાલુ જ રહેશે. ઘણા ઉચ્ચ જ્ઞાનવાળા મહાત્માઓએ એ પ્રણાલીઓ ચાલુ કરેલી છે. આ પુસ્તકમાં પરસ્પર વિરુદ્ધ વિચારો દાખલ કરવાનો હેતુ પણ વાચકોને બન્ને પક્ષોનું કથન સાંભળીને વિચાર કરવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થાય એવો રાખ્યો છે. કોઇ બાજુનો નિર્ણય કરવાની દૃષ્ટિ તેમાં સમાએલી નથી.

મુનિ છોટાલાલજી.

'પ્રેમ' ની પુષ્ટિમાં વિધવિધ કથનો.

પ્રેમને કારણો સાથે, સંબન્ધ કાંઈએ નથી,
કારણ પ્રીતિનું પ્રીતિ, પ્રેમીની લક્ષ્મી તે બધી.

* * * *

ગમે તે અલ્પની સામે, ગમે તે દુષ્ટની ભણી,
કૃતઘ્ની ને મહાપાપી, તિરસ્કારની દૃષ્ટિ છે.

* * * *

લગની કો લગાડે છે ઉરની રસ એકતા,
પશુ આ માનવી આ એ કાંઇ ભેદ ન પ્રેમને.

* * * *

વહન્તો પ્રેમ પૂરે તે ધિક્કારે અટકે નહિ,
પ્રેમના શત્રુનો પ્રેમી ના ના આશ્રય લે કદી. કલાપી

व्यतिपजति पदार्थानान्तरः कोऽपि हेतु ।
नखलु बहिरुपाधीन्प्रीतयः संश्रयन्ते ॥
विकसति हि पतंगस्योदये पुण्डरीकं ।
द्रवति च हिमरश्मावुद्गते चन्द्रकान्तः ॥१॥ भवभूतिः

"ફારસી અને ઉર્દુ સાહિત્યમાં પ્રભુને માશુક રૂપે સંબોધવાની પ્રણાલી ચાલી છે, તે મને ઇષ્ટ લાગતી નથી. સર્વોપરિ પ્રીતિસ્થાન તરીકે એ પ્રમાણે કલ્પવાની શરૂઆત થઇ હોય, એ સંભવિત છે; અને તોપણ મને તેમાં પૂજ્યભાવની ન્યૂનતા લાગે છે, એ કારણ પ્રભુને પતિ તરીકે સંબોધવાની પદ્ધતિ બેશક વધારે યોગ્ય છે. વૈષ્ણવ સંપ્રદાયમા એ પ્રકારનાં કથનો ઘણાં મળી આવે છે; અને ક્રિશ્ચિયન ધર્મપુસ્તકોમાં પણ પ્રભુને પતિ તથા સંઘને પત્ની અથવા વધૂ ના સ્થાને કહેવામા આવેલ છે. સંબંધ વિચારતાં પણ એ સરખામણી વધારે યોગ્ય છે." મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટ (કાન્ત).

ભગવાનરૂપ પતિની સેવાના પ્રકાર ઘણા છે. દ્રવ્યપૂજા, ભાવપૂજા, આજ્ઞાપૂજા. દ્રવ્યપૂજાના પણ ઘણા ભેદ છે, પણ તેમાં સર્વોત્કૃષ્ટ પૂજા તો ચિત્તપ્રસન્નતા એટલે તે ભગવાનમાં ચૈતન્ય વૃત્તિ પરમહર્ષથી એકત્વને પ્રાપ્ત કરવી તે જ છે; તેમાં જ સર્વ સાધન સમાય છે. તે જ અખંડિત પૂજા છે, કેમકે જો ચિત્ત ભગવાનમાં લીન હોય તો બીજા યોગ પણ ચિત્તાધીન હોવાથી ભગવાનને આધીન જ છે, અને ચિત્તની લીનતા ભગવાનમાંથી ન ખસે તો જ જગતના ભાવોમાંથી ઉદાસીનતા વર્તે અને તેમાં ગ્રહણ ત્યાગરૂપ વિકલ્પ પ્રવર્તે નહિ, જેથી તે સેવા અખંડિત જ રહે. જ્યાંસુધી ચિત્તમાં બીજો ભાવ હોય ત્યાંસુધી તમારા સિવાય બીજામાં મારે કાંઈ પણ ભાવ નથી એમ દેખાડીએ તો તે વૃથા જ છે અને કપટ છે; અને જ્યાંસુધી કપટ છે ત્યાંસુધી ભગવાનના ચરણમાં આત્માનું અર્પણ ક્યાંથી થાય? જેથી સર્વ જગતના ભાવ પ્રત્યે વિરામ પમાડી વૃત્તિને શુદ્ધ ચૈતન્ય ભાવવાળી કરવાથી જ તે વૃત્તિમાં અન્ય ભાવ રહ્યો ન હોવાથી શુદ્ધ કહેવાય, અને તે નિષ્કપટ કહેવાય. એવી ચૈતન્યવૃત્તિ ભગવાનમાં લીન કરવામાં આવે તે જ આત્મ અર્પણતા કહેવાય. ધન ધાન્યાદિક સર્વ ભગવાનને અર્પણ કર્યાં હોય પણ જો આત્મા અર્પણ ન કર્યો હોય-એટલે તે આત્માની વૃત્તિ ભગવાનમાં લીન કરી ન હોય, તો તે ધન ધાન્યાદિકનું અર્પણ કરવું સકપટ છે; કેમકે અર્પણ કરનાર આત્મા અથવા તેની વૃત્તિ તો બીજે સ્થળે લીન છે, તેના અર્પણ થએલા બીજા જડ પદાર્થ ભગવાનમાં અર્પણ ક્યાંથી થઈ શકે? માટે ભગવાનમાં ચિત્તવૃત્તિની લીનતા એ જ આત્મ અર્પણતા છે, અને એ જ આનંદઘન પદની રેખા એટલે પરમ અવ્યાબાધ સુખમય મોક્ષપદની નિશાની છે અર્થાત્ જેને એવી દશાની પ્રાપ્તિ થાય તે પરમ આનંદઘન સ્વરૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત થશે એવાં લક્ષણ તે લક્ષણ છે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

પ્રેમના વિભાગ હોતા નથી, તે આદર્શરૂપ એક જ હોય છે; તેથી અન્ય તો વિકાર જ છે.

પ્રેમ એ મુક્તિનો માર્ગ છે–મુક્તિનો યોગ છે.

એક એ નિજનો સગો નિજની સગાઇ એહથી,
ના અંતરની આંખથી પ્રેમી સગાઈ પેખતો છે.
લય એક લગી રહેવે પ્યારેમે લગનકી પ્રેમ,
ઘડી આન બીતે લખપે બિના રતનકી પ્રેમ.

મુનિરાજ શ્રી ચારિત્રવિજયજી.

પ્રેમ વિચારને નિર્મળ કરે છે, અને અંતઃકરણને ઉદાર બનાવે છે + + + પ્રેમ તો ઇશ્વિરપદને પહોંચાડનારૂં પરમ સાધન છે.

મિલ્ટન.

પ્રેમનાં બાળકોનો તો, પ્રેમમાં અભિરાગ છે.
પ્રેમાત્મા પ્રેમસેવામાં, પ્રેમ યાત્રાનું ધામ છે.
વિરોધો પ્રેમ સાથે તો, લોકોને નિત્યના જ છે,
પ્રેમીને લોક નિન્દે છે, એની કયાં હાય! ના જ છે?

પ્રેમ સુફળ છે તે જીવનો, હાં! જે બસ પ્રેમ સ્વરૂપ બન્યો,
સંશય, શોક વિલાઈ ગયો, હાં! ભક્તિ પ્રજ્ઞાન અભેદ લહ્યો.

સાગર.

પ્રેમ એ દ્વેષ કરતાં વધારે બલવત્તર છે અને તેથી દ્વેષનો જય પ્રેમવડે જ થવો જોઇએ.

મણિલાલ નથુભાઈ દોશી.

"અમે ચેલા જાધા પેલા પ્રભુની પાઠશાળાના"થી સમસ્ત સાક્ષર વિવેકી અને વિચારશીલ વ્યક્તિઓને મુગ્ધ કરનાર આપણા માનીતા અને વિદ્વાન્ શ્રા. 'કાન્ત'નાં પુસ્તકોના અવલોકનથી સ્વાનુભવ અને ચિંતનવડે વિવેચનપૂર્ણ પત્ર લખ્યોઃ—

"અત્યાર સુધી ઘણા કાળથી હું તો ગોપીને જ લક્ષમાં રાખી "જીવ્યો છું; ગોપી જ બનવા યત્ન કર્યો છે, અને તે, જ્યારે જેટલું "બનાયું ત્યારે તેટલું સુખ મળ્યું એમ, અને તે જ્યારે જેટલું બનાયું "ત્યારે હું તેટલો પરમાત્માની લ્હાણમાં આવ્યો એમ માનતો આવ્યો "છું. 'ગોપી' એ ભાવનાનો હું જેવો ભક્ત હોઇ શકું તેવો અત્યાર "સુધી રહ્યો છું. 'ગોપી' એ ભાવનાના રસની વિશાળતાની, સ્વાર્પણની "જે પૂર્ણતા સમજાઈ છે તે હજુ તો મને સ્વીડનબોર્ગના પાદરીપણામાં "સમજાઇ નથી".

ચારૂસૌંદર્ય–પુ. ૧. અંક ૫.

* * * *

બીજા પ્રત્યે જે પ્રમાણમાં આપણે પ્રેમ દર્શાવીશું તે પ્રમાણમાં બીજા પણ આપણા પ્રતિ પ્રેમ દર્શાવશેજ.

* * * *

પરમાત્મા પ્રેમના સમુદ્રરૂપ છે. જે પળે આપણે પરમાત્મા સાથે આપણા ઐક્યનુ નિશ્ચયપૂર્વક ભાન કરીએ છીએ તેજ પળે આપણામાં એટલો બધો પ્રેમ અને આનંદ વ્યાપી રહે છે કે જેવા આપણે સર્વત્ર શુભ જ જોઈ શકીએ છીએ.

* * *

શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૬	૧	ખોફ	ખ્યૉફ
૨૮	૧૬મી લીટી પછી		બધું તે દ્રવ્યમાંહી છે, નકી તેની જ છાંહી છે.
૩૨	૪	વિાધબળે	વિધિબળે
૩૭	૧	પ્હણો	પ્હણે
૩૮	૧૬	હારે કેમ કેમ	હારે કહો કેમ
,,	૬	વિદ્યા કે કીર્તિ	વિદ્યા, કીર્તિ
૬૫	૧૮	જીવન કૃત્યો	જીવનાં કૃત્યો
૬૯	૨	ભરણમાં	ચરણમાં
,,	૧૩	રમી	રચી
૮૦	૧૭	વડે	વદે
,,	૧૨	એ પ્રિયતમા !	ઓ પ્રિયતમા !
૧૧૦	૧	દષ્ટિયાતો	દષ્ટિપાતો
૧૧૨	૧૪	કાર્યનો	કાવ્યનો
૧૧૫	૨	ફૂટે	ફૂટે
૧૪૨	૧૭	ન સાલ્યા	ના સાલ્યા
,,	(છેલ્લે)	(સુદશન)	(સુદર્શન)
૧૪૩	૨	રહી	રળી
૧૪૭	કાવ્યને છેડે		મુનિ છોટાલાલજી.
૧૫૪	૧	ભરે આ ભવસાગરે ટકતાં ભકાં નખી ઈા ;ા રણમ	ભારે આ ભવ સાગરે ભટકતાં રાખી ન કાંઈ મણા;
૧૫૮	૧૫	ત્હારૂં;	મ્હારૂં;
૧૭૨	૪	ઝટ	જડ

વિશુદ્ધ-પ્રેમ-પ્રવાહિની.

પ્રભુ પ્રાર્થના અષ્ટક.

શિખરિણી.

પ્રભો ! અંતર્યામી ! જીવન જીવના ! દીનશરણ !
પિતા ! માતા ! બંધુ ! અનુપમ સખા ! હિતકરણ !
પ્રભા, કીર્તિ, કાન્તિ, ધન, વિભવ સર્વસ્વ જનના !
નમું છું, વંદું છું વિમળ સુખ સ્વામી જગતના ! ૧
સહુ અદ્ભુતોમાં તુજ સ્વરૂપ અદ્ભુત નિરખું,
મહા જ્યોતિ જેવું નયન શશિ ને સૂર્ય સરખું;
દિશાની શુક્રાઓ, પૃથિવી, ઉંડું આકાશ વારતો,
પ્રભો ! તે સૌથીએ પર પરમ તું દૂર ઉડતો. ૨
પ્રભો ! તું આદિ છે, [1]શુચિપુરુષ પુરાણ તું જ છે,
તું સૃષ્ટિ ધારે છે, સૃજન પ્રલયે નાથ તું જ છે;
અમારા ધર્મોનો અહુરનિશ ગોપાળ તું જ છે,
અપાપી પાપીનું [2]શિવસદન કલ્યાણ તું જ છે. ૩
પિતા છે એકાકી જડ સકળને ચેતન તણો,
ગુરુ છે, મ્હોટો છે, જન કુળ તણો પૂજ્ય તું ઘણો;

---

૧ શુચિપુરુષ-પવિત્ર પુરુષ. ૨ શિવસદન, સુખ-મુક્તિનું ઘર.

ત્રણે લોકે દેવા ! નથી તુજ સમો, અન્ય ન થશે,
વિભુરાયા ! તુથી અધિક પછી તો કોણ જ હશે ? ૪
વસે બ્રહ્માંડોમાં, અમ ઉર વિષે વાસ વસતો,
તું આઘેમાં આઘે પણ સમીપમાં નિત્ય હસતો;
નમું આત્મા ઢાળી, નમન લળતી દેહ નમજો,
નમું કોટી વારે, વળી પ્રભુ ! નમસ્કાર જ હજો. ૫
અસત્યો માંહીથી, પ્રભુ ! પરમ સત્યે તું લઈ જા,
ઉંડા અંધારેથી પ્રભુ ! પરમ તેજે તું લઈ જા;
મહા મૃત્યુમાંથી અમૃત સમીપે નાથ ! લઇ જા,
તું હીણો હું છું તો તુજ દરશના દાન દઈ જા. ૬
પિતા ! પેલો આઘે જગત વિંટતો સાગર રહે,
અને વેગે પાણી સકલ નદના તે ગમ વહે;
વહો એવી નિત્યે અમ જીવનની સર્વ ઝરણી,
દયાના પુણ્યોના તુજ પ્રભુ ! મહા સાગર ભણી ૭
થતું જે કાયાથી ઘડીક ઘડી વાણીથી ઉચરૂં,
કૃતિ ઈન્દ્રિયોની મુજ મન વિષે ભાવ જ સ્મરૂં;
સ્વભાવે બુદ્ધિથી શુભ અશુભ જે કાંઇક કરૂં,
ક્ષમા દૃષ્ટિ જોજે તુજ ચરણમાં નાથજી ! ધરૂં. ૮

[કેટલાંક કાવ્યો—ભાગ ૨ જો.] ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ
એમ. એ.

અમો મસ્તાન.

કવ્વાલી ગઝલ.

જીગરનો યાર જૂદો તો, બધો સંસાર જૂદો છે;
બધા સંસારથી એ યાર, બેદરકાર જૂદો છે. ૧
અરે! શું જાણશે હિમ્મત, પતિનીમાં પડી રહેતાં;
પ્રિયાની પ્યાલીની મસ્તી, તણો કંઈ બ્હાર જૂદો છે. ૨
ગણું ના રાવ રાણાને, ગણું ના આખી દુનિયાને;
પરન્તુ જાન આ પર પ્યારીનો, અખ્ત્યાર જૂદો છે. ૩
હજારો બાધ મંદિરો, મહીં નિત્યે ભલે ચાલો;
અમો મસ્તાનના ઉસ્તાદનો, દરબાર જૂદો છે. ૪
નથી તુજ બાપ ગાયો મેં, અરે મૂર્ખા કહાં નિંદે;
સમજ રે! બેસમજ કે, પ્રેમીનો આચાર જૂદો છે. ૫
બધા [1]પરકાર ફુદ્દાને, થઈ ચંચળ ચુકે નિશાન;
અમારા ચિત્તનો ચારૂ, અચળ પરકાર જૂદો છે. ૬
લિધો જે પંથ તે હું કેમ, ત્યાગું છો બધો દુઃખે;
પ્રિયાનો માહરી ગરદન, ઉપર આભાર જૂદો છે. ૭
ઘડીભર બેસ બતલાવું, શિખાવું પ્રેમનો જાદુ;
અમો જાદુગરોનો યાર, જો [2]બાઝાર જૂદો છે. ૮
શીખે જો પ્રેમ પૂરો તો જ, અચળ અભેદ પામે તું;
નથી ત્યાં પ્રેમ છે જ્યાં ભેદ, એ વ્યવહાર જૂદો છે. ૯

૧ પરકાર–હોકાયંત્ર. ૨ બાઝાર–બજાર.

[illegible] [illegible] [illegible] થઈ, મુજ પંથ પર જાશો;
અહો! એ [illegible]નો ભાર, જો કંઈ પ્રકાર જુદો છે. ૧૦

કહું શું [illegible] છું? અનુપમ મારી પ્યારી ઓ;
[illegible] [illegible] મારે [illegible], શણગાર જુદો છે. ૧૧

[illegible] [illegible] [illegible], બાંધ્યો દુઃખને હેતે;
અને તે [illegible] [illegible], કંઈ પ્રકાર જુદો છે. ૧૨

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], થયો તે મુક્ત સર્વથી;
[illegible] [illegible] [illegible], અંતરમાં તાર જુદો છે. ૧૩

[illegible] [illegible] પ્રિય વિના, ન હોયે કંઈ જગત આખે;
[illegible] [illegible] પ્રેમનો, તો બહાર જુદો છે. ૧૪

[illegible] છે આપને, અમારા [illegible] પાળા જાણશો;
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] જુદો છે. ૧૫

[[illegible]]

બાળાશંકર ઉલ્લાસરામ.

ત્યાગિઓને ઉપદેશ.

[illegible]

[illegible] [illegible]! [illegible] [illegible],
[illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible]!
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] ૧
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!

નિકી ન્હાની મ્હોટી જે જીવો તણી,
વહેતું તેમાં એક અખંડિત વ્હેન જો ! સાંભળજો. ૨
હસનારાઓ સાથે હસવાનું ઘટે,
રડનારાની સાથે રડવું તેમ જો;
એક બીજાનાં આંસુડાંઓ લૂછતાં,
ઉંચાં ચડશો સ્ત્રી પુરુષો સહુ એમ જો. સાંભળજો. ૩
ભૂતદયા છે ધર્મ બધાના મૂળમાં,
સઘળાએ સંતોનો એ ઉપદેશ જો;
દિવ્ય દયાસાગર યાચંતાં આપજો,
દીન જનોને અમને એનો લેશ જો ! સાંભળજો. ૪

[કાવ્ય-માધુર્ય.] મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટ. (કાન્ત)

અમર આશા.

ગઝલ.

કંઈ લાખો નિરાશામાં, અમર આશા છુપાઇ છે !
ખફા ખંજર સનમનામાં, રહમ ઉંડી લપાઈ છે ! કંઇ.
જુદાઈ જીંદગીભરની, કરી રો રો બધી કાઢી,
રહી ગઈ વસ્લની આશા, અગર ગરદન કપાઇ છે. કંઈ.
ઘડી ના [1]વસ્લની આવી, સનમ[2] પણ છેતરી ચાલી,
હજારો રાત વાતોમાં, ગુમાવી એ કમાઇ છે. કંઇ.

૧ વસ્લ-મેળાપ. ૨ સનમ-વ્હાલી.

[illegible] દુનિયાં [illegible]માં, મુસીબત ખોફનાં પંજર,
[illegible] [illegible], ઉપર કયામત ગુજરાઇ છે. કંઈ.
[illegible] [illegible] [illegible], મરે શીરી ઉપર ફરહાદ,
[illegible] [illegible] [illegible], મજોહારી લુંટાઈ છે. કંઈ.
[illegible] [illegible] [illegible] થયું, જનામાં શાદ રામાઈ છે,
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible]ની [illegible] છે. કંઈ.
[illegible] [illegible] [illegible], તુરત પી લે ખુશીથી તું,
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible]ની રસાઈ છે. કંઈ.
[illegible] [illegible] [illegible]માં, [illegible] શાદ [illegible] છે,
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] આશુક [illegible] છે. કંઈ.
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] આફરી થઈ તું,
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible]ને [illegible] છે। કંઈ.
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] આશકમાં [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. કંઈ.

[illegible] મણિલાલ નથુભાઈ.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[1]સરિતમાં જઉં છું જ તણાઇ હું ! વિનતિ ચિત્ત ધરે મમ ભાઈ તું !
અરર ! ના કદિ પાર હું પામું છું, ગમ કુદ્રત્વથી હાથ મુંઝાઉં છું;
[2]સુહૃદ હે ! ઈહુથી દીન તારી લે, નથી થયો કદી હું ઉપકારી રે !
દુઃખીઆ ઉલટા જ અનેકને, નથી કદી દીધ મેં સુખ એકને;
ફળ હવે અનુભોગું હું તેહનાં, પ્રિય થયો શું સ્થિતિ ભવ અન્યમાં ?
નિચ ગણાઇશ હું ભવ ભાવીમાં, પુનર પામીશ ના સ્થિતિ આવી હા !
પણ હવે શું વિલાપ થકી વળે ? કરવી પાળ જ જોઇ વિના જળે.
[ભાવક માસિક.] ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ.

હમારી પિછાન.

ગઝલ.

હમે જોગી બધા વરવા ફનાને ઢુંઢનારાઓ !
તહીંનાં ભૂતને ગાઈ જગાવી ખેલનારાઓ !
જહાં જેને કરી મુર્દું કબરમાં મોકલી દેતી;
હમે એ કાનમાં જાદુ હમારૂં ફૂંકનારાઓ !
જહાંથી જે થયું બાતલ અહીં તે છે થયું શામિલ !
હમે તો ખાકની મૂઠી ભરી રાજી થનારાઓ !
જહીં ઝખમો તહીં [3]બોસાતણો [4]મરહમ હમે દેતા;
બધાંનાં ઇશ્કનાં દર્દો બધાં એ વ્હોરનારાઓ !

---

૧ સરિત–સરિતા–નદી. ૨ સુહૃદ–મિત્ર–સ્નેહી. ૩ બોસા–ચુમ્બન.
૪ મરહમ–મલમ.

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

પિતાના સ્નેહની આશિષ [illegible] [illegible] અરે ! [illegible] !
[illegible] મુખમાં [illegible] ! [illegible] [illegible] [illegible] !
છતાં ના [illegible] ! અન્ધો પાપી ! અન્ધો પાપી !
પડ્યો [illegible] હું [illegible] ! [illegible] [illegible] [illegible] !
[illegible] [illegible] [illegible] ! અન્ધો પાપી ! અન્ધો પાપી !
પિતા ! આ પાપથી [illegible] ! [illegible] માંગું ? [illegible] [illegible] !
અરે ! હું [illegible] માંગું ? અન્ધો પાપી ! અન્ધો પાપી !
છતાં માંગું ! પિતા માંગું ! [illegible] માંગું ! [illegible] માંગું !
અને મે ભૂલી આંખી [illegible] [illegible] માગ્યું !

[ગુજરાતી [illegible].] [illegible]

મૃત્યુશય્યા પરથી.

ઠી. ખલિલ

અહા ! વ્હાલા મ્હારા ! રૂદન કરતા જોઈ ત્હમને,
ચિરાતુ આ હૈયું ! પણ નયનથી ના જળ વહે,
છુપાવો છો શાને હૃદયપરના ભારી દુ:ખડા ?
થયાં ફિક્કાં કેવાં મધુર કુમળાં ચારૂ મુખડાં ? ! ૧
ઘણાં વર્ષો વીતાં પ્રિય સ્વજન સાથે વહી ગયાં,
રમ્યા ખેલ્યા સાથે બહુ બહુ સુખો શાં અનુભવ્યાં !
વળી દુ:ખોની એ ગુંચવણ ઉકેલી પ્રણયથી,
કરી કોટે બાઝી રૂદન કરતાં શાંતિ મળતી. ૨

કહી ગોષ્ટી મીઠી મૃદુલ હૃદયેથી વહી રહી,
કંઈ ભૂંડી વાતો હૃદય મહીં ખંતેથી છુપવી;
અને શલ્યો ઉંડાં હૃદય પરનાં જે વિષભર્યાં,
સહ્યાં સ્નેહે સર્વે સ્વજન પ્રિય ના દુઃખિત કર્યા.
રૂડા સર્વે દા'ડા સુખ સમયના એ વહી ગયા,
બહુ વર્ષો વીત્યાં પણ ક્ષણ સમાં સર્વ દિસતાં;
અહો! જ્યારે સ્નેહી સુખ વિભવના ભાગી બનતા,
દિનો મીઠા ત્યારે ત્વરિત ગતિએ શા વહી જતા.
નહીં જાણ્યું'તું કે સમય મધુરો એ સરી જશે,
સહુ સ્વપ્નાં સારાં ક્ષણ રહી વિનાશે પડી જશે;
અરે! વ્હાલા! મ્હારી જીવન રજની પૂરણ થઇ,
ગઈ મીઠી નિદ્રા! રૂચિર રચનાઓ ગઈ ઉડી!
તપે છે તાપે આ વિકલ થયલી કાય સઘળી,
દમે દુઃખો ભૂંડા! નવ સહી શકું આ વિપતડી;
ભમે માથું મ્હારૂં! તનુ મન ઘણું જર્જર થયું,
ન સૂઝે કાંઈ! ને વિષ વિષ રગે ફેલઇ ગયું.
થઇ પૂરી યાત્રા જીવન ભય મ્હારો દૂર જશે!
પ્રભુ પાસે જાતાં દુરિત જગનાં સર્વ સમશે;
કર્યાં કામો પૂરાં મુજ હૃદય સંતુષ્ટ કરશે,
અધૂરાં તે મ્હારા પ્રણયી[1] જન સંપૂર્ણ કરશે.
ઘણાં વ્હાલાં લાગો! મધુર કુમળાં ઓ કુસુમડાં!

૧ પ્રણયી–પ્રેમી.

ત્હમોને છોડું ત્યાં હૃદય દુઃખથી શાં પ્રજ્વલતાં !
પરંતુ કર્મોમાં અતિકુટિલ જે રેખ ચિતરી,
નહીં ભુંસાશે તે ! જઈશ પ્રભુ પાસે પ્રિય સખી ! ૮
અરે ! વ્હાલાં ! વ્હાલાં ! રૂદન કરશો ના પ્રિય ત્હમે !
ત્હમારામાં મ્હારૂં હૃદય કુમળું, હા ! બહુ પ્રમે;
પ્રભુનું ધાર્યું તે પ્રણય ધરીને સ્વીકૃત કરો,
ન આણો અશ્રદ્ધા ! ફરજ મધુરી નાહીં વિસરો. ૯
ઘણાં કર્તવ્યોના શિરપર રહ્યા ભાર ત્હમને !
નહિ ભૂલો તેને સફળ કરજો તે તનુ મને !
જનો ટેકિલા શું ઋણ જગતનું ના ચુકવશે ! ?
રહેશે શું રોતા ? જડ હૃદયના કાયર થશે ? ૧૦
શિશુ મીઠા મ્હારા ! રૂચીર કુમળા પુષ્પ સરખા !
પ્રભુ રાખો સર્વે અવિચલ ત્હમારાં સુખ સદા !
સુખી થાજો વ્હાલાં રમત રમજો નિત્ય નવલી !
ભૂલી જાજો તેને ! પુખત વયની તેય રમવી ! ૧૧
ભલી પુત્રી મ્હારી ! અતિ મધુર જે ખેલ કરતી,
મીઠા બોલો બોલી હૃદય સહુનાં જે રીઝવતી;
સુદી ભાતાં તેને ચરરરચર થાયે હૃદયમાં,
થશે શું તેનું હા ? અશરણ થશે બાળક બધાં ! ૧૨
ત્હમારા પંથોમાં મૃદુલ કુસુમો વેરાઇ રહો !
અહો ! બાલુડાંઓ ! સુખભર સદા જીવન વહો !
સદા સત્કાર્યોમાં સરલ હૃદયે તત્પર રહો !

અને મીઠો વાયુ તમ પર સદા શીતલ વહો ! ૧૩
અહો ! વ્હાલાં મ્હારાં ! કુટિલ-પથમાં ના વિચરશો !
ત્હમારી માતાના મૃદુલ ઉરમાં હર્ષ ભરશો !
નહિં લોપો આજ્ઞા ! સ્વજન સહુ સંતુષ્ટ કરજો !
અને મીઠા ભાવો જગતપર સર્વત્ર ધરજો ! ૧૪
અરે ! એ ભોળાં તો નિજ [1]જનકનેએ વિસરશે !
સખી ! મીઠા શબ્દો તુજ હૃદયથી કેમ ખસશે ?
છતાં ભૂલી જાવું ! તજવું ઉરનું નિર્બળપણું !
પ્રભુની એ આજ્ઞા ! લઇશ સખી ! તું સાંત્વન રૂડું. ૧૫
સગાં સ્નેહી મ્હારાં મુજ મરણનો શોક કરશે,
સ્મરી કાર્યો સારાં મધુર વચનોયે ઉચરશે;
અને વ્હાલાનું જે જડ હૃદય તેયે પિગળશે,
નકી ! અશ્રુકેરાં સલિલ નયને કૈંક સરશે ! ૧૬
અરે ! એ ટીપાંથી હૃદય પરના તાપ ટળશે,
અને દૈવી કોઇ વિમળ મધુરી શાંતિ મળશે;
ભલે મીઠી સુધાં મરણ પછી મ્હારી નવ હજો,
મ્હને અશ્રુબિંદુ હ્રદય તણું મીઠું દાન મળજો. ૧૭
ભલે આ સંસારે [2]પ્રણય વચનો ના નિકળતાં !
ઉરોના ભાવો જે ઉર મહીં ભલે સર્વ શમતા !
ભલે મીઠાં હાસ્યો વદન કદીએ ના મલકતાં !
મ્હને વ્હાલાં પેલાં નયન જલબિંદુ ટપકતાં. ૧૮

---

૧ જનક—પિતા. ૨ પ્રણય—પ્રેમ.

પરંતુ ઓ મ્હારી ! વિમળ ઉરવાળી સહચરી !
રમે શાતી વ્હાલી ! જિગર બળશે આ તરફથી !
નહિ સંખાશે એ હૃદય ચીરતું ઘોર રડવું,
નહિ જોવાશે આ અશરણ શિશુનું રવડવું ! ૧૯
ધીરી થાજે વ્હાલી ! પ્રણય ધરીને કાર્ય કરજે !
અને બાળુડાંનાં હૃદય મહીં તું શાંતિ ભરજે !
સુખી જોજે ત્હેને ! શિરપર મુકી હાથ ધરજે !
પ્રભુ આજ્ઞા થાતાં મરણ પડદે તું વિચરજે. ૨૦
મળીશું ત્યાં સર્વે જગત પરનાં બંધન ખસશે,
અને દુઃખો જાશે સુખસરિતશી શાંત સરશે;
નહિ ત્યાં વ્હેમો ને નહિ જગતની સ્વાર્થપરતા,
નહિ ખોટી બ્હીકો નહિ વિરહના ઘોર દુઃખડાં ! ૨૧

અનુષ્ટુપ્ છંદ.

નિદ્રા મીઠી પૂરી થાશે રાત્રીનો અંત આવશે;
મૃત્યુ તુંને મુને સર્વે વ્હાલાંને સાથ લાવશે. ૨૨
પ્રભુના પાઠ સેવીને પ્રભુનો પાઠ માનશું;
પ્રભુ આરાધશું પ્રેમે પ્રભુને સ્નેહ જાણશું. ૨૩
સુધા મીઠી પીશું સાથે સુખે સર્વત્ર મ્હાલશું;
સ્નેહ સૌંદર્ય ને સત્યો સેવતાં સુખ સાધશું. ૨૪

[વસંત. પુ. ૯ અંક ૯.] મોહનલાલ પાર્વતીશંકર દવે.
એમ. એ. એલ. એલ. બી.

માફ કરજે.

શિખરિણી.

ઝુંટાવ્યું વિશ્વેશે રસભર દઈ પાત્ર મુજને,
ઢળ્યું ઓષ્ટેથી એ અમૃત ઘૂંટડા સ્હેજ ભરતે;
નજીવું એ વિશ્વે જરીય નવ છાજ્યું ગરીબને,
સખા! પ્રેમી! વ્હાલા! પ્રિયતમ! મને માફ કરજે. ૧
નથી મારે માટે, પ્રણય [1]સરિતે સ્નાન કરવા,
નથી મારે માટે ઉર ઉર મળી ઐક્ય બનવા,
નથી મારે માટે જીવન રસ નિર્મ્યો જગદીશે,
સખા! પ્રેમી! વ્હાલા! પ્રિય! પ્રિય! મને માફ કરજે. ૨
શુભેચ્છા ત્હારી હું સમજું મુજ માટે ઉછળતી,
દયાની છોળો એ હૃદય મુજ માટે ઉપડતી;
તુફાનો પ્રીતિનાં જિગર તુજ ડોળે પ્રબળતે,
સખા! પ્રેમી! મ્હારા! પ્રિય! પ્રિય! મને માફ કરજે. ૩
અજાણ્યું હુંથી ના ઝખમ તુજને કારી પડશે,
નિરાશામાં ત્હારૂં જીવન સઘળું વ્યર્થ વહશે;
થશે ખારૂં આખું જગ નિરસ ને શૂન્ય તુજને,
સખા! વ્હાલા! પ્રેમી! પ્રિય! પ્રિય! મને માફ કરજે. ૪
નકી શબ્દો મ્હારા જિગર કુમળું તુજ ચીરશે,
અરે! શબ્દો ખુની મરણવશ અન્તે જ કરશે;

---

૧ સરિતા—નદી.

પ્રીતિનું પંખીડું પ્રણયહિન દેશે પ્રજળશે;
અભાગીને માટે પ્રિયતમ! મને માફ કરજે. ૫

અભાગી હું ક્યાંથી? હૃદય ધરવાને મળી ગઇ,
સરિતા પ્રીતિની રણ મહીં વહી ક્યાં ઉલટથી?
સુકાએલે હૈયે જળ સહુ શમી ધૂળ ઉડશે,
સખા! પ્રેમી! વ્હાલાં! પ્રિયતમ! મને માફ કરજે. ૬

પ્રતિજ્ઞાર્યે ત્હારી વિમળ પ્રીતડી સ્પષ્ટ દીસતી,
ઉડી શબ્દે નેત્રે અવયવ દરેકે ટપકતી;
હું માટે હોમ્યું તેં સુખ સહુ સખે! તુચ્છ ગણીને,
અરે! વ્હાલા! મ્હારા! પ્રિયતમ! મને માફ કરજે. ૭

અરે! નિર્માયું ક્યાં! કમનસીબ મ્હારા નસીબમાં,
ઉંડી આશા ત્હારી વિફળ કરીને ઘાવ કરવા;
અરે! પાપી મ્હારા કર કતલ એકાન્ત કરશે,
સખા! વ્હાલા! મ્હારા! પ્રિયતમ! મને માફ કરજે. ૮

દીધા છે વિશ્વેશે રૂદન કરવા નિત્ય મુજને,
પ્રભુની ઇચ્છાને ઉર વશ થવા યત્ન કરશે;
વિધિએ નિર્મ્યું ના હસવું હિનભાગી હૃદયને,
સખા! પ્રેમી! વ્હાલા! પ્રિયતમ! મને માફ કરજે. ૯

મને દોરી જાવા પ્રણય પથમાં યત્ન ત્યજજે,
નહિ મ્હારા કો દી પતિત પગલાં ત્યાં જ પડશે;
પ્રભુએ નિર્મેલા વિકટ પથમાંહે ગતિ થશે,
અને તેથી વ્હાલા! પ્રિયતમ! મને માફ કરજે.

દશા વિશ્વે મ્હારી વિપરીત બની છે પ્રણયને,
હટો ઉલ્લંઘી એ હૃદય ડગલું ના જ ભરશે;
વિધિના નિર્મેલા નિયમવશ આખું જગત છે,
ન તૂટે હુંથી એ પ્રિયતમ! મને માફ કરજે. ૧૧
મનુષ્યો વિશ્વે શું કરી જરી શકે આત્મબળથી?
વિધિ ચાવી આપે જનતણી થતી તેમજ ગતિ;
કુદે નાચે બેસે પરવશ બધાં છે જ પુતળાં,
રડી યાચું વ્હાલા! પ્રિયતમ! મને માફ કરજે. ૧૨
ભવે આ સ્હેજે તું સુખકર પડે જેમ તુજને,
સુખેથી સ્હેવું એ પરમ પ્રભુ સેવા વિદિત છે;
કટુ થાશે આખું જગત કડવું ઝેર બનશે,
વિના ઇચ્છા મ્હારી, પ્રિયતમ! મને માફ કરજે. ૧૩
ત્યજું ત્હારે માટે સકળ ઉપભોગો જગતના,
ઉચેલું હાથે હું ઉદધિજળ કાળાં અસિમ હા;
પરન્તુ તેથી શું તુજ શુભ સખે લેશ બનશે?
અરે! પ્યારા! પ્રેમી! પ્રિયતમ! મને માફ કરજે. ૧૪
પ્રભુ દૃષ્ટિ સ્હામે પુનિત શુભ ધામે પ્રણયના,
વિના શંકા ખેલે શિશુ સમ જહીં પ્રેમી વિરલા;
તહીં આલિંગીને દૃઢ સખી ઉરે બાથ ભરજે,
પ્રપંચી વિશ્વે આ પ્રિયતમ! મને માફ કરજે. ૧૫
અહો! આવી આગ હૃદય તુજ શું તુચ્છ ગણશે?
સખે! શ્રદ્ધા મ્હારી અવર ભવમાંહી અચળ છે;

વિના એ આશાના જગત દવમાં આશ્રય બીજે,
અહીં એ આશાને પ્રિયતમ ! મને માફ કરજે. ૧૯
[વસન્ત વર્ષ ૯ અંક ૧.] 'નિરાશા'

મજા ક્યાં છે ?

મઝદ.

ક્યાં છે મજા ? ક્યાં છે મજા ? કહે તું મુસાફીર ખલકના,
દુનિયા મહીં ક્યાં છે મજા ? માની લઉં શામાં મજા ?
છે ક્યાંઇ આવુ ખુશાલીની આ ખલકને કોઈ ખુણે ?
દેખાડી દે ! જો હોય તો, ખોદી લઉં ત્યાંથી મજા !
આલમ શુણે વ્હેરી ન ગાણુ જ્ઞાનનું દરિયાતણું,
ને દુ:ખ પોતાનું રડે તો માની લઉં શામાં મજા ?
રોવે હસે અસ્થિર ભૂત શોધે ન 'શું ક્યાં સત્ય છે ?'
દુ:ખભાર લઈ મુંગી ફરે ધરતી, લઉં શામાં મજા ?
ત્યાં આસમાને આભલાં જૂદાં જૂદાં કંઈ ચકચકે,
સમજે ન કો તેથી નિસાસા સૌ ભરે ! શામાં મજા ?
દરિયામહીં-ધરતીમહીં-ત્યાં આસમાન મહીં ઉડે,
કહે તખ્ત ખુશાલી તણું, શું કામની પણ તે મજા ?
છે ત્યા ગયા ભૂત તો હજારો માણવા જ અખૂટ મજા;
સાથે લઈ પાછાં ફર્યા દીઠાં નહિ, તો ક્યાં મજા ?
વર્યા બિચારી ગર્ભિણી સ્હેતી પ્રસૂતિ વેદના,

પછડાય ચીસો પાડતી ને ગર્ભ જળ રૂપે પડે;
થીજાય શિયાળા મહીં સીઝાય ઉનાળા મહીં;
દુનિયા બધી એમ જ પીડાતી દેખું છું;—તો ક્યાં મજા?
ખુબસુરતી આલમ તણી હસતી ખીલે જે કારમી;
દેખું હું, પણ કરમાય ક્ષણમાં! માનું તો શામાં મજા?
શુણવા કહે અવલોકવા કો, વાંચવા કોઇ કહે;
હું મ્હાવરો રાખું ઘણો તેમાં ન આવે પણ મજા!
આલમ તણી મેં ચોપડીનાં ફેરવ્યાં પાનાં ઘણાં!
માલિકના ડહાપણ થકી સમજુ થયો પણ ના મજા!
હું ગાન દુનિયાનું શુણું અવલોકું સારી ખલ્કને!
જાણી લઉં છું ભેદ સઘળો ત્હોય તેમાં ના મજા!
જીગર વિના તનહા ફરૂં તેથી ન આવે રે! મજા,
આ ઇશ્ક વિણ રોતું ન માને દીલડું ક્યાંઈ મજા!
ઉડી ગયેલા નૂરથી આંખો ફરૂં જન મંડળે,
ધારી ફકીરી હું પુકારૂં, "નૂર! ઓ મુજ નૂર ક્યાં?"
શૂણે ન કો! રડવું જુવે ના મુજ હાલત આલમે!
દેખું જ તેને રડતી હું તો દુનિયામાં ક્યાં મજા?
દુનિયા મહીં ભાઈ! નથી—ક્યાંઇ નથી—કાંઈ મજા!
ગમગીનીનો ભંડાર આ છે, માનું તો શામાં મજા?
જીંદગી છે જ્યાંસુધી સ્હેવું બધું રે! ત્યાંસુધી,
આ જીંદગી પૂરી થશે તો આવશે ઉંચી મજા!
સ્મરવા ગયેલાં સ્નેહીને, રડવા ગયેલાં સ્નેહીને;

બન્નાશ જીવિત મુજ એ છે! હાલ તો કહો તે મજા!
કહો તે મજા કે દંભ કે મૂર્ખાઈ ડહાપણ જે ગમે,
અવસાન સુધી હૃદય મુજ તેમાં જ માની લે મજા!'
અવસાન બાદ ઉડી જતા અકળીત અગમ્ય જ સ્થાનમાં,
આ ખંદકમાં નથી ક્યાંઈ એવી કરીશ ત્યાં સાચી મજા!
[કાવ્ય માધુર્ય.] લલિત.

મૃત્યુનિદ્રા.

શિખરિણી

મરી જાવું તે શું? જગતપરના બંધ તજવા!
કંઇ ઉંચે ઉડી અનુપમ સુખો નિત્ય ભજવાં!
મીઠી એ નિદ્રામાં મનુજ ઉરનાં દુઃખ સમતાં!
કંઈ રૂડાં સ્વપ્નો અતિ મધુર સ્નેહે નિરખવાં! ૧
હશે શું મૃત્યુ તે? બહુ બહુ વિચારૂં હૃદયમાં,
ન સૂઝે કાંઇ ને ગુંચવઈ રહું એ વમળમાં;
ઘડીમાં ધારૂં કે "મરણ પછી સૌ શાન્ત બનતાં"
વળી પાછો ધારૂં "કંઈ નવલ સ્વપ્નો નિરખતાં." ૨
"અરે! એ નિદ્રામાં મધુર મધુરાં સ્વપ્ન રમતાં,
હશે" એવા ખ્યાલો મુજ હૃદયને ખૂબ ગમતા;
હશે જો એવું તો સુખી જન મહીં કો મુજ સમું,
ન સદ્ભાગી બીજુ સતત મુજ સ્વપ્ને પ્રિય રમું. ૩
[વસન્ત પુ. ૯ અંક ૨.] મોહનલાલ પાર્વતીશંકર દવે.

કીસ્મત.

ગઝલ.

કહીં તું જાય છે દોરી દગાબાજી કરી કીસ્મત !
ભરોસે તેં લઈ શાને ? આ હરૂરાજી કરી કીસ્મત ! ૧
થવા નિજરૂપ દુનિયામાં ઉતરવાનું ઠર્યું કીસ્મત !
કરી તુજ રૂપ રંજાડી લપેટી ઘા કરે કીસ્મત ! ૨
ચલાવી પુષ્પમાળા પર નીચે સર્પો ભર્યા કીસ્મત !
સનમ્ દીદારમાં નાંખી પલક જુદાઇની કીસ્મત ! ૩
લગાડી કાર્ય-કારણુની બરાબર સાંકળો કીસ્મત !
ભરાવ્યા ત્યાં શી રીતે તેં ઉલટના આંકડા કીસ્મત ! ૪
પિછાની બે અને બેને કહીને ચાર હે કીસ્મત !
લખાવ્યા હાથથી શાને ? તેં બેને એક આ કીસ્મત ! ૫
ગણી મારૂં વળી મારૂં ભર્યું દિલ પ્રેમથી કીસ્મત !
તથાપિ ત્યાં ભર્યું શાને ? શી રીતે ? ઝેર તેં કીસ્મત ! ૬
ધરી આશા તણો પાયો ચણાવી તે ઉપર કીસ્મત !
કહીં ? કયારે ? લીધો તાણી એ પાયો તેં અરે કીસ્મત ! ૭
મૂકાવીને મીઠે ખોળે ભરોસે શીશ હે કીસ્મત !
કપાવી શી રીતે ગરદન વહેના ખૂન પણુ કીસ્મત ! ૮
ઉઠાવી અસ્તિથી દિલને લગાડયું નાસ્તિમાં કીસ્મત !
દરદ દિલ રોવું ત્યાં એ તે વગોવાવું કર્યું કીસ્મત ! ૯
વહે આંખો ગળી ધારે ધુવે દિલ દાગને કીસ્મત !

ખુદાની ઓલાદમાં આવી ભ્રમણા કર્યાં કીમત ! ૧૦
ખુદાથી કે સંતાનીને કહાવ્યો ત્યાગ તેં કીમત !
તથાપિ ત્યાં અજાણી શી ! ઉપાધિ કેવડી કીમત ! ૧૧
સુખે સ્ટેટ ઇત્યાદી લહી મનથી પૂરે કીમત !
હકિકત આ જમાનાનું કહું તો હેત તેં કીમત ! ૧૨
કહીં કહીં આ જમાનાનું કરે ધાના તું શું કીમત !
મને માલિકના કાને પડે અજીકાર ત્યાં કીમત ! ૧૩
જમાનામાં આ જમાનાની વિષે બહુ શું ખુશી કીમત !
મળ્યો માલીક મેળાપો: કરી તે માટે તેં કીમત ! ૧૪

[શબ્દ માધુર્ય] મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદી
બી. એ.

વિદ્ધ મૃગ.

હરિગીત

સંગીત લુબ્ધક સુખદ હ્હારૂં આમ નવ અટકાવ તું,
રસમાં મને મરવા દઈ રસિકત્વ પૂર્ણ બનાવ તું,
આ મોક્ષથી મોંઘું અને સાકર થકી વધતું ગળ્યું,
તુજ બાણના સંતાપથી પંચત્વ આ સમયે મળ્યું. ૧
શર લક્ષ બીજા ફેંકવા તલવારથી કર ઘા ભલે,
પણ ગીતના અવરોધથી નવ વ્યથિત કર મુજને અરે !
રસની ધુની હૃદયે વહે રસમાં અધિક હું મગ્ન છું,

રસરૂપ જગત જણાય આ રસને વળી વરસાવ તું. ૨
આને ભલે મૃત્યુ ગણી આણે દયા દિલ માનવી,
પણ વૃષ્ટિ પ્રેમામૃત તણી મ્હારે હૃદયથી માનવી,
પ્રેમાબ્ધિ આ ગરજી રહ્યો રસમેઘ પણ વરસી રહ્યો,
મીંચી નયન અવલોકતાં આજે કૃતારથ હું થયો. ૩
વસુધા વિષે બહુધા ફર્યો ગિરિશૃંગ ઉપર આથડ્યો,
પણ હર્ષ વર્ષણનો પુરંદર .આજ તું મુજને મળ્યો,
મારી વ્યથા અવલોકીને દિલ નવ દયા લાવીશ તું,
અવસાન સમયે ગીતનો ન નિષેધ મન માનીશ તું. ૪
મુજ માંસને માટે અધીરો એક પળ ન બનીશ તું,
સારંગી રંગભરી ઘડી કરથી ન દૂર કરીશ તું,
દઈ તાલ સાયક તાપથી કર ગાન એ પણ ઈષ્ટ છે,
આ પ્રેમ પારાવારમાં ન્હાતાં મરણ પણ મીષ્ટ છે. ૫

[કાવ્ય માધુર્ય.] દામોદર ખુશાલદાસ બોટાદકર.

આશા પંખીડું.

રાગ—સીતાજીના મહીનાનો.

આશા પંખીડું મ્હેં તો પૂર્યું કનકમય પાંજરે,
રમ્ય રંગ ધરંતું અનેક જેવો મેઘ સાંઝરે;
ઝીણી ચંચુ સુવર્ણની મેખ સમી શી ઓપતી !
ઇંદ્રધનુ રંગ ધારી એક કલગી શિર શોભતી. ૧

ધોળી અરકશી ડોકની મધ્ય સુનેરી કાંઠલો,
આસમાની પાંખની માંહ્ય પચરંગી ચાંદલો;
પીછે કરમજી રંગ સોહાય ને ચરણ સુવર્ણના,
હીરા સરિખાં બે ઝીણાં નેન ચમક ચમકે ઘણાં. ૨.
સુંવાળું શું એનું શરીર ભર્યું દિવ્ય કાન્તિએ!
પણ બદલી ઘડી ઘડી રંગ મ્હને નાંખે ભ્રાન્તિએ;
વળી અમૃતશું મીઠું ગાન કરે દિવ્ય પંખીડું,
ત્યારે નાચતું ભૂલી ભાન હઈડું મુજ મૂરખું. ૩
પણ એક દિવસ એ તો હાય! ઉડીને ચાલિયું!
તોડી કનકનું પીંજર ત્યાંય રહ્યું નવ ઝાલિયું;
તોએ ગાન કરંતું જાય! પાછળ દોડયો જાઉં હું,
પણ એ તો નવ પકડાય! અધિક લલચાઉં હું. ૪
ઉડી પેઠું એ એક દિવ્ય હતું વન તે મહીં,
હું પણ રવ અનુસારે ધાઈ પેઠો ત્યાં તો સહી;
દીઠું બેઠું ગુલાબને છોડ ગયો હું ઝાલવા,
ઉડી બેઠું બીજે ઝાડ ગાઇ લાગ્યું મ્હાલવા. ૫
વૃક્ષે, વૃક્ષે, છોડે, છોડ, મુને ભટકાવિઓ,
આવ્યું તોએ એ નવ હાથ અધિક અકળાવિઓ;
અન્તે બેઠું ઉંચી ડાળ પછી લાગ્યું બોલવા:
"અરે! મૂર્ખ મનુજના બાળ ફાંફાં શાં મારવાં? ૬
"નવ આવું કદી ત્હારે હાથ મૂરખ ઓ માનવી!
"હું તો ધારૂં નવનવા રંગ ધારૂં મૂર્તિ નવનવી;

"પૂર્યું પાંજરે મુજને તેહ ધારીશ નહિ મન વિષે,
"એ તો ઘડીયું મ્હારે પ્રભાવ ત્હને ઉલટું દિસે.
"પણ મન નવ થઈશ ઉદાસ કહું શુણ વાત તું;
"મ્હણે નાંખ નજર મ્હણે દૂર વ્યોમ જ્યાં ડુબી જતું;
"પેલી રૂધીરભરેલી કપાળે ઘડેલી કમાન જે,
"અંતરીક્ષ ઉભા જેના સ્થંભ રચ્યા મ્હોટા હાડકે.
"દિસે તુજને ભયંકર તેહ તથાપિ એ રમ્ય છે,
"બીજી બાજુ કનકનો ઘાટ ઘડેલો ભવ્ય છે;
"આણી કોરે રાક્ષસ એક બેઠો છે બિહામણો,
"મૃત્યુ એવું એનું નામ તુંને અળખામણો.
"પણ તું જઈશ એને દ્વાર પછી પેલી પાર તું,
"જઈ જોઈ પામીશ આનંદ ત્યહાં તે વાર તું;
"ત્યારે ત્યાંહી જો! ભેટીશ તુંને હું આનંદથી,
"ત્યાં લગી થઈ ધીર તું થીર રહેજે મન શાંતિથી."
એમ બોલી ઉડી ગયું એહ પંખીડું ના રહ્યું,
ઉડતાં ઝલકંતી એની દેહ ગાતું ગાતું એ ગયું;
જઈ લય પામ્યું ચંદ્રની માંહી વસી ગાતું ત્યાં રહ્યું,
શાન્ત અજવાળી રાતે કો વેળ શુણું એનું ગાન હું.

[કાવ્ય માધુર્ય.]　　　નરસિંહરાવ ભોળાનાથ દિવેટિયા.

પ્રેમ અને સત્કાર.

ગઝલ.

લખ્યું તેં પત્રમાં પ્યારા ! નથી સત્કાર મેં કીધો;
ખબર વિવેકની મુજને, નથી તો તું ક્ષમા કરજે. ૧
અહો ! સત્સ્નેહને અંગે, સુહૃદ એ બોલવું છાજે ?
ચહે જો પ્રેમ આદરને, નહિ એ પ્રેમ પ્રેમીનો. ૨
અખંડિત પ્રેમને બંધુ ! જરૂર શું હોય આદરની ?
'પધારો' 'આવજો' 'બેસો' વૃથા એ વાદ શા સારૂ ? ૩
હૃદય સત્કાર જ્યાં થાતો, ઉભાય ઉરમાં વિના માંગ્યો;
નયન સત્કાર નવ ઇચ્છે, વદન સત્કાર શાને તો ? ૪
વિનય રસના તણો એવો, બતાવે પ્રેમમાં ખામી;
પ્રપંચી કાજ રહેવા દો, ન ઇચ્છે પ્રેમનાં પાત્રો. ૫
હશે દિલ પ્રેમનાં ભરિયાં, રહે જૂદાં છતાં સંગે;
વિનય સત્કારને એમાં નથી અવકાશ મળવાનો. ૬
'પધારો' એમ કહેવાથી પધારે તે પધાર્યા ના;
નિમંત્રણ પ્રેમીને શાનાં ? અનાદર પ્રેમીને શાનો ? ૭
મળ્યાં છે ચિત્ત વિદ્યુત્ને, શરીર તો જોડવાં છે ક્યાં ?
કરે કર આપવો શાને ? મને મન જ્યાં મળેલાં છે. ૮
સુહૃદનું આગમન થાતાં, ઉઠે સત્કાર કરવાને;
અરે ! એ તો જનો જૂઠા, ખરેખર બાહ્ય પ્રેમી તે. ૯
ભલે એ થીગડાં દેવાં, હજો અતિ ઇષ્ટ શિષ્ટોને;
સ્પૃહા સત્પ્રેમના ભોગી જનો તે તેની ક્યમ રાખે ? ૧૦

દ્રવ્ય.

ગઝલ.

અજબ છે રંગ દુનિયાંનો, ફકીરી હાલ એ માનો;
નથી ગાંઠે બદામો જ્યાં, બતાવે ખૂબીઓ ત્યાં ત્યાં.
દિસે દુનિયા ઠગારી આ, ભૂલીને જીવ તું ના જા;
જે બેદરકાર ધન માટે, થયો તે જીંદગી સાટે.
રહેવું વિશ્વમાં સારા, ન કર પૈસા કદી ન્યારા;
સગાં છે સર્વ પૈસાનાં, સનેહી દોસ્ત પૈસાના.
નથી પૈસો યદિ ગાંઠે, તને ના ભાઇ કો ગાંઠે;
કહે એ તો દિવાનો છે, સગો પણુ એહ શાનો છે?
નથી કંઈ પ્રેમ નારીનો, વિના પૈસે શું યારીનો;
જગતમાં પ્રેમ પૈસો છે, જગતની નેમ પૈસો છે.
સદા ઉદ્યોગ કર જારી, દિયે પરમેશ જો યારી;
મળે જો દ્રવ્યની લ્હેર, થશે સૌની અતિ મ્હેર.
થશે સૌ આશ પૂરી તો, રહેશે નહિ અધૂરી તો;
રહેવું વિશ્વમાં પ્રીતે, નથી જો ગાંઠ કૈં વિત્તે.
દરિદ્રી નામ જો ધરવું, અધિક છે શ્રેષ્ટ તો મરવું;
પૂરી સંસારની શોભા, ગ્રહસ્થીના બધા મોભા.
નથી જો દ્રવ્યની ઇચ્છા, લઈ લે યોગીની દીક્ષા;
ફિકર વિણુ માંગવી ભિક્ષા, જીવનની એ જ છે શિક્ષા.

અજ્ઞાત.

જીવો જગમાં ભલા દાતા.

ભજન.

વખાણે વિશ્વ ભક્તોને, વળી શૂરવીર સજ્જનોને;
ખરે ધન્ય એહની માતા, જીવો જગમાં ભલા દાતા. ૧
ભૂખ્યાને ભોજનો આપે, અનાથોનાં દુઃખો કાપે;
અનંધુના થતા ભ્રાતા, જીવો જગમાં ભલા દાતા. ૨
વિકટ વ્યાધિ વપુ વ્યાધિ, બિચારા દૈવના શ્રાપી;
દુઃખી દીનને દીએ શાતા, જીવો જગમાં ભલા દાતા. ૩
સદા પરહિત છે ચિત્તે, પરમાર્થી કાર્યમાં પ્રીતે;
અહોનિશ અન્ન જે ધાતા, જીવો જગમાં ભલા દાતા. ૪
રૂડી જે જ્ઞાનશાળાઓ, ગણ્યે જે મોક્ષમાળાઓ;
અને જન જ્ઞાનના દાતા, જીવો જગમાં ભલા દાતા. ૫
નમી ઉપકાર કોને શિર, દિયે દીન યોગી શુભાશીષ;
સુખી રહો વિશ્વ વિખ્યાતા, જીવો જગમાં ભલા દાતા. ૬

[જૈન સમાચાર પત્ર] બાવા મકનજી ગોકા

સ્નેહસૃષ્ટિ.

શિખરિણી

જનો જૂદા જ્યારે કપટમય ભાવો પરિહરે,
અને જ્યારે હૈયે પ્રણય રસ વેગે વહી રહે;

સહુ પ્રેમો જ્યારે અચળ મૃદુ ને શુદ્ધ નિવડે,
ખરે ત્યારે તારા ગગન પર શા પ્રોજ્જવળ હશે ? ૧
ભૂંડાં વાક્યો જ્યારે, પ્રણયી જનનાં ચુમ્બન બને,
ભરી દૃષ્ટિ ક્રોધે, વિમળ શુભ સ્નેહથી ચળકે;
અહા ! ત્યારે તો આ ભૂમિ નક્કી અલૌકિક બનશે,
અને લોકો "એવી–અમર નથી કો" એમ ગણશે. ૨
દુઃખી બન્ધુઓનાં દુઃખ મનુજ ના સાંખી શકશે,
અરું હું ના એને, વચન કટુ એવાં ન વદશે;
તૃષ્યા પીડ્યા ભૂખ્યા ગરીબ જનને સ્હાય મળશે,
અને પોતાના સૌ શિરપર રહ્યા ભાર ટળશે. ૩
જનો ક્રોધી જ્યારે ક્ષણ ક્ષણ મહીં ના ઘુરકશે,
સદા આ સંસારે પ્રણય સરિતે શાન્ત સરશે;
વિરક્તાત્મા તેયે નિજ હૃદય દૌર્બલ્ય ત્યજશે,
અને કર્તવ્યોથી પરમ પ્રભુને નિત્ય ભજશે. ૪
પ્રભુની સૃષ્ટિને અબળ થઇને ના અવગણે,
સ્મરીને કર્તવ્યો જન સુખ પ્રતિ ઉત્સુક બને;
ખિલેલાં પુષ્પોની મધુર ખુશબો ત્યાં પ્રસરશે,
અને શીળો વાયુ સુખદ સુરભિ નિત્ય વહશે. ૫
જનો આનંદી થઈ હસિત વદને જ્યાં વિહરશે,
અને દુઃખો ભૂલી સરલ હૃદયે કાર્ય કરશે;
પ્રીતિ નીતિને ત્યાં વિનય થકી પ્રેમે પ્રણમશે,
અને સૌન્દર્યોના અખિલ જગતે મંડપ થશે. ૬

વિવાહોના જેવો સકળ સ્થળ આનંદ ઝળકે,
રૂડાં સ્વપ્નો જોઈ જન વદન શાં ત્યાં જ ચળકે;
પતિ-પત્નીને ત્યાં અધમ ગણીને ના પજવશે,
નિરાધારા બાળા અબળ નવ નિઃશ્વાસ મૂકશે. ૭
થયું જે થાવાનું થયું નહિ થયું ના કદિ થશે,
સ્મરી તેને સાધુ નિજ હૃદય ના દુઃખિત કરે;
મનુષ્યો વૈરી થઈ નહિ તુમુલ યુદ્ધો મચવશે,
કટાશે શસ્ત્રો ને અસિ રહી દિવાલે લટકશે. ૮
અહા ! ત્યારે નક્કી પ્રતિદિન પ્રકાશે ઝળકશે,
અને નેનોમાં ત્યાં નવીન કંઈ દીપ્તિ ચળકશે;
પ્રભુ એ સંગીત શ્રવણ કરવા ધ્યાન ધરશે,
મનુનું જીવ્યું તે સુખમય અને દિવ્ય બનશે. ૯
[શાળાપત્ર જ્યુબિલી અંક]   મોહનલાલ પાર્વતીશંકર દવે

કટુ પ્રેમ.

વસન્તતિલકા.

અશ્રુ હવે નયનનાં નયને જજો હો !
નિઃશ્વાસ આ હૃદયનો હૃદયે રહો હો !
આશા બધી દિલ તણી દિલ ત્યાગજો હો !
આનન્દ આ નદ તળે જળમાં પડો હો ! ૧

આસક્ત આ હૃદય ક્રૂર વિરક્ત તે હા !
હૈયું કઠોર પ્રિયનું કુમળું અરે આ !
આ પુષ્પ એ ! બરફનો કકડો ખરે છે !
આ યોગ એ વિધિબળે નિરમ્યો અરેરે ! ૨
શૂળીપરે પણ પ્રિયા પળ ના વિસારૂં,
મારી ગણી તને મને સમ પ્રાણુ જાણું;
તે તો ન કિન્તુ સમજી મમ શાંત ચિંતા,
આયુ વહ્યું વહી જશે કટુ પ્રેમ પીતાં ! ૩
પીયૂષ આ છલકતું છલકયું ઢળ્યું ત્યાં,
આ સ્નેહ શીત લહરી લપટી પડી ત્યાં;
ત્યાં તો હળાહળ રહ્યું મુજ આશ સ્થાને,
જ્યાં સ્વચ્છ પ્રીતિ મુજ મૃત્યુ સુધી વિરામે ! ૪

[કલાપીનો કેકારવ.] કલાપી.

વ્હાલાને આમંત્રણ.

રાગ—ઓધવજીના સંદેશાનો.

આવો આવો વ્હાલા ! સાથે ઉડીએ,
ભોગવવાને કૈં કૈં દિવ્ય વિલાસ જો;
ઉંચા ઉંચા તેજોમય આકાશ છે,
ઉંચા ઉંચા આત્માના અભિલાષ જો. આવો. ૧

એકલવાયું ઉડવું મુજને ના ગમે,
ચાહે આત્મા સ્નેહીના સહચાર જો;
ઉણાં ઉણાં સુખ સહુ મુજને લાગતાં,
સ્નેહી જનના સાથે ભોગવનાર જો. આવો. ૨
મ્હારા છો ને રહેશો મ્હારા સર્વદા,
બાંધ્યા પ્રભુએ સ્નેહભર્યા સંબંધ જો;
વિધિ નિર્મ્યા સંબંધો કરવા સાર્થ કાં,
સંચરીએ ના સાથે વ્યોમ અનંત જો. આવો. ૩

[સ્નેહાંકુર.] ચન્દ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા.
બી. એ. એલ. એલ. બી.

ચાહીશ.

હરિગીત.

"છે સ્નેહ માયા, મોહબંધન, સ્નેહ આત્મવિનાશ છે,
"છે સ્નેહ મોટો મોક્ષબાધક સ્નેહ વિષમય પાશ છે;
"માટે કદિ ચ્હાશો નહિ, જો હોય હેતુ મુક્તિનો!"
કિરિમ બજાવી બોધ દે રસહીન કંઇ કંઇ જ્ઞાનીઓ. ૧
સંસારના કંઈ અનુભવી શિખ આપતા બની ડાહ્યા,
ઈશ્વરદારો હોય બહુ સર્વ દુનિયાદારીના;
"છે સ્નેહની વાતો બધીયે સ્વાર્થીઓની રચના,
"કે વિષયની મૃગતૃષ્ણિકા કે ઉભરા ઉન્માદના." ૨

માને ભલે તે તેમને જે ઠીક લાગ્યું દિલથી,
ચાહ્યા વિના મુજને કહિ પણ ચેન તો પડતું નથી;
શાને દબાવું ઉમળકા જે ઉછળતા શુચિ સ્નેહના,
ચાહીશ હું, ચાહીશ હું, ચાહીશ હું તો સર્વથા. ૩

[સ્નેહાંકુર] ચંદ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા.

બે ઝરણાં.

ઓધવજીના સન્દેશાનો રાગ.

ઝીણું ઝીણું જીવન ઝરણું એકલું,
સરતું કરતું સ્વચ્છંદે વિહાર જો;
નાનકડી નિજ સૃષ્ટિમાં એ મ્હાલતું,
ન્હોતી એને અન્ય કંઇ દરકાર જો. ઝીણું.
એવા એના સુખમય દિન ચાલ્યા ગયા,
એકલવાયું જીવન લાગ્યું ન્યૂન જો;
બેલડી બનવા ઉર એનું તલસ્યા કરે,
તલસે કરવા અધુરાં જીવન પૂર્ણ જો. ઝીણું.
સમભાવી કો જીવન ઝરણું ત્યાં મળ્યું,
અભિલષતું એ સહચારીના સ્નેહ જો;
ભેળાયાં જળ એ જીવન ઝરણાં તણાં,
જૂદાં ફીટી એક બન્યાં બે વ્હેણ જો. ઝીણું.

[સ્નેહાંકુર] ચન્દ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા.

મ્હોટું મન.

કરસંધ્યને જેમ શૌ કહાનાન્મે રાગ.

મ્હેની રીતિ પ્રીતિની આદરજો, મ્હોટું મન રાખીને આચરજો;
સુખી સહુ જનને તમે કરજો, મ્હેની રીતિ. ૧
દ્વેષી જન દ્વેષ ભલે ધરતા, ક્લેશી પ્રાણી ક્લેશમાં છો મરતા;
તમે દ્વેષ ક્લેશ નહિ કરવા, મ્હેની રીતિ. ૨
નથી કાંઈ લેઇ જવું સાથે, જાવાનું છે સહુને ખાલી હાથે;
તો પછી કંકાસ શામાટે? મ્હેની રીતિ. ૩
સ્નેહી સાથે ઘડીનું રહેવાનું, તેમાં શાને લડવાં ને વઢવાનું;
ભલાઇનું લ્યોને કરી લ્હાણું, મ્હેની રીતિ. ૪
મ્હોટું મન રાખી જો ગમ ખાશો, સુખી સહુને કરીને સુખી થાશો;
મંત્ર છે સુખનો એ સાચો, મ્હેની રીતિ. ૫

[સ્નેહાંકુર.] ચંદ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડયા.

સ્નેહીને બે બોલ.

રાગ—આખવણના સંદેશાનો.

મ્હારી ત્હમારી પક્ષી સમી છે પ્રીતડી,
મળીઆ જગની ડાળે અચાનક આજ જો;
સફળ કરો આ સહજ સમાગમ આપણો,
દાખવજો કંઈ હૈયા કેરી દાઝ જો. મ્હારી. ૧

ભક્તિ.

ઓધવજી સન્દેશો કહેજો શ્યામને—એ રાગ.

ભક્તિ ના ભાવે તે જીવ અભાગીઆ,
લંપટને નવ ગમતું આતમજ્ઞાન જો;
ઝેરતણા અંકુર રે જેમાં જાગીયા,
વિષધરને જેમ ન સધુ અમૃતપાન જો. ભક્તિ. ૧
જળધરનું જળ વ્હાલું સૌ તરૂ જાતિને,
અધમ જવાસો એ નીરે સુકાય જો;
ઉલુક અભાગી રૂડી માને રાતને,
અર્કતણે અજવાળે આંખ મિંચાય જો. ભક્તિ. ૨
ચંદ્ર તણો ઉદ્યોત ગમે નહિ ચોરને,
અધમ અવિદ્યા અન્ધારે ઉમંગ જો;
ધણીશું હેત ન હોય હરાયા ઢોરને,
શઠને ન ગમે સારા જનનો સંગ જો. ભક્તિ. ૩
ગર્ધવને તો વૃષ્ટિ કાળે ના ગમે,
મૂઢ અનીતિ ઉનાળે મલકાય જો;
કુલટા કંથ તજીને પરસંગે રમે,
વ્યસનીને વટલ્યાની ભ્રાન્તિ ન થાય જો. ભક્તિ. ૪
નીતિ ના ભાવે રે નર નાદાનને,
વેશ્યાને તો ન ગમે સતીની વાત જો;
સારૂં ને નરતું રે સરખું શ્વાનને,

તાપવંતને તુપે હોય ઉતાપ જો. ભક્તિ. ૫
વાનીના લાડુથી રીઝે વંતરા,
પામર પ્રીતિ કરી પૂજે પાખંડ જો;
હંસ હોય તે મુક્તાફળ ચાવે ખરા,
ભજે વિવેકી જાણી બ્રહ્મ અખંડ જો. ભક્તિ. ૬
ફેર ચડેલો સર્વને ફરતો લહે,
કોનું સાચું કહ્યું ધરે નહિ કાન જો;
કમળાવાળો સર્વને પીળું કહે,
પીધેલાને કાંઇ ન રહે ભાન જો. ભક્તિ. ૭
પુણ્ય તણાં ફળ પ્રકટે જે પ્રાણી તણાં,
પ્રભુજી સાથે ઉપજે તેને પ્રીત જો;
જન છોટમ કહે તેનાં તપ જાણો ઘણાં,
રૂડી જેની ભક્તિ કેરી રીત જો. ભક્તિ. ૮

[જૈન હિતેચ્છુ માસિક પત્ર.] મહાત્મા છોટમ.

અનાતિથ્ય.

હરિગીત.

આવ્યા તમારે આંગણે આવો ભલે કહેતા નથી,
કરીએ સલામ પ્રણામ પણ કૈં લક્ષમાં લેતા નથી;
કહો શેઠ કુશળ ક્ષેમ છે ? તમ બાળ બચ્ચાં કેમ છે ?
આ રકના પર રે'મ છે ? ઉત્તર અરે દેતા નથી.

નવ બેસવા આસન ધરો, નવ પાન સોપારી ધરો,
અવલોકતા અવળા ફરો, સ્હામું જરા જોતા નથી;
જળપાત્ર નિજ હાથે ભરી મ્હેલાં તમો સ્હામે ધરી,
વિવેકની દૃષ્ટિ કરી પાતા અગર પીતા નથી. ૨

જળપાન વણુ કહેવે કર્યું, અંતર અમારૂં હા ! બળ્યું,
ના ધ્યાનમાં આપે ધર્યું નરમાશમાં ન્હાતા નથી;
કૈં વાત જો કરીએ અમે પણ સાંભળો ના તે તમે,
ના બોલવું તમને ગમે કીરતારથી બ્હીતા નથી. ૩

દુઃખવાત તમ પાસે કહે ના રહેમ તમ હૃદયે રહે,
અમ આંખથી આંસુ વહે એ આંસુડાં લ્હોતા નથી;
ધનહીણ શું હલકા અમે ? ધનવાન તે ઉંચા તમે ?
તમને સદા ચહીએ અમે, અમને તમે ચ્હાતા નથી. ૪

અંધા બનો અભિમાનમાં ના વાત લ્યો કાંઈ ધ્યાનમાં,
છેવટ જવું શમશાનમાં પણ ગર્વને તજતા નથી;
છે રંક રાજા હારમાં કીરતારના દરબારમાં,
કો ઉંચ નીચો ધાર માં જુઠું અમે ગાતા નથી. ૫

[સુન્દરી સુબોધ પુ. ૧૧ અંક ૧.] શંકરલાલ મગનલાલ પંડ્યા.

ગમતું નથી.

હરિગીત.

ભોગી જનોના સંગથી રતિરંગથી રોગી બની;
શિરપર સહીને સર્વદા અવધિ પરાધિનતા તણી;
ઇચ્છી કુશળતા કુટુંબ જ્યારે દુસહ દુઃખ દમતું નથી,

એવી રીતે તો જગતમાં મરવું મને ગમતું નથી. ૧
વપુ વિમળનાં સહુ અવયવો નિઃશક્તિના અનુસંધથી,
કર્તવ્ય નિજ કરતાં અરે! અટકે બહુ દુઃખબંધથી;
આયુષ્યની પ્રતિકૂળતા લખિ કોઇ કમકમતું નથી,
એવી રીતે તો જગતમાં મરવું મને ગમતું નથી. ૨
પ્રતિદિવસ નિશિ પર્યંકના સેવન તણા સંતાપથી,
વ્યાકુળ તન આધ્યાત્મિકાદિ ત્રિવિધ તિક્ષણ તાપથી;
નિર્માલ્ય મન શ્રી રંગ કેરા રંગમાં રમતું નથી,
એવી રીતે તો જગતમાં મરવું મને ગમતું નથી. ૩
બળ બુદ્ધિથી થળ થળ પ્રતિ નવ અચળ કીર્તિ કેળવી,
નિજ દેશ ભારત ભક્તની પદવી પવિત્ર ન મેળવી;
શિર સ્નેહથી નટવર તણે પદપંકજે રમતું નથી,
એવી રીતે તો જગતમાં મરવું મને ગમતું નથી. ૪
ચિંતા તણે ચકડોળ ચંચળ ચિત્ત નિત્ય ચડાવીને,
આરામ હરતા અમિત લક્ષ અવાજથી અકળાવીને;
જ્યારે અમલ ઉર ભજન ભવ્ય સુભુવનમાં ભમતું નથી,
એવી રીતે તો જગતમાં મરવું મને ગમતું નથી. ૫
નિર્દોષ શિશુ નિજ અંક ધરી પર્યંક પાસે સુન્દરી,
ઉભી રહી કરતી વિલાપ વિશાળ દગ વારી ભરી;
સર્વાંગ સ્નેહ અખંડનું સંકટ એ શમતું નથી,
એવી રીતે તો જગતમાં મરવું મને ગમતું નથી. ૬
[ગુજરાતીનો દિવાળીનો ખાસ અંક] શંકર.

૪૪

જીવન વૃથા ગયું.

હરિગીત.

જન્મી અહીં સંસારમાં રે શું તમે લ્હાવો લીધો !
નિજ સ્વાર્થ પ્રાપ્તિમાં જ જન્મારા તણો જો વ્યય કીધો !
શું જીવનનું સાફલ્ય સઘળું સ્વાર્થમાં આવી રહ્યું
ના ના ભણે મુજ હૃદય આ સ્વાર્થી જીવન એળે ગયું

સામર્થ્ય હો, સૌન્દર્ય હો, સમૃદ્ધિ કે સામ્રાજ્ય હો
બુદ્ધિ, વિદ્યા, કે કીર્તિ હો, કે ઈષ્ટસિદ્ધિ સર્વ હો
ના ના નહિ કંઈ કામનું પ્રેમે ન જો દિવ્ય જ બન્યું
પ્રેમ એક જ સત્વ સહુનું પ્રેમ જાતાં સહુ ગયું

જો સ્નેહિને જોઇ સુખી, તમ હૃદય સુખમય ના થયું
જો દેખી દુઃખી અન્યને, તમ હૃદય દુઃખે ના દ્રવ્યું
કદિ શબ્દથી–કદિ કર્મથી સુખ ના દીધું–દુઃખ ના હર્યું
શા કામનું જીવ્યું તમારૂં ? જીવી જગમાં શું કર્યું

કદિ પ્રેમથી બોલ્યા નહિ, કદિ પ્રેમથી ચાલ્યા નહિ
કદિ પ્રેમમાં ડોલ્યા નહિ, કદિ પ્રેમમાં મ્હાલ્યા નહિ
ધિક્કાર છે તો જીવનને, એથી વધારે શું કહું
ચાહ્યું કદિ નહિ કોઇને, જીવ્યું વૃથા તો તો ગયું

પ્રેમ સાચી દેવસેવા પ્રેમ એ ભક્તિ ખરે
નહિ પ્રેમ સમ પૂજા બીજી પ્રેમે જ રાચે શ્રી હ

પરમ ધર્મ જ. પ્રેમ છે એ તત્વ જો ના અનુભવ્યું,
જન્મ્યું, જીવ્યું કે ભોગવ્યું, સર્વે ખરે ધૂળમાં ગયું. ૫
[ગુજરાતી ગઝલીસ્તાન] ચન્દ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા.

વિરામાવસ્થા.

ગઝલ.

પ્રભુનું નામ પ્યારૂં છે, તમે લ્યો તો તમારૂં છે;
અને ત્યાં આપણું એ છે, પ્રભુનું નામ જે લે છે. ૧
પ્રભુનું નામ બોલાશે, પછી ત્યાં આપણું થાશે,
અમારૂં ને તમારૂં એ, જૂદા શબ્દો તુટી જશે. ૨
પ્રભુમાં ચિત્ત જો જાશે, સુખેથી ઐક્ય તો થાશે,
ગુણો એના બધા ગાશે, જીવન તેનું સફળ થાશે. ૩
પ્રભુનાં ગીતડાં ગાશે, ભવાબ્ધિ તે તરી જશે,
તમારા ને અમારામાં, તણાતાં તે બચી જશે. ૪
પ્રભુના ગુણ જે ગાશે, પ્રભુમાં તે ભળી જશે,
અહા! એ દિવ્ય જ્યોતિમાં, લઘુ જ્યોતિ શમી જશે. ૫
[ગુજરાતી ગઝલીસ્તાન] નદીલ.

એ કોણ છે ?

સોરઠની ગઝલ

આંસુડાં મારાં લ્હવે એ મૂરતિ કો' કોણ છે!
આશે જીગર પાણી થયું, રોકનારૂં કોણ છે!

જગત્ બાજીગરીનાં તું, બધાં છલબલ જવા દેજે. ૧૩
પ્રભુના નામનાં પુષ્પો, પરોવી કાવ્યમાળા તું;
પ્રભુની પ્યારી ગ્રીવામાં, પહેરાવી પ્રીતિ દેજે. ૧૪
કવિ રાજા થયો શી છે પછી પીડા તને કાંઇ?
નિજાનંદે હમેશાં બાલ મસ્તીમાં મઝા લેજે. ૧૫

[કાવ્ય માધુર્ય.] બાળાશંકર ઉલ્લાસરામ.

મૃત્યુવશ મૃગ.

સોરઠો.

" મૃત્યુવશ છું આજ, જીવ અરે ! જાતો નથી,
" દૃષ્ટે પડતાં કાજ, આગળ પાછળનાં બધાં." ૧

શિખરિણી

" અહો આ ઉદ્યાને અવર મુજ સમ ન્હૈં નિરખતો,
" ખરે આ મધ્યાન્હે નિડર થઇ ક્રીડા કરી રહ્યો;
" હતાં માન્યાં મ્હારાં તરણુ જળ ને આ મૃગલીઓ,
" અને તેનો ભોગી અવર અવનિમાં નવ હતો. ૨
" સ્વછંદે આનન્દે અધિક રસફંદે રમી રહ્યો,
" વળી નારી વૃન્દે નવિન સુખ કંદે ગળી ગયો;
" કુદંતો ખેલંતો મદમત ભરી ગેલ કરતો,
" લીલા અંકૂરોના રસભરિત કૈં ગ્રાસ ભરતો. ૩
" અહીં આ વાડીમાં અવર મૃગ આવી નવ શકે,

" શિશુ ન્હાનાં મ્હોટાં નવ ફરી શકે આ વન વિશે;
" ઘણાં માર્યાં મ્હારા કૃપણુ નિજ સ્વાર્થી ઉર વિશે,
" મૃગોને સંહાર્યા અવનિ તળ ઢાળ્યા બહુ બહુ. ૪
" નહિ રહેવા દીધા મુજ વિભવમાં લુંટ કરતા,
" પ્રિયાના ટોળામાં ઘણીક તરૂણી દાખલ કરી;
" પાડી પ્રીતિ ભીતિ જબરદસતીથી વંશ કરી,
" કહું કે ચાહું છું જીગર કંઈ ચાહે નવ નવું. ૫
" ન ચાહે એ મુને પણુ નહિ વિખૂટી જરી કરૂં,
" રમાડી રીઝાવી વળી કંઈ વિસારી મૃગલીઓ;
" નસાડી ખીજાવી વળી કરી પૂરી ઝુરી મરવા,
" નિશંકે ઉમંગે મનમથ તણી સેવ કરતો. ૬
" નહિ ભીતિ નીતિ નવીન જ રીતિ એ પ્રણયની,
" અહો ! આવી રીતે વન ઉપવનમાં પરવર્યો;
" અને મૃત્યુ જેવી ગલત નહિ વાતો મહિ પડ્યો,
" હતો એ મસ્તીમાં યુવતી યુથમાં આંહિ જ અહો ! ૭
" શિકારીને હાથે અરર ! શરઘાથી અહિં પડ્યો,
" અહો ! આ શું ? આ શું ? રૂધિર સઘળેથી વહી જતું !
" અહો ! આ શું ? આ શું ? જીવન જળમય થૈ સરકતું !
" ગઈ ગોળી ચાલી વ્રણુ પણુ પડ્યા બહુ વિષમ તો; ૮
" ઠરી ઝોળા લીધા અવર ક્ષણુ પ્હેલા મલપતો,
" અહો ! આ શું ? આ શું ? યવન જૂથ મારા ભણી ધસ્યું;
" અહો ! આ શું ? આ શું ? મૃગલીયુથ પાછું ક્યમ વળ્યું ?

સોરઠો.

"હતી હાથમાં વાત, જાવા દીધી તે તકો;
"પડ્યો શિકારી હાથ, હાય! હવે કંઈ નવ બને."

શિખરિણી.

"મને થોડા દી'થી અધિક તરકો કૈં મુંઝવતા,
"અને એની સાથે નવ નવ વિચારો ઉપડતા;
"કહે છે કે પ્રેમી અવર દુઃખ દેખી નવ શકે,
"પરાઈ પીડામાં નિજ શરીર તે અર્પણ કરે.
"નહિ આશા રાખે બીજી નિજ ઇચ્છા પૂર્ણ કરતાં,
"નહિ યાચે ઇચ્છે વિષમ દુઃખ છોને પજવતાં;
"લુંટાવે પોતાનું ન લુંટી શકે સ્વાતંત્ર્ય વળી એ-
"જનોનાં હૈયાંમાં વ્રણ પણ કદીએ નવ કરે.
"કહે છે કે પ્રેમી શુરવીર તણી શુદ્ધ પ્રતિમા,
"હજારો ખડ્ગોમાં અડગ ટકી રે' ન્યાય થડમાં;
"દબાવી દે જુસ્સા, અવરપર ના ક્રોધ કરતો,
"સુધારી લે ભૂલો પરપર નહિ રોષ ધરતો.

દોહરો.

"દાઝ્યા વિણ લાગે નહિ, વ્રણ વિણ વ્યથા ન થાય;
"જો પ્રભુ આપે પ્રેમ-બળ, થયું અન્યથા થાય.

લલિતછંદની રાહ.

"અહહ! પાપ મેં બહુ પ્રભુ કર્યાં, અરર! જ્ઞાન આ શું શ્મશાનનું!
"હવે અરે! મને સાંભરે બધું, નવ હતું અરે! સુખ ત્યાં જરી.

" મથી મથી મુઓ પ્રેમ પોષવા, અરર ! શું મળે મૃગજળોમાં વિષે ?
" અરપ્યું મેં હશે તો જરી જરી, અરર ! મેં લીધું સૌનું સામટું.
" જન હૃદય વિશે ઇશ તો વસે, અરર ! મેં દુભ્યા કૈં મસે મસે !
" મણની વેદના કારમી ખરે, મણ કર્યાં તયે જાણ્યું ના હતું ! !
" ગોળીના સમું દુઃખ થતું હશે, શૃંગ મારતાં જાણ્યું ના હતું ! !
" ચર્મ આ તુટે મણ ચિરાય છે, હૃદય ચીરતાં જાણ્યું ના હતું ! !
" નથી નથી ભર્યાં આ શરીરમાં, શુદ્ધ સત્વનાં કાંઇએ અણુ !
" લક્ષ માહરો જે અરે ! કરે, મ્લેચ્છ બુદ્ધિથી મ્લેચ્છ અવતરે !
" નિજજનો મને દૃષ્ટિએ પડે, કર પ્રસારીને માફી માગું હું;
" અરર ! જો પ્રભુ ! બે પળો મળે, રૂધિર આ થકી ધોઉં જનપદો !
" પણ પ્રભુ હવે એટલું ચહું, ચર્મ માહરૂં પ્રેમી પાથરે,
" અવર સૌ વૃથા ચિત ન અન્યમાં, ખરૂં વૃથા થશે પુનરજન્મમાં."

દોહરો.

હરણી તરણી નાથ છે, કરણી તરણી સાર;
પરણી ધરણી ક્યાં રહી, સરણી તું કિરતાર.

[કાવ્ય માધુર્ય] રૂપશંકર ઉદયશંકર ઓઝા (સંચિત)

મહાત્મા મૂળદાસ.

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

તારાના ઝુમખાવતી રજનિનો અન્ધાર દેખાય છે,
શાન્તિ છે સહુ સ્થાનમાં પણ અહીં કુવા કને કોણ છે ?

ઓહો ! કોણ હશે અહીં વનમહીં નિશ્વાસ આ મૂકતું,
જેના શબ્દથી વૃક્ષથી ઘુવડ આ ધૃધૂ કરી ઉડતું ? ૧

અનુષ્ટુપ.

સ્રી છે તે દુઃખિયારી કો, જીવવું ગમતું નથી;
આવી છે આ કુવામાંહી, પડીને દેહ પાડવા. ૨

વસન્તતિલકા.

બોલી ન કાંઈ પણ ઉભી નવાણ પાસે,
કુવા મહીં નજર એ સુખથી કરે છે;
સૌન્દર્ય કે મરણના સુખમાં હશે શું ?
હા ! કાંઈ એ તડફશે મરતાં નહિ શું ? ૩

અનુષ્ટુપ.

દૃઢ સંકલ્પથી ના શું, હૈયું હામ ધરી શકે ?
અન્ધારામાં બ્હીનારૂં તે, કુવામાં સુખથી પડે. ૪

વસન્તતિલકા.

હાં હાં ! થયો પણ ધ્વનિ કંઈ પાસ તેની,
ને હસ્ત કો પુરુષના કરથી ઝલાયો;
એ બાઈ બોલી: "નવ કૈં તુજને નડું હું,
માલેક છું મુજ શરીરની ભાઈ જા તું." ૫

અનુષ્ટુપ.

કુવાથી દૂર ખેંચીને, બાઇને પુરુષે કહ્યું;
"સાંભળી લે જરા બાઈ, ફાવે તે કર તું પછી ! ૬

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

"માલેકી તુજ ઝિન્દગી તણી અરે ! તું એકની હોય ના,

" આવી કે કહુંકે અને નહિ દઈ સ્ત્રીએ મધુ શું ભલા?
" એવું કોઈ નહિ અરે! જાણવા આ અજાણ્યે તેવું નથી.
" એ જોવું જગને બહાર જગનું પોતાનું કોઈ નહિ." ૭

અનુષ્ટુપ.

નમી તે બાઈ પિતાની, બાલા એ મુગ્ધાસને;
આંખમાં અશ્રુ આવ્યાં, ને શિરો નીચે ઢળી ગઈ. ૮

કવિત.

" ઉચિત આ થયું છે મને કહું, ગરજની ન કાં ઔષધિ લઉં ?
" ન મુજ વિશ્વને વિશ્વની ન હું, દિલ ન મૃત્યુથી આ નિવારવું ?" ૯

અનુષ્ટુપ.

કહે બાવો " અરે! કાંઈ, વાત તો દુઃખની હશે?
" જરે ના માર્ગ કાંઈ તો, કોઈને પૂછવું ઘટે." ૧૦

મંદાક્રાન્તા.

" શું બોલું હું? નથી કંઈ રહ્યો સાર એ વાત માંહી,
" હું જીવું તો મુજ પ્રિય મરે એ જ છે વાત મ્હારી!
" શાને શોકો? વખત વહતો હેરશે ના જનારૂં!
" શું બોલું રે? કહીશ કદિ ના પાપ બ્હાલા તણું હું." ૧૧

અનુષ્ટુપ.

" પાપીને પાપ કીધાથી, પાપમા વધુ નાખ તું,
"કહે સાચું અરે! બાઈ, મરવા તો નહિ દઉં." ૧૨

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

" હું તો છું વિધવા અને કુળ વળી છે નીચ મ્હારૂં પિતા!
" રે! રે! એક વણિક જોઈ મુજને કંઇ મોહમાંહી પડ્યો;

"સાથે કૈંક દિનો ગયા જગત કૈં તે જાણતું ના હતું,
"કિન્તુ પાપ તણો ભરાઇ ફૂટતો બાપુ ! ઘડો આખરે. ૧૩

અનુષ્ટુપ.

"ગર્ભવતી થતાં હું તે, પાડોશી સમજી ગયાં;
"ન્યાયને બારણે તેથી, મ્હારે તો ચડવું પડ્યું. ૧૪

વસન્તતિલકા.

"કાલે થશે જરૂર રે ! ઇનસાફ તેનો,
"ને નામ એ વણિકનું ક્યમ દેઉં હું તો ?
"એ બોલતાં જરૂર એ નવ જીવ રાખે,
"એનું થતાં મરણ હું, ક્યમ જોઉં આંખે ? ૧૫

અનુષ્ટુપ.

"ગર્ભનું બાળ અને હું, તેથી, બાપુ ! મરી જશું;
"જીવવાને કહેશો ના ! શું છે ના મરવું ભલું ?" ૧૬

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

વિચારી મૂળદાસ આમ વદતો ધીમે દયાથી ગળી:
"ના ના બાઇ મરીશ ના, જીવિતનો છે માર્ગ ખુલ્લો અહીં;
" જે દીવો નવ ઓલવાય કદિ તે ફૂંકે ન બૂઝાવવો,
" લેજે તું મુજ નામ ને થઇશ હું સુખે પિતા બાળનો." ૧૭

અનુષ્ટુપ.

" અરેરે ! કેમ એ થાશે ? ત્હમારૂં નામ શેં લઉં ?
" કેમ હું કૂડનો ડાઘો, ત્હમારી કીર્તિને દઉં ?" ૧૮

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

" કીર્તિને સુખ માનનાર સુખથી કીર્તિ ભલે મેળવો,

" કીર્તિમાં સુજનને ન કાંઈ સુખ છે, ના લોભ કીર્તિ તણો;
" પોલું છે જગને નકી જગતની પોલી જ કીર્તિ દિસે,
" પોલું આ જગ શું થતાં જગતની કીર્તિ સહેજે મળે. ૧૯
" એ પોલાણ ત્યજી જનાર કદિએ કીર્તિ ન પામી શકે,
" લોકોની અપકીર્તિમાં હૃદયની સાંચી જ કીર્તિ વસે;
" એવું કીર્તિ તણું મહત્ત્વ કદિએ લોકો ન જોઇ શકે,
" દેખે નેત્ર ભલે પરન્તુ ગ્રહણે ના સૂર્ય ઝાંખો પડે. ૨૦

અનુષ્ટુપ.

" તુચ્છ એ કીર્તિને માટે, ના ના ખૂન થવા દઉં;
" સહેશે સુખથી ડાધો, નામ આ મૂળદાસનું." ૨૧

વસન્તતિલકા.

તે બાઈના હૃદયનાં પડ ઉઘડ્યાં સૌ,
આભારની છલકમાં દિલ ભાન ભૂલ્યું;
જોઇ શકી ઝલક સૂર્યની ડાઘ માંહી,
કૈં પામતા મહત એ દિલની પ્રસાદી. ૨૨

અનુષ્ટુપ.

થયાં એ બેય જૂદાં, ને ઈન્સાફે થઈ ગયો;
મહાત્મા જૂઠ બોલ્યા ને સ્ત્રી સાથે વનમાં રહ્યો. ૨૩

મન્દાક્રાન્તા.

હાહાકાર થઇ રહ્યા દિવસ તે આખો બધે ગામમાં,
ઘેરે ઘેર થતી હતી મશ્કરી ને વાત ભાવા તણી;
તેને જે પૂજતા હતા જન સહુ ધિક્કાર તે આપતા,
ભિક્ષા એ નવ માગતાં મળતી ને ભૂખે દિનો કૈં જતા. ૨૪

અનુષ્ટુપ.

ભાઈ ને બ્હેન જેવાં એ, બાવો ને બાઇ એક હી;
મઠમાં એ જ બિનાની, વાત કૈં કરતાં હતાં. ૨૫
કોઈ તે સુણતું'તું, ને હર્ષાશ્ચર્ય વિષે પડ્યું;
ને એ બોલી ગયું ધીમે, "સત્યનો બેલી છે પ્રભુ." ૨૬

માલિની.

ચણભણ પછી ચાલી વાત કૈં ગામ માંહી,
જનહૃદય પડ્યાં સૌ કાંઇ શંકા મહીં ને;
જનપદ ફરી લાગ્યા આવવા તે જગાએ,
ભજન પણ ગવાતાં રાત્રિએ ત્યાં ફરીને. ૨૭

અનુષ્ટુપ.

અન્ધારે સત્ય ડૂબ્યું તે, આવતું તરી આખરે,
પરન્તુ કાંઇએ તેની, ચિન્તા ના મૂળદાસને! ૨૮

[કલાપીનો કેકારવ.] કલાપી.

બિલ્વમંગળ.

મંદાક્રાન્તા.

છુપી ઉંઘે ઘન પડ મહીં તારલા વ્યોમ અંકે,
નિદ્રા મીઠી ગિરિ નદી અને વિશ્વ આખુંય લે છે;
ને રૂપેરી અમિત દિસતી વિજળી એક સ્થાને,
સૂતી સૂતી હસતી મધુરૂં સ્વપ્નમાંહી દિસે છે. ૧

આવી રાતે ધ્વનિ કરી ગહ્વા શ્યામ વ્હેતી યમુના,
તેના વ્હોળા જળ ઉપરની કોખરે કોણ છે આ ?
દૂરી નીચે જળ સમીપ તે માનવી આવી ઉભું,
ને ગોપે છે કંઇ પણ કશું હાથ તેને ન આવ્યું. ૨
એવામાં ત્યાં શબ જળ પરે કોઈ આવે તણાતું,
દોડી તેને સમજી જલદી જોરથી ઝાલી લીધું;
ને આ ચાહ્યો પુરુષ તરતો ઉપરે તેની બેસી,
હર્ષે બોલ્યો: "પ્રિય નદી થશે આજ તો આશ પૂરી." ૩
ત્યાં તો અઝે ધવળ ભડકા વિજળીએ કર્યા શા,
તેથી સર્વે તરૂ નદી અને પ્હાડ તેજે છવાયાં;
ગાજી ઉઠ્યું ચમકી વન આ મેઘની ગર્જનાથી,
નિદ્રામાંથી મયૂર ટહુક્યા હર્ષથી જાગી ઉઠી. ૪
છો ઉઠીને મયૂર ટહુકે પ્હાડ ગાજે ભલેને,
તેમાંથી તે મગજ નરનું કોઇથી એ ન જાગે!
દષ્ટિ તેની શબપર હતી તોય જોઇ શકે ના,
છોને આખું જગત સળગી વિજળીથી બળે આ! ૫
તેની પત્ની હૃદય વિભૂતિ સ્નેહની જે સરિતા,
તેની પાસે જીગર ઘસડી જાય છે લેઈ હાવાં;
આલેખાયું હૃદયપટમાં ચિત્ર વ્હાલી તણું છે,
અંગોમાથી જીવન સઘળું ત્યાં જ આવી રહ્યું છે. ૬
દોરાતો આ પ્રિય જન કને આમ આશા ધરીને,
પ્હોંચી ઉભો શબ ઉપરથી ઉતરીને કિનારે,

પાસે મૂકી મૃત શરીરને મસ્ત પ્રેમી વદે છે:
"દીવા મ્હારી પ્રિય સખી તણા ઓરડાના દિસે તે." ૭
અન્ધારામાં ત્વરિત પગલે ડોલતો ચાલતો આ,
આવી પ્હોંચી પ્રિય ગૃહ કને જોઇ ઉચે ઉભો ત્યાં;
ગોખેથી ત્યાં લટકી ઝૂલતું કાંઈ દોરી સમું છે,
ઝાલી તેને ઉપર ચડીને ગોખમાંહી ઉભો તે. ૮
દીઠી તેને હૃદય ધડકે જેમ ચીરાઇ જાતું,
દીઠી તેને અવયવ બધાં પિગળી જાય છે શું;
દીસે તેને ચકર ફરતો કંપતો ઓરડો એ,
કામી પ્રેમી અનિમિષ રહી પ્યારીને નિરખે છે! ૯
"જોઈ લેજે ફરી ફરી સુખે પ્રેમનું સ્થાન પ્રેમે,
"આવી મીઠી સુખની વખતે હોય કાલે પ્રભાતે;
"આવી પ્રીતિ તુજ ન વખતે હોય કાલે પ્રભાતે,
"આ આશાનું મધુર સુખ તો આજ ઉડી જ જાશે. ૧૦
"જોઇ લેજે ફરી ફરી ભલે દૂરથી જોઈ લેજે,
"ઇચ્છે તેવું સુખ અનુભવી આજની રાત લેજે;
"તારે માટે દિવસ ઉગતાં કાંઇ જુદુ જ ભાગ્ય,
"તારો નિર્મ્યો કરૂણ પ્રભુએ કાંઇ જુદો જ માર્ગ. ૧૧
"જોને તારી યુવતિ રમણી શાન્ત નિદ્રસ્થ આ છે,
"ને વેલીશું શરીર સુખમાં શાન્ત શૈયા પરે છે;
"નિદ્રા મીઠી કર સુખભર્યા ફેરવે છે કપાળે,
"શું મૃત્યુથી કબજ થઇ ને અંગ સર્વે ઢળ્યાં છે! ૧૨

" નિદ્રાનું આ સુખ ત્યજી દઇ ઉઠીને સુન્દરી તું,
" ચાંપી લેને હૃદય હૃદયે મિત્રનું સુન્દરી તું;
" એ હૈયાનો રસ તુજ પરે ખૂબ વર્ષી રહ્યો છે,
" રાત્રિના બે પ્રહર સુખમાં પૂર્ણ માણી હવે લે! ૧૩
" આ રાત્રિમાં તુજ પ્રિય કને મીઠડાં ગીત ગાવા,
" તારી તેની જરૂર કરવી આજ તો તૃપ્ત આશા;
" તારે કાંઇ મધુર સુખમાં આજ છે ઝૂલવાનું,
" કાલે તો કો નવીન સુખના સિન્ધુમાં ડૂબવાનું." ૧૪
પેલો કામી પુરુષ હજુ ત્યાં ગોખમાંહી ઉભો છે,
તેનાં કામી પ્રણયી નયનો પ્રેમીને નિરખે છે;
ત્યાં દીવામાં ચડચડી મર્યું એક ભોળું પતંગ,
જોવા લાગ્યો સ્થિર નયનને ફેરવી ત્યાં યુવાન! ૧૫
બોલી ઉઠયો: "અહહહ પ્રભુ! સ્નેહની આ દશા શી?
"ઓહો કર્તા! તુજ કરણીમાં આવી તે ક્રૂરતા શી?
"પ્રેમી ભોક્તા પ્રણયી હૃદયે ભોજ્યની પાસ આવે,
"ને ભોક્તાનું જિગર કુમળું ભોજ્ય તે કેમ બાળે? ૧૬
"કાંઇ મીઠું સુખ નકી હશે પ્રેમીને બાળવામાં,
"ને કે તેથી વધુ સુખ હશે પ્રેમીને દાઝવામાં;
"બાળી દે તો પ્રિય સખી મને!" એટલું બોલી રોટી,
સૂતેલીના હૃદયસહ તે ધ્રૂજતી છાતી ચાંપી! ૧૭
જાગી બોલી ચમકી લલના "જીવના જીવ મારા!
"શું અત્યારે તુજ સખી કને આમ આવ્યો જ વ્હાલા?"

પીયુ સાથે શયન કરતી સાંભળી સુંદરી તે–
બોલી–"મ્હારા પ્રિયતમ ! ગઈ રાત્રિ ચાલી અરેરે !" ૨૯
આહા ! અન્તે જનહૃદયને બોલવાનું અરેરે !
કંપી રહેતાં જિગર સુણમાં ઉષ્ણ નિ:શ્વાસ આવે;
આંસુડાં જ્યાં નયન પરથી હર્ષનાં ના સુકાયાં,
ત્યાં તો નેત્રો દુઃખમય બને આંસુની ધારવાળાં ! ૩૦
ચોંટી મ્લાની પિયુ હૃદયને સાંભળી તે "અરેરે !"
ને અંગોમાં દુઃખમય અરે ! મ્લાનીની સુસ્તી આવે;
ફેંકી દૃષ્ટિ અતિ દુઃખભરી પ્યારીના નેત્ર સામે,
જે દૃષ્ટિમાં દુઃખમય અમી વ્હાલ વર્ષી રહ્યું છે. ૩૧
બન્ને ઉઠી શિથિલ પગલે ગોખમાં આવી ઉભાં,
ભારે હૈયે કુદરત તણું શાંત સૌન્દર્ય જોતાં;
ઉગે છે ત્યાં જળહળ થતો પૂર્વમાં લાલ ગોળો,
નાચી રૂહે છે કિરણ સલિલે રેડતા રંગ રાતો. ૩૨
"કેવું વ્હાલા ખૂબસુરત છે વિશ્વનું રૂપ ભવ્ય ?
"નાચે કેવો સુખમય તહીં ઢેલ સાથે મયૂર ?
"અશ્રુ ઝીલે પ્રિયતમ કને હેતથી તે મયૂરી,
"ને તે દે છે મયૂર પ્રણયી પ્રેમની ચીસ પાડી. ૩૩
"ચુંબી અશ્રુ તુજ પ્રિય સખે ! ગાલથી લુછી નાંખું,
"જાવું ના ના મુજ સહ રહે, એટલું નાથ યાચું;"
બોલી એ ત્યાં નજર યમુના તીર પાસે પડે છે,
ને ત્યાં પેલું શબ નિરખતાં નાથને એ પૂછે છે: ૩૪

"જોને વ્હાલા! મૃતશરીર કો કેમ ત્યાં છે પડેલું!
"રે રે! શું ના જગતપર છે કોઈએ મિત્ર તેનું!
"રોવા તેને જગપર નથી કોઇ ના દાહ દેવા!
"વ્હાલા! તેનું સુખમય હશે મૃત્યુ કેવું થયું હા!" ૩૫
જોઈ તેને પ્રણયી વદતો શાંત ગમ્ભીર વાણી:–
"હું આવ્યો છું ઉતરી યમુના શબને હોડી માની;
"વ્હાલી! તે એ શબ જરૂર છે, મિત્ર તેનો બનું હું,
"ચાલો તેને નદીતટ જઈ અગ્નિનો દાહ દેશું." ૩૬
આભારે કે પ્રણયી ઉભરે શિષ નીચું નમાવે,
ને પ્યારાના હૃદયસહ એ સુન્દરી ગાલ ચાંપે;
ત્યાં તો "વ્હાલા! સરપ લટકે ગોખની બારીએ છે,"
બોલી એવું કૂદી પડી નીચે સુંદરી ગભરી એ. ૩૭
જોઇ તેને પ્રિયતમ કહે ઉરથી ઉર ચાંપી,
"આવ્યો હું તો ઉપર ચડી એ સાપને દોરી માની!"
સુણી આવું ચકિત થઇને મૂક વિચારતી કું–
ચિંતાવાળા સજળ નયને સ્વામીને જોઇ રહેતી. ૩૮
ત્યાં હોલાયે છત ઉપરથી ઝુલતો એક દીવો,
હાંડીમાંથી સરકી નિકળ્યો ધુમ્રનો શ્યામ ગોટો,
તે જોઇને દઢ થઈ જરા ઉચ્ચરે આમ શ્યામા,
"મારા વ્હાલા! સુર! હૃદયથી દાસ તું ઇશનો થા! ૩૯
"ફાની છે આ જગત સઘળું અંત આ જીવવાને,
"જે છે તે ના ટકી કદિ રહે સર્વદા કાળ ક્યાં એ;

"શોધી લેને પ્રિય પ્રિય સખે ! સર્વદા જે રહે છે,
"આશા તૃપ્તિ વિભવ સુખની તુચ્છ સૌ છોડી દેને ! ૪૦
"હું તારી ને મુજ પણ સખે ! પ્રેમી આ દિલ તારૂં,
"તે જાણીને હૃદય મમ તો આજ ચીરાઇ જાતું;
"તારૂં તે ના તુજ રહી શકે તૂટશે સર્વ મારૂં,
"માટે છોડી 'તુજ' 'મુજ' હવે દાસ થા ઈશનો તું. ૪૧
"આ દીવો જો તુજ ગૃહ બધું તેજથી પૂરી દેતો,
"દીપ્તિહીણો તિમિરમય છે ધૂમ્રનો અંત તેનો;
"ભોળા તારા હૃદયસહ આ પ્રેમનું જે શરીર,
"તે તો વાયુ વતી ઉડી જતી આખરે અંત ખાક ! ૪૨
"શું છે હું માં ? સુખરૂપ તને દેહ આ ના થવાની,
"વ્હાલા ! તેને મરણ પછી તો કાષ્ટમાં બાળવાની;
"ટેકો જ્યારે તુજ હૃદયને કોઈ કયાંએ ન રૂહેશે,
"રોતાં ત્યારે જીવિત સઘળું પૂર્ણ તે કેમ થાશે ! ૪૩
"તૈયારી તું પ્રિયતમ કરી મૃત્યુની લે અગાડી,
"ને મારો તું કર ગ્રહી મને સાથ લેને ઉપાડી;
"તોડી ભીંતો તિમિરગઢની દિવ્ય સ્થાને ઉડી જા,
"ને તે માટે સુર ! હૃદયથી દાસ તું ઈશનો થા ! ૪૪
"તેં શિખાવ્યો રસ ઉર ભરી પ્રેમ સંસારનો જો,
"દોરી જા તું મુજ ઉર હવે દૂર સંસારથી તો,
"શું શિખાવું શિખવ મુજને પ્રેમ વૈરાગ્યમાં તું,
"જાગી ચેતી ઉઠ ઉઠ હવે ઉંઘવા સર્વદા તું !" ૪૫

ઉંડું ઉંડું હૃદય ઉતરી સાંભળી આ રહ્યું'તું,
ને પ્રેમીના મગજ ઉપરે ઉષ્ણ લોહી ફર'તું;
નિદ્રામાંથી દિવસ ઉગતાં ઉઠતો જેમ હોય,
રાતું તેનું મુખ ત્યમ દિસે શાન્ત ગંભીર ભવ્ય! ૪૬
દૃષ્ટિ સ્હેંડી પ્રિય મુખ ભણી પ્રેમ ઔદાર્યે ભીની,
બોલ્યો વાણી ગદ ગદ થઈ મેઘની ગર્જનાશીઃ–
"રે કલ્યાણી! સખી! ગુરૂ! પ્રિયે! પ્રેમની દિવ્ય જ્યોતિ!
"તારે પંથે વિહરીશ હવે જાળ જંજાળ તોડી! ૪૭
"સંસારીને શિખવીશ હવે સ્નેહ, વૈરાગ્ય, ભક્તિ,
"ને અંતે હું મરીશ મુખમાં ઇશનું નામ બોલી;
"ચાલો ચાલો નદી તટપરે ઝુંપડી બાંધશું ને–
"વ્હાલા મ્હારા પરમ પ્રભુનાં ગીત ગાશું જ પ્રેમે! ૪૮
"શૃંગારી આ હૃદય તુજ ક્યાં? શાન્ત વૈરાગ્ય તે ક્યાં?
"સંસારી આ તુજ હૃદયમા જ્ઞાનનું ઉગવું ક્યાં?
"શું વિચારૂં? મુજ હૃદય તો બાવરૂં આ બને છે,
"શું વિચારૂં? મુજ હૃદયમા આંસુડા ઉભરે છે? ૪૯

અનુષ્ટુપ

"જન્મ ને જીવન મૃત્યો, છે આકસ્મિક સૌ અરે!
"પાસા ફેંકે જનો સર્વે દા દેવા હરિહાથ છે. ૫૦
"કરૂં છું ને કર્યું છે મે જૂઠું એ અભિમાન હા!
"કરી તે શું શકે પ્રાણી આ અનંત અગાધમાં?" ૫૧

દ્રુતવિલંબિત.

પણ પિયુ કરમાં લટકી પડી,
"નહિ પિયુ" લવતી રહી સુંદરી !
પિયુ રહ્યો સુખ એ નિરખી અને-
જળ તણી ઝરી પાંપણુને ભરે ! પર

કલાપી.

[કલાપીનો કેકારવ.]

જ્યાં સ્નેહ ત્યાં સર્વસ્વ છે.

હરિગીત.

લેતો હતો આરામ હું પાસે પ્રિયા બેઠી હતી,
કૈં ઊર્મિઓ ઉરની મીઠી ધીમે ધીમે કહેતી હતી;
મુજ ઉરના એ ઉભરા આનંદથી ઝીલતી હતી,
લ્હાવા અનેરા જીવનના દેતી હતી–લેતી હતી. ૧
સદ્ભાગ્ય શું ? આથી વધુ આ વિશ્વમાં બીજું હશે ?
સાફલ્ય શું આ જીંદગીનું સ્નેહ સુખમાં ના વસે ?
આજે અહો ! આનંદમય મન ધન્યતા શી અનુભવે ?
સદ્ભાગ્ય છે, સાફલ્ય છે, જ્યાં સ્નેહ ત્યાં સર્વસ્વ છે. ૨

[સાંજ વર્તમાન તા. ૧૨–૯–૧૦] ચન્દ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા.

પ્રેમની અનિવાર્યતા.

ગઝલ.

મળી પ્રિય પત્રિકા ત્હારી, થયો સંતુષ્ટ વાંચીને;
વળી ખેદિત પણ કીધો, રસિક ! તુજ સાહસિક તર્કે. ૧
જગતમાં પ્રેમને લીધે, અતિશય દુઃખ દેખીને,
હૃદયથી પ્રેમને તજવા, તને ઇચ્છા થઈ પ્યારા ! ૨
“ વિરક્તિમાં જ છે શાંતિ ” તને સિદ્ધાન્ત એ સૂઝ્યો;
મગજની જોઈ નિર્બળતા, દયા, દુઃખ થાય મુજ મનને. ૩
રહ્યો છે ધર્મ જે મનમાં, થવું અનુરક્ત પ્રિય દેખી;
નિવારી તું શકે તેને, મને વિશ્વાસ ક્યમ આવે ? ૪
નથી આધીન એ તારે, સ્વયંભૂ પ્રેમ અંતરનો;
તજ્યાથી તે તજાશે ના, નહિ રોક્યા થકી રહેશે. ૫
વિના હેતુ પ્રકટિયો જે, જશે શું કોઇ કારણથી ?
લીધો શું મૂલ્ય આપીને ? થયો છે શું જવા માટે ? ૬
જગતના ભૂત પ્રાણીમાં, થયો છે જન્મની સાથે;
વિના મૃત્યુ જવાનો એ ? ભૂલે શું સુજ્ઞ થઇ ભ્રાત ? ૭
નહિ અનુરક્તિ જે દિલમાં, વદે છે કો પશુ તેને;
પશુ પણ પ્રેમના ભોગી, મનુજ તો કેમ નવ હોએ ? ૮
થશે તું જો કદિ યોગી, પ્રભુનો ભક્ત વનવાસી;
કૃતિ કર્તા તણી જોતાં, તને શું પ્રેમ નહિ થાયે ? ૯
વસ્યો જે કાષ્ટમાં વહ્નિ, જશે તે કાષ્ટના દાહે;

તથા મન–પ્રેમ માનવનો, જશે આ દેહ પડવાથી. ૧૦
કદાપિ બા'રના પ્રેમે, નથી જો રાચવાનો તું;
"દિલે ભવતુ! પરન્તુ હા ! ! હૃદયનો પ્રેમ ક્યાં જાશે ?" ૧૧
"સદા વશ રાખવું મનને" દિસે લોકોક્તિ એ સાચી;
તજાવી પ્રેમને નિજ ધર્મ હિન મનને કયો કરશે ? ૧૨
વિમળ મન હોય તો વૃત્તિ વિષયની વાસના નવ લે,
પરંતુ પ્રેમ મન માંહે, ન પ્રકટે કેમ એ બનશે ? ૧૩
"વિરક્તિ" શબ્દની વ્યાખ્યા, નથી તુજ ધ્યાનમાં આવી;
જગતમાં જન્મ ધારીને, વિના મૃત્યુ વિરક્તિ ક્યાં ? ૧૪
હવે જો દીર્ઘ દૃષ્ટિથી, હૃદયમાં અર્થ સ્હમજીને;
"વિરક્તિમાં જ છે શાન્તિ" થયું એ સત્ય સત્રાંશે ? ૧૫
ન આવે દેહનાં કૃત્યે કદિ પણ પ્રેમનો છેડો;
રહે છે પ્રેમ પરિણામે, દિસે ફળ બીજ તે તે તે!! ૧૬
અહો ! મૃત પ્રેમી પ્રાણી તે, સજીવન હોય શી રીતે ?
પ્રભુ-પદમાંહી પણ પ્રીતિ, ન પ્રકટે તો ન પ્રાણી એ. ૧૭
થશે તે ધર્મહીન સવિતા, નહિ તો દૃષ્ટિયે આવે;
જગત આ પ્રેમહીન કરતાં, જરૂર જડરૂપ તે થાશે ! ૧૮
હવે એ પ્રેમને ત્યજતાં, પુનઃ [illegible] નહિ [illegible] !
પ્રેમની ભૂલ [illegible] જગત [illegible] માને છે!! ૧૯

[illegible] [illegible]

પ્રભાતનો પડઘો.

ગઝલ.

પધારી પાપની ત્યાગી, પ્રભુજી ! આજ જાગું છું;
ભ્રમણા મોહની ભાંગી, શરણમાં સ્થાન માગું છું. ૧
પ્રવૃત્તિ માતનો પ્રેર્યો, જગતના ઘેનમાં ઘેર્યો;
સુતો હું તો ઘણા દિવસો, હવે એ ઉંઘ ત્યાગું છું. ૨
વિષયનાં ગીતડાં ગાતો, બન્યો હું મસ્ત મદમાતો;
પડી છે દેવની લાતો, હવે તો હારી ભાગું છું. ૩
વિસારી કર્મની ધારા, વહાવી કર્મની ધારા;
ક્ષમા એ પાપની પ્યારા ! પડીને પાય માગું છું. ૪
હણ્યો બૂરા વિચારોએ, રહાયો ષટ્ વિકારોએ;
જગતના વજ્ર તારોએ, જડાયો આજ જાગું છું. ૫
બન્યો પાપી નઠારો હું, થયો તમને અકારો હું;
ભરીને આંખમાં આંસુ, પિતાજી ! પાય લાગું છું. ૬
ભરી કંઈ ગૂઢ મંત્રોને, રમી કર્તવ્ય તંત્રોને;
હૃદયના પ્રેમ યંત્રોને, સ્વીકારો એજ માગું છું. ૭
ભલો બૂરો ગમે તેવો, શિશુને આશરો દેવો;
બની પૂરો તમારો હું, હવે ધર્માનુરાગુ છું. ૮

શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ હેરલ્ડ — વસંત.

શું હું [illegible] ક્યાંથી આવ્યું છે ! [illegible] શિખવે છે !
[illegible] છે, [illegible] શું આવ્યું છે ? ૧૩
[illegible] ? [illegible] ક્યાં [illegible] છું ?
[illegible] ! [illegible] ! ૧૪
[illegible] પડતા !
અહો ! [illegible] શું [illegible] ? [illegible] સંસારમાં [illegible] ! ૧૫
[illegible] તારી [illegible] !
[illegible] હું [illegible] આનંદી કેવા ? ૧૬
હતો હું બાળ તું જેવો, હશે આનંદમય કેવો ?
થયો આજે સુખી દુઃખી ! થયો આજે ધની ભૂખી ! ૧૭
થયો આજે વડો નાનો ! થયો આજે સમજવાળો !
પડી જગના પ્રપંચોમાં, શુભાશુભ કાર્યતંત્રોમાં ! ૧૮
થયો છું હું સુખી દુઃખી, થયો છું હું ધની ભૂખી;
અરે ! ઓ ! બાળ બાલુડા ! દયાના પાત્ર ગો રૂડા ! ૧૯
ગુરૂ વયમાં તું આવીને, થઈશ કેવો મને કહીને ?
થઈશ કે 'બાળ' હું જેવો ? રહીશ કે બાળ તું જેવો ? ૨૦

દેવચંદ રામજી.

[કાવ્ય માધુર્ય

પ્રભુ ભક્તિ.

ગઝલ.

પ્રભુ ભજ પ્રીતથી પ્રાણી, સમય સોના સમો જાણી;
સમય આવ્યો રખે ચૂકે, ન અન્તે કાળ તો મૂકે ! ૧

અરે ! જે બનવું તે બનશે, ફના આ ખેલ સૌ થાશે;
ન ગાફેલ યાર તું રહેજે, સજીને સાર તું લેજે. ૨
નથી શોભા હમેશાની, જુવાની છે ન રહેવાની;
જુવાની એ દિવાની છે, ખુવારીની નિશાની છે. ૩
ગયા ત્હારી પહેલાં જે, જણાતા તે નથી આજે;
વિચારી તું દિલે જોને, ખુવારી તારી તું ખોને ! ૪
ગયા જોગી ગયા ભોગી, ગયા સાજા અને રોગી;
ગયા રાજા અને રંકા, ગયા સિધ્ધા અને વંકા. ૫
કળી છે ફૂલની ખીલી, ખીલી છે જ્યાં લગે લીલી;
પડી સૌ પાંખડી ઢીલી, થશે કરમાઇને વીલી ! ૬

મુ. છો.

દિલને રઝા.

ગઝલ.

ફાટે કે ન ફાટે તું, ચીરા કે ન ચીરા તું;
અરે દિલ ! તેં કર્યો બેહાલ, મારે કે ન મારે તું. ૧
ભલે ધડકી રહે છાનું, ભલે બળી કોયલો થા તું;
ખરી જા તું મને તો શું? ઠરી જા તું મને તો શું? ૨
રખે કાંટો તને લાગે, કમળ જાણી તને રાખ્યું;
પરંતુ તું જ કાંટો છે, ઉડી જા તું ગળી જા તું. ૩
દુનિયા છે તને ખારી, હવે છે તુ મને ખારૂં;

તમારી શુદ્ધતાનું ત્યાં, પિછાણ્યું જાય ખળ ક્યાંથી ? ૩
ગયા'તા પ્રેમમાં બાંધી, પ્રથમથી સૌ તમે અમને;
ખબર તેની પડી હમણાં, હવે સંભારીએ તમને. ૪
તમારા માનતા હો તો, તમે ખેંચાઈ અહીં આવો;
અગર ત્યાં આવવા માટે, અમોને માર્ગ દર્શાવો. ૫
કરો ઝટ એક બેમાંથી, જરૂર નહિતર મરી જઇશું;
પછી આ વેશમાં ભેળા, કહો ક્યારે બધા થઇશું ? ૬
વદે છે શ્યામ સુત દુર્લભ, સુણી આ સ્નેહ સંદેશો;
અહીંયા આવશો અથવા, અમોને ખેંચી ત્યાં લેશો. ૭

[મુંબઈ સમાચાર.] વૈદ્ય કવિ દુર્લભજી શ્યામજી ધ્રુવ.

મને કર્મે કાળાં.

મંદાક્રાન્તા.

ધીમે ધીમે વદન હસતો મુખ બાળા નિહાળે,
વાંકી ડોકી નમતી નમતી સ્વામીનું જેહ કાળે;
તાકી રાખી વદન ચપળા દૃષ્ટિના પ્રા'ર નાંખે,
ખેંચી લેતી કમળ નયની સ્વામી જે દૃષ્ટિ નાંખે.
છૂપી છૂપી લપતી લપતી સ્વામીને જે વિલોકે,
તેવો પેખું શશી જ ગગને [1]ગિરિપુંઠે વિવેકે;
* * * * *

---

૧ ગિરિ–ડુંગર.

કાં કાં થાએ શરમ તુજને ચંદ્ર એ ઉજળેરા ?
કાં કાં ઢાંકે મુખડું શરમે શું કર્યાં કર્મ કાળાં ?
દેખીતો તો ધવળ વદને ધીર ગંભીર લાગે,
શા માટે તું શરમ ધરીને લોકમાં દૂર ભાગે ?

* * * * *

હા હા ! જોયું અવિશ્ર દિસતા કાય તો ઉજળાને,
રૂપાળા ને ધવળ વદને રૂપમાં રૂપ નાખે;
સૃષ્ટિ માંહે નજર કરતું લોકમાં એ જ દિસે,
પાપે નાહિ શરમ કહિએ છુટ છેટે ફરે છે;
સારાં મ્હારાં કરમ કરતાં ઉજળાં દિલ તેનાં,
શું લેખાનું સરસ રૂપ જો કાર્ય કાળાં જ જેનાં ?

[ગુજરાતીનો દીવાળીનો અંક.] પ્રવાસી.

જીવનસન્દેશ.

હરિગીત

આવ્યા અહીં શા કામથી ? શા પ્રેમથી ? શા અર્થથી ?
આવ્યા અહીં શા સારથી ? શી નેમથી ? શા કર્મથી ?
આવ્યા જ હા ! વિદારવા દુઃખો કદુ દીન રંકનાં;
આવ્યા નહીં કર્તવ્યથી કરવા જનોની સેવના ! ૧
સત્કીર્તિ ઝાંખી સુગંધવિણ સુમનો સહુ પ્રસરાવતાં,
માધુર્યવિણ ભ્રમરો કદિ મધુ સ્વાદ એ ના ચાખતા;

નહિં અન્ય ધાતુ ખાઇ કે પાષાણ કાપે લોહને.
જુઓ છીણી લોખંડની પોતાતણું પોતે હણે !
વિષ જે ચડ્યું વજ્રનાગ કે સોમલ તણું ના ઉતરે,
શુણ્ કે દવા ઝેરી મહીં પોતાતણું પોતે હણે !
ગરમી તણું જે દર્દ તે ઉપચાર શીતળથી વધે,
પણ ઉષ્ણ ઉપચારો જુઓ પોતાતણું પોતે હણે !
ચીરી જનેતા પેટ વીંછુ-બાળ લેતા જન્મને,
પાળ્યા તણો બદલો દીયો પોતાતણું પોતે હણે !
કંઇ ના પડી પરના જનોને પર તણી દરકાર છે,
ધનમદ મહીં અંધા બન્યા પોતાતણું પોતે હણે !

વકુંઠ.

તેથી શું થયું ?

ભૈરવી ગઝલ.

મ્હોટાઇ મ્હોટી મેળવી મ્હોટા ગણાયા વિશ્વમાં,
મ્હોટું ન રાખ્યું મન પછી મ્હોટાઇ રાખ્યે શું થયું ?
નિજ ઘરનું ઠેકાણું નહિ દેખાવ દે ગ્રહસ્થાઈનો,
ફક્કડ થઈ અક્કડ ફરે એ રોફ રાખ્યે શું થયું ?
ઉપરનો આડંબર કરી વાણી વડે સાકર ધરી,
ભોળા ફસાવી કૈંકને ઉજળા ફર્યેથી શું થયું ?
ભભકાભર્યાં વસ્ત્રો સજ્યાં નિજ આબરૂ ધૂળ મેળવી,

માણી મજા મિત્રો સહિત એ દંભ રાખ્યે શું થયું ?
લઇ લાડીને સાથે ફર્યા ગાડી મહીં ખૂબ ઠાઠથી,
માડી બિચારી વલવલે એ ઠાઠ રાખ્યે શું થયું ?
કોલર લગાવી કોટમાં નાકે ધર્યાં ચશ્મા વળી,
ફેશનની હોશીયારી મહીં મશગુલ રહેથી શું થયું ?
નાણું કમાયા નેહથી પૈસા ઘણાએ મેળવ્યા,
દમડી ન દીધી દીનને તો જર જમાવ્યે શું થયું ?
ગંગા અગર જમુના જળે ન્હાયા ધરી મન હર્ષથી,
મન મેલ જો ધોયો નહિ તો સ્નાન કીધે શું થયું ?
ગાંજો તમાકુ ભાંગ કે દારૂ પીને વ્યસની બન્યા,
એક રામ રસ ચાખ્યો નહિ તો વ્યસન કીધે શું થયું ?
જીવિત પિતાની લાગણી કિંચિત્ નહિ મનમાં ધરી,
મુઆ પછીથી શ્રાદ્ધ કે તર્પણ કર્યેથી શું થયું ?
પંડિત બની નિજ પુત્ર કે પરપુત્રને ન પઢાવતા,
નિજ ભૂલનું નહિ ભૂળ તો પંડિત થયેથી શું થયું ?
ગરજસુધી સાથે રહે સરતા અલગ થાતા પછી,
નિમકહરામી મનુષ્ય એવા હોય નહિ તો શું થયું ?

આશ્વાસનાષ્ટક.

વ્રજ શ્રી.

કણુ ગેહવાસી કણુ વંનવાસી, કણુ પૂર્ણ આશી કણુ વ્હે નિરાશી,
સબે કર્મકે જોગસે સો સહેના, રખે જ્યો પ્રભુ ત્યોં ખુશીમેં રહેના. ૧

કભુ મિષ્ટ પાઈ કભુ શુષ્ક પાઇ, કભુ દ્રવ્ય પાઇ કભુ સો ગુમાઇ;
દિલે હર્ષ ઔર શોક કાહુ ન લેના, રખે જ્યોં. ૨
કભુ પાવ પ્યાદે ચલી પંથ જાના, કભુ વાહનં સુવિમાનં સમાના;
કભુ દાન દેના કભુ દાન લેના, રખે જ્યોં. ૩
કભુ શ્રેષ્ટ ભૂપાળ સન્માન દેવે, કભુ કોપીકે સો ગ્રહું લૂટી લેવે;
તઉ રાખીયે ચિત્તમેં સુખ ચેના, રખે જ્યોં. ૪
કભુ વ્હે સંજોગી કભુ વ્હે વિજોગી, કભુ હો નિરોગી કભુ હોઇ રોગી;
મુખે બોલીયે ના બની [1]ભીરૂ બેના, રખે જ્યોં. ૫
કભુ વ્યાહ ઉચ્છાહ કોધ્યાસ આવે, કભુ શોક સિન્ધુ વિધાતા બનાવે;
નહિ રોયકે ડારીયે નીર નેનાં, રખે જ્યોં. ૬
કભુ આપ રાજા બની રાજ કીજે, કભુ નીચટી ચાકરી ચાહી લીજે;
ભલી બૂરી હૈં યોં કછુ ના કહેના, રખે જ્યોં. ૭
કભુ હસ્તિની પુષ્પકી માલ ડારે, કભુ શસ્ત્રસેં આઇ શત્રુ સંહારે;
ધરી ધીર ધોરાઇ ધોખા રખેના, રખે જ્યોં પ્રભુ ત્યોં ખુશીમેં રહેના. ૮

એક આશ્વાસન.

વસન્તતિલકા.

જેના વિચાર મહીં વર્ષ ઘણાં ગુમાવ્યાં,
જેને સ્મરી સતત સંકટ સૌ શમાવ્યાં.
જેણે શરીર–મનને ભ્રમણે ચડાવ્યા,

---

[1] ભીરૂ–કાયર.

ક્યાં તે કુંજો કુદરતની કમનીય [1]રામા ! ૧
ક્યાં તે [2]સ્મિતો મૃદુલ બાળ કળી અધરોમાં!
ક્યાં કુમુદ નયન સ્નેહ સુધા વહે જ્યાં?
પ્રેમાર્દ્ર નમ્ર નમનો લળી સ્નેહ પાગ,
જ્યાંથી અહોનિશ ઝરે મુખ હાસ્ય તે ક્યાં? ૨
નિર્દોષ સાત્વિક સુશિક્ષિત ગોપબાળા,
ને સૌમ્યતા, મૃદુલતા, શુચિતા ક્યાં ક્યાં?
ક્યાં તે વિનીત હૃદની શુભ પૂર્ણ શુદ્ધિ ?
ક્યાં તે અકૃત્રિમ સુલક્ષણની સમૃદ્ધિ? ૩
આ વિશ્વમાં નવ હતી ન હશે કદાપિ,
સામગ્રી સુખતણી સૌ શુભ કાર્યકારી;
ને જ્યાં રમે રમણ સાથ સદા સુખેથી,
દેવાંગના પીયૂષ પાઇ ગીત સુખેથી. ૪
એવાં અલૌકિક રૂડાં ભવનો હશે ક્યાં ?
એવાં સુધારસભર્યા ઝરણો હશે ક્યાં ?
એ દિવ્ય ધામ તણું દર્શન ક્યાં કરાશે ?
ક્યારે મીઠા ઝરણનું જળ તે પીવાશે ? ૫
રે ! વ્યર્થ એ સકળ કાવ્યની કલ્પનાઓ,
ક્યાંએ નથી [3]પ્રણય શુદ્ધ દિવાંગનાઓ;
નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ અહીં કે તહીં ક્યાંઇ છે ના,
ક્યાંએ નથી ઝરણું નિર્મળ નેહ કેરા; ૬

૧ રામા—સ્ત્રી ૨ સ્મિત—હાસ્ય ૩ પ્રણય પ્રેમ

છે એક જે પ્રણય ભાવથકી ભરેલો,
જેણે સદા સુખ દુઃખે કર આ ગ્રહેલો,
તેને સ્મરી કરીશ કામ સદાય સારાં,
છોડીશ ભ્રાંતિ મળશે સુખ શાંતિ ન્યારાં. ૭

અનુષ્ટુપ.

પ્રભુ એ સ્નેહની મૂર્તિ, પ્રભુ એ સુખધામ છે;
પ્રભુમાં ચિત્તની શાંતિ, પ્રભુમાં જ વિરામ છે. ૮

[વસન્ત પુસ્તક ૯] મોહનલાલ પાર્વતીશંકર દવે.

સાંત્વના.

મંદાક્રાન્તા.

શાન્તિવાળા ગહન નિધિને તીર તું શાંતિ રાખી,
દૃષ્ટિ સાંધી અનુભવ થવા ધ્યાનથી ધારી ધારી;
જોતાં રહેવું અનુભવ થવા દિવ્ય વૃત્તિ રૂપાળી,
રંગો દેખી નવીન નવલા, ચિત્તમાં રાખ્ય ખાળી. ૧
વિચારોમાં ઉદ્‌ભવ થતા યોગ્ય ભાવો મજાના,
ઉંચા ઉંચા અતિશય ઉંચા, રાખજે તું ખજાના;
ધીમે ધીમે નજર પથમાં ભવ્યતા ભાળી લેજે,
તેમાં તે જે ફરક દિસતો તે અધુના ન કહેજે. ૨
કિન્તુ ત્હારા અનુભવ બધા એકઠા કૈં થવા દે,

ને ત્હેમાંથી પરમ રસના પાત્રને શોધી લેજે;
વૃત્તિ સાથે વિચરણ થવા નિયમો મેળવી લે,
આ [1]નિધિને ગહન તળીયે તત્ત્વ એવાં ભર્યાં છે. ૩
ભેદે ભેદી સમૂહ કરીને જાત તું પાંડ જૂદી,
ત્હોએ બાકી કંઇ પણ રહે સત્ય વાર્તા અધૂરી;
તે સત્યાર્થે મથન કરીને તત્ત્વના તત્ત્વ ગ્રાહી,
સારે પન્થે ગમન કરજે સાર બીજો ન આંહી. ૪

[સુદર્શન પુ. ૧૩ અંક ૨.] મકરંદકર નાગર.

તે દિનો ચાલ્યા ગયા.

રોહિણી ગઝલ.

બાળભાવે માતના વાત્સલ્યમાંહી ઉછર્યા;
લાડિલા સહુ કોડ પૂર્યાં રાત દિન નવા નવા;
તોતલી વાણી થકી માતાજીને રીઝાવતા,
સામે થતો આનંદ ક્યાં! હા! તે દિનો ચાલ્યા ગયા. ૧
ગેલ કરતું ઉર ખેલે સ્થિર ના ઘડીએ રહે,
ચાંચલ્ય ઉરના શરીર પણ તુફાનો કૈં કૈં કરે;
તે સમે કંઇ વાંક થાતાં માતને ખુશી રાખવા,
યત્નો કરી હસતા હસાવા તે દિનો ચાલ્યા ગયા. ૨
જરીક કહિએ કો વખાણે ત્યાં હૃદય ફૂલી જતું,

---

[1] નિધિ–ભંડાર.

ઉત્સાહથી અભ્યાસમાં લાગી જવાને સૂઝતું;
અંતરે આશા થતી કે–કિસ્મતે સુખ ચેન છે,
આશા ઉઠી ઉત્સાહ સાથે તે દિનો ચાલ્યા ગયા.
કંઈ કંઈ રચીને સૃષ્ટિઓ તેમાં બહુ વિહર્યા કર્યું,
પર્વા તજી સંસારની, મન મસ્તિમાં મ્હાલ્યા કર્યું;
આનંદ ઉર્મિ આવતાં, પણ તેય ના નિત્યે રહ્યાં;
ફરીને જગતના દાસ થાતાં તે દિનો ચાલ્યા ગયા!
માન્યું અમુક પ્રવૃત્તિમાં નિવૃત્તિથી આનંદ છે,
" ને એકથી બે ઈષ્ટ જગમાં" એમ વિદ્વાનો કહે;
તેથી પ્રવાહે ઝૂકવાનું ઈષ્ટ ધારીને ઝૂકયા,
આનંદ માન્યો કંઈક દિન પણ તે દિનો ચાલ્યા ગયા!
શોધ્યા ઘણા સંબંધીઓને સાધનો શાંતિ ઘણાં,
કંઇ કંઇ ઉપાધિમાં ગુંથાઇ દુઃખ સુખને ના ગણ્યાં;
[1]શ્વાન [2]અસ્થી ન્યાયને વશ થઈ રહ્યા જાણ્યા છતાં,
ને દુઃખમાં એ સુખ માન્યું તે દિનો ચાલ્યા ગયા!
એ રીતે સુખ સ્થિર ના તો દુઃખ પણ સ્થિર કયાં હશે?
જે આજ તે ના કાલ રહેશે ભાવી પણ ચાલ્યું જશે!
કયાં કાળની ગણના કયહાં? સુખ દુઃખની મર્યાદ ક્યાં!
સૌ આજ કાલે ના કંઇ! આયુષ્ય એમ વીતી જતાં.

[સુદર્શન પુ. ૪. અં. ૬.] નૂતનશ્રં

---

૧ શ્વાન–કુતરો ૨ અસ્થી–હાડકું.

પ્રીતિ સિવાય સહુ ક્ષણિક છે.

શિખરિણી.

હતી બાળા ન્હાની નવલ રમતો રોજ રમતી,
મીઠી વાણી ત્હારી મુજ હૃદયને ઓર ગમતી;
ઉષા જેવી કુંળી સરલ હૃદયે શી મલકતી?
છબી રૂડી ત્હારી મુજ નયન આગે ઝળકતી! ૧
ગયા તે દા'ડા ને વગર ભયનાં વર્તન ગયાં,
ગઈ મીઠી મોઝે હૃદયપરનાં આર્જવ ગયાં;
ગયું તે પ્રેમીલું શિશુ પણ મધુરૂં સુખશયું,
ગયા વ્હાલા લ્હાવા મૃદુ ઉર ગયું શું નવ ગયું? ૨
હતી ન્હાની બાળા મદભરી હવે માનિની થઈ,
કંઇ જૂદા ભાવો હૃદયપર રહેતા તરવરી;
શરીરે યે ધારી મધુર કંઇ જૂદી નવલતા,
સખી! વ્હાલી મ્હારી! સુમુખ! રસિલી એ પ્રિયતમા! ૩
જશે એ એ ચાલી સમય નવ રહેશે સ્થિર કદી,
જુવાની આ ત્હારી ક્ષણિક ગણજે ઝાકળ સમી;
ગઈ મીઠી બાલ્યા ક્ષણ રહી વળી યૌવન જશે,
નહિ રૂડી લીલા મૃદુલ તનની નિત્ય નભશે. ૪
જશે સૌન્દર્યો ને શરીર સઘળું જર્જર થશે,
જશે મીઠા લ્હાવા મધુર મૃદુ આકર્ષણ જશે;
ગુલાબોની રૂડી સુખકર સુગંધી ટળી જશે,

અને ઉન્હા તાપે રજ મધુર એની ખરી જશે. ૫
જશે જ્યારે કાંતિ તન મન તણું જોર ઘટશે,
અને સ્વપ્ના જેવા ક્ષણિક સુખનો શોર મટશે;
ખરે ! તે વેળા ત્યાં પ્રણય મધુરો એક ઠરશે,
અને ધોળા કેશો ઉપર પ્રીતિ પાંખો પ્રસરશે. ૬
[વસન્ત પુસ્તક ૮ અંક ૧૧] મોહનલાલ પાર્વતીશંકર દવે.

પ્રેમનું પાત્ર.

વિષમ હરિગીત.

જો તું મને ચાહે કદાપિ જોઇ મુજ સૌન્દર્યને,
ચાહીશ ના, ચાહીશ ના, ચાહીશ નાહિ કદિ મને;
મુજ થકી વિજયી અને ચમકંત પેલો સૂર્ય છે,
અક્ષય, અમર, આશ્ચર્યકર છે ચાહજે તું તેહને. ૧
જો તું મને ચાહે કદાપિ જોઈ મુજ તારૂણ્યને,
ચાહીશ ના, ચાહીશ ના, ચાહીશ નાહિ કદિ મને;
કીર્તિમય અવિનાશી દિસતી ખુબી અવનવી લાવતી,
ચાહજે તું વસન્તને તારૂણ્ય જે ચિર ધારતી. ૨
જો તું મને ચાહે કદાપિ જોઇ મુજ ધનકોષને,
ચાહીશ ના, ચાહીશ ના, ચાહીશ નાહિ કદિ મને;
મુજથી અધિકો રત્નથી ભરપૂર અદ્ભુત ઉદધિ જે,
ચાહજે તું તેહને તુજ પ્રેમને તે યોગ્ય છે. ૩

ચાહે નિરંતર શુદ્ધ કેવળ પ્રેમથી જો તું મને,
ઓ મધુરી ! ચાહજે તો તું સદા નિર્ભયપણે;
ઉદધિ, સૂર્ય, વસન્ત, એ સર્વે થકી અધિકું બને,
મુજ હૃદય ભક્તિભર્યું સમર્પું પ્રેમથી હું તે તને. ૪

[વસન્ત પુસ્તક ૧૨ અંક ૬] નલિનીકાન્ત નરસિંહરાવ દીવેટીયા.

સેવાધર્મની ભાવના.

મંદાક્રાન્તા.

ચાલો મિત્રો ! પરહિત તણાં કામ આજે કરીશું,
દુ:ખી જે જે નજર પડતા દુ:ખ તેનાં હરીશું;
શાંતિ દેવા જિગર બળથી સ્વાર્થનો ભોગ આપી,
રૂઝાવીશુ હૃદય [1]વ્રણને દુ:ખના હેતુ ટાળી. ૧
આંસુડાં જે નયન ઝરતાં લુછીશુ નિજ હસ્તે,
સિંચીશું ત્યાં પ્રણયબળની [2]વારિધારા જ પ્રીતે;
શોકે રુન્ધ્યું વદન નિરખી શાંતિ તેને દઈશું,
નિમિત્તે જે ઉદ્ભવ થયો શોક તે [3]વેડફીશું. ૨
અજ્ઞાનીના [4]તિમિર પટનો ભંગ કરવા નિમિત્તે,
વિદ્યાનાં જે પ્રબળ કિરણો ફેંકીશુ શુદ્ધ ચિત્તે;
દેખી જીવો બળહીન જગે ધીરીશુ વીર્ય ખંતે,

---

૧ વ્રણ—ઘા. ૨ વારિ—પાણી ૩ વેડફવું—નાશ કરવું.
૪ તિમિર—અંધકાર.

જેથી તેઓ ધીરજ ધરીને ચાલશે યોગ્ય પંથે.
લોકોમાંહે નિરખી અશુચિ દ્વેષ તો ના ધરીશું,
દૃષ્ટાંતોથી શિખવી શુચિતા મેલ છૂપો હરીશું;
જ્યાં જ્યાં જેવી જરૂર પડતી સેવનાની અમારી,
ત્યાં ત્યાં તેવી અમ હૃદય તો આપશે સેવ ભારી.
સેવા–સેવા અવનિતળમાં ધર્મ બીજો ન જાણું,
સેવા–સેવા રટણ કરીને કાર્યમાં તે જ આણું;
સેવાનો છે વિકટ રસતો હોય તેને ગ્રહીશું,
આણીસેવા કરી સુગુરૂના માર્ગમાં વિચરીશું.

[જૈન હિતેચ્છુ પુસ્તક ૧૪.] મણિલાલ નથુભાઈ દોશી બી.

ત્યાગ.

સોહિની—ગઝલ.

હું જાઉં છું ! હું જાઉં છું ! ત્યાં આવશો કોઈ નહિ !
સો સો દિલાસો આપતાં ત્યાં ફાવશો કોઈ નહિ !
ના આંસુથી, ના [1]જુલ્મથી, ના [2]વસ્લથી, ના બંધથી,
દિલ જે ઉઠ્યું રોકાય ના ! એ વાત છોડો કેદની !
ના ખુશ રહે જેમાં ખુશી ! હું જ્યાં ખુશી તે હું રહું !
“ શું એ હતું ? શું આ થયું ? ” એ પૂછશો કોઈ નહિ !
કે છે ખુશી ? કે છે નહિ ? દિલ જાણતું જે છે તે છે !

૧ જુલ્મ—જુલમ. ૨ વસ્લ—મેળાપ.

જ્યાં જ્યાં કરી દિલની ખુશી ત્યાં ત્યાં ખુશી દિલ છે નહી !
પેદા કર્યો'તો ઈશ્ક ત્યાં ના કોઈને પૂછ્યું હતું !
એ મૂંઝવા જો છે ખુશી તો પૂછવું એ કંઇ નથી !
છે ઈશ્ક જોયો ખૂબ તો જોવું હવે જે ના દીઠું,
કિસ્મત બતાવે ખેલ તે આનંદથી જોવા સહી !
આ [1]ચશ્મ [2]ખુરજે છે ચડયું [3]આલમ બધી નિહાળવા,
તે ચશ્મપર પાટો તમે વીંટી હવે શકશો નહિ !
મારી કબર બાંધી અહીં ત્યાં કોઈને સુવાડજો,
હું જ્યાં દટાઉં ત્યાં ફૂલોને વેરશો કોઈ નહિ !
છે શું ફૂલો? શું ઈશ્કને? શું સૌ તમે જાનારને ?
આ માછલું દરિયાતણું તે ઉર્મિઓ ગણતું નહિ !
મુજ ઉર્મિ એ તમ વારિધી ! તમ વારિધી મુજ ઉર્મિ છે !
જે હિકમતે આ છે બન્યું તે જાણશો કોઈ નહિ !
શું પૂછવું ? શું બોલવું ? ખુશ છો અને રહેજો ખુશી !
વ્યર્થ આંસુ ખેરશો તો લૂછશે કોઈ નહિ !

[કલાપીનો કેકારવ.] કલાપી.

વદાય.

વસન્તતિલકા.

હા આવીયો દિવસ આખર આજ એ તો,
આ ચિત્ત કેરી ચિર શાંતિ હરી જ લેતો;

---

1 ચશ્મ–આખ. 2 ખુરજ–કોઠો. 3 આલમ–દુનિયા.

ચાલી હવે સખિ! તજી મુજને વિદેશે,
શોકે ભર્યું હૃદય આ ક્યમ ભાર સ્હેશે? ૧
સંધ્યા સલૂણી થઇ લુપ્ત સુપુપ્ત થાએ,
નેને રમે તદપિ રંગ રૂડા બધાએ;
આનંદ દેતું મૃદુ ગાન વિરામ પામે,
તોએ ભમી શ્રવણમાં ધ્વનિ રમ્ય જામે. ૨
ખીલી હશે કુસુમ તે કરમાય જ્યારે,
તોએ સુગંધ મનમાં કરી વાસ મ્હાલે;
હા! તેમ આજ તુજ દર્શન [1]લુપ્ત થાએ,
ત્હારા ગુણો સ્મરણમાં રમશે સદાએ. ૩
થાજો પ્રયાણ સુખરૂપ તને સખી ઓ!
નિદ્રા મીઠીજ વસજો મૃદુ લોચને જો!
સ્વપ્નો અલૌકિક રસે ભરિયાં મધુરાં,
એ નિદરે રમી રહો સુખ દેઈ પૂરાં. ૪
મ્હારી ઉંડી હૃદયને મથતી વ્યથા જે,
ગંભીર શોક સરિતા પૂરમાંહી ગાજે;
હા! તેવી તુજ સુકમાર હૃદે કદી એ,
મા રેલશો અસહ શોક તણી નદી એ. ૫
દેઇ વદાય સખી! આટલું યાચતો હું,
થાઉં વિલુપ્ત ભવ ચિત્રપટેથી જો હું;

૧ લુપ્ત—બંધ.

હવે પડે ખબર એ તુજ કોઈ કાળે,
જે આંસુડાં મધુર નેન ધરી તું ઢાળે. ૬

[કાવ્ય માધુર્ય.] નરસિંહરાવ ભોળાનાથ દીવેટીઆ.

ઉરનાં દ્વાર ખુલ્લાં કરો !

ઓધવજીના સંદેશાનો રાગ.

ખોલો ખોલો વ્હાલા ! દ્વારો ઉરનાં,
બોલો બોલો અંતરની સહુ વાત જો;
પોતાનાની પાસે પડદો ના ઘટે,
તમ સુખ દુઃખે વ્હાલા ! મ્હારો ભાગ જો. ખોલો. ૧

ઉર [1]સરિતે પૂર આવ્યાં બારે ભાવનાં,
રોકો કાં એ કુદરતનો પ્રવાહ જો;
વહેવા દો, વહેવા દો છૂટા પૂરને,
રોક્યાં ના એ આપણથી રોકાય જો. ખોલો. ૨

ભાવભર્યું હૈયું ખાલી થાવા ચહે,
તો મુજ વ્હાલા ! શાને આ સંકોચ જો;
ભાર હૃદયનો ઉર ઉઘડયે ઓછો થશે,
થાશે વ્હાલા ! ઉભય ઉરે સંતોષ જો. ખોલો. ૩

[સમાલોચક.] ચન્દ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા.

---

[1] સરિતા—નદી.

પ્રેમીને નિમંત્રણ.

પ્રેમની, પ્રેમની, પ્રેમની રે મુને. એ રાગ.

આવજો ! આવજો ! આવજો રે !
સહુ પ્રેમના પૂજારી પધારજો !
મુલ્કે મહોબતે નગરી ફ[1]નાની,
આંખો મિંચી હા ! ચલાવજો રે. સહુ
અગ્નિના ભડકા ઈશ્કીનું આંગણું,
હૈયું પતંગીયું બનાવજો રે. સહુ.
રોતી આંખડલીનું ઉજમાળું બારણું,
બેશરમ બનીને ઉઘાડજો રે. સહુ.
આગમાં કુદેલા પામેલા પ્રભુજીને,
પાલવે તો આપ ઝંપલાવજો રે. સહુ
દેવોએ કાલ મને કાનમાં કહેલ છે,
સન્દેશ સ્નેહનો સ્વીકારજો રે. સહુ.
સ્નેહનો નેહડો લાગે હૈયામાં તો,
કદીય ન બીજું વિચારજો રે. સહુ.
માનવ શરીરનું મંદિર મળ્યું અહા !
આતમને તેહો ઉદ્ધારજો રે. સહુ.
માટીથી મોહી પડ્યા લોહીના સંબંધી,
તેનાથી ચેતી ચાલજો રે. સહુ.

---

૧ જહાં-પૃથ્વી.

લગની લગાડી તો મારી 'જડીને,
મોતીડું આપ્યું માનજો રે. સહુ. ૯
હાડીમાં ચાંદી બાંધી લે બાંધવ,
તેના પૈસાં મરી જાણજો રે. સહુ. ૧૦
સોટમાં સુનારી, તે છોરી રેનારી,
આવે તો તેડી લાવજો રે. સહુ. ૧૧
ઊંયાં છોકરાં રોતાં છે દેવોની,
મૂકે નહિ તો મનાવજો રે. સહુ. ૧૨
પ્રેમ એ જ ધર્મ અને ધર્મ એ જ પ્રેમ છે,
હમ બદમ દિવાના પૂકારજો રે. સહુ. ૧૩
દેહુતણો મોહ એ તો માયા જ બાપલા,
સંસારીને એ સુણાવજો રે. સહુ. ૧૪
પ્રેમને મૂકીશું બસ ગોપીને ગાઇશું,
ચોકખું સગાંને સંભળાવજો રે. સહુ. ૧૫
પ્રેમને ચહો છો ? એ સાચું જ હોય તો,
થોડું કહ્યું ઘણું માનજો રે. સહુ. ૧૬
સાગર ભણે સુર ગુરૂ પ્રતાપે,
રંકનું કૈંક વેણુ રાખજો રે.
આપ ખોટું રખે કંઈ લગાડજો રે,
આવજો આવજો આવજો રે. સહુ. ૧૭
[શ્રીભક્ત ૬ ૮ અંક ૫] સાગર.

માતાની ભાવના.

ગઝલ.

પ્રભુ તું [illegible] જે પુત્ર, નહિ [illegible] કદી [illegible];
[illegible] [illegible] સદા [illegible], ન [illegible] કોઈની તાકે. ૧
[illegible] પુત્રને [illegible], [illegible] [illegible] [illegible];
[illegible] [illegible] દેશની, રહું [illegible] પણ [illegible]. ૨
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] વાત [illegible];
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] શું [illegible] [illegible] [illegible] ? ૩
પ્રભુ ! હે [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] કરનાર. ૪

[ગુજરાતી [illegible] ૧૯૧૩] [illegible] [illegible] મેહતા.

દૈવ.

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] !
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], અરે ! [illegible] [illegible] શું [illegible] ? ૧
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] -
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], અરેરે ! [illegible] શું [illegible] ? ૨
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible],

૧ [illegible] ૨ [illegible]

અરે ! એ [1]પેશ [2]કદમીથી, કહે તુજ હાથ શું આવ્યું ? ૩
કદમ તુજ [3]બોસવા ગભરૂ, પડ્યો'તો [4]પેરમાં ત્હારા;
જફામાં ફેંકતાં તેને, અરે ! તુજ હાથ શું આવ્યું ? ૪
હતી જ્યાં વસ્લની [5]ખ્વાહિશ, મળ્યું ત્યાં ઝેરનું પ્યાલું;
મગર તે [6]જામને ભરતાં, કહે તુજ હાથ શું આવ્યું ? ૫
[7]મુકદ્દરમાં હતું તેવું, બન્યું તુજ હાથથી માલિક !
પરંતુ એ દગો દેતાં, કહે તુજ હાથ શું આવ્યું ? ૬
હતો બસ મોતનો પ્યાલો, ખુશીથી જાત પી ફિદવી !
રહેતાં ચૂપ તો એવું, કહે તુજ હાથ શું આવ્યું ? ૭
જામે શરાબ માશુકને, ભરી દે ઓ ! ભલા સાકી;
હસીને બોલતાં એવું, કહે તુજ હાથ શું આવ્યું ? ૮
ભરી દેતાં રડ્યો સાકી, ત્યારે તું થઇ ગુસ્સે;
તેને લાત તે દેતાં, કહે તુજ હાથ શું આવ્યું ? ૯
ખુદા પાસે દુવા તારી, રડીને માગતું'તું દિલ !
ખંજર ભોંકતાં તેને, કહે તુજ હાથ શું આવ્યું ? ૧૦
" ફૂલોની ગેંદ છે " માશુક, છુરી છુપાવીને બોલી,
અહો ! ખિલાફ એ કહેતાં, કહે તુજ હાથ શું આવ્યું ? ૧૧
જીગર અશરાફ આ મ્હારે, ખતા તુજ માફ કીધી છે;
હવે તોબા સદા કરજે, ખુદા માફી તને બક્ષે ! ૧૨

૧ પેશ-મસ્તું ૨ કદમ-પગ. ૩ બોસવા-ચુમ્બવા. ૪ પેર-પગ. ૫ ખ્વાહિશ-ઇચ્છા-આશા. ૬ જામ-પ્યાલો. ૭ મુકદ્દર-નસીબ ૮ સાકી-પ્યાલો ભરી મંડળમાં ફેરવનાર.

હું આબાદ તું દિલબર ! અને ખંજર અને પ્યાલું !
અરે ! પણ ઇશ્ક કરવાથી, હમારે હાથ શું આવ્યું ? ૧૩

[કલાપીનો કેકારવ.] કલાપી.

મધુકરની વિજ્ઞપ્તિ.

ગઝલ.

અરેરે પુષ્પ ! આ ભમરો, મરે છે હો ! મરે છે હો !
નમેરૂં થઇશ શું વ્હાલા ? હું તારો છું તું મારૂં થા ! ૧
તું બીડાતાં હું બીડાઉં, તું ખીલે તો હું ગુંજું છું;
ન ભોગી પુષ્પ બીજાનો, હું તારો છું, તું મારૂં થા ! ! ૨
અરે ! તું ભૃંગ બીજા જો, ભ્રમણ કરતા ફૂલે ફૂલે !
કદી મારી ન રીતિ એ, હું તારો છું, તું મારૂં થા ! ૩
કંટક કાપી નાંખી દે. ભ્રમર છાતીથી ચાંપી લે;
તું કોમળ સ્વચ્છ છું થી, હું તારો છું, તું મારૂં થા ! ૪
હું તારો ને ન તું મારૂં, ન રીતિ એ રતિની છે;
[illegible] તું પ્રેમની કર [illegible], હું તારો છું, તું મારૂં થા ! ૫
[illegible], મરૂં છું હું, અરે પ્યારા !
તું [illegible], હું તારો છું, તું મારૂં થા ! ૬
[illegible] છે. હું [illegible] બોલી દે !
[illegible] અરે [illegible] હું તારો છું, તું મારૂં થા ! ૭

સુકોમળ તું ખરી જાશે, ભ્રમર તારો મરી જાશે;
આખિરની ગતિ એ છે, હું તારો છું, તું મારૂં થા! ૮

[કલાપીનો કેકારવ.] કલાપી.

કુમુદિનીનો પ્રેમોપાલંભ.

ગઝલ.

લગાડી મોહની પ્યારા! કઠિન કૈંયું કર્યું શાને!
અહોહો! નાથ કપટી રે! બલીહારી તમારી છે. ૧
સ્મૃતિ છે એ જ મુખડાની, ન દેખી હું દુઃખી છું રે!
ગ્રહી જો બાંય તો લજ્જા, તમારાની તમોને છે! ૨
બકું છું હું તમે માનો, જિગરમાં ઘા મને ઉંડા!
ઉભળકા આ હૃદયના હા! કહો ક્યાં ઠાલવું કાઢી? ૩
કરો ના બૂજ દર્દીની, ન મારો બાંધીને મ્હોડું;
ગ્રહી જો બાંય તો લજ્જત, તમારાની તમોને છે. ૪
વનોમાં આગીયા ઉડે, પલક ચમકી રહે છાના;
સુપ્રેમી આગીયા જેવા, તમે તોગે પ્રભુ મારા! ૫
ન તાણો પ્રેમની દોરી, બહુ તાણ્યે જશે તૂટી;
ગ્રહી જો બાય તો લજ્જા, તમારાની તમોને છે. ૬
હું તો આ પુષ્પ છું કુમળું, ઝર્દ આ દર્દથી કીધું;
થશે સ્વપ્ને કરૂણ બ્હાલા! હવાઈ દિનવાળી હું! ૭
હતા સાથે ગયા ઉડી. વિચારો હો! વિસારો શે?

ગ્રહી જો બાંય તો લજ્જા, તમારાની તમોને છે! ૮
જીવન આ ચંદ્રથી ઓપ્યું, શરીર પાણી પરે લટક્યું!
દુ:ખિયણ હું દુભાએલી, જીવું તો શું? મરૂં તો શું? ૯
અમીની આંખની પ્યાસી, કુમુદ આ તો તમારી છે;
ગ્રહી જો બાંય તો લજ્જા, તમારાની તમોને છે! ૧૦
અરેરે! યોગ થાશો મા! થયો તો સ્નેહ જામો ના!
મૃદુથી પ્રેમી બેપરવા યા બેદરકાર જડાશો મા! ૧૧
અજાયબ સ્નેહના રસ્તા! અજાયબ ગાંઠ પ્રેમીની!
ખુમારીને ખુવારી છે: અજાયબ પ્રેમની મસ્તી! ૧૨

[કલાપીનો કેકારવ.] કલાપી.

મૃત્યુ.

વસંતતિલકા.

મેં બાપડું રમકડું કુમળું ઉછેર્યું,
 આ પ્રેમના હૃદયનો રસ પાઈ પોષ્યું;
પારેવડા સમ હતું બહુ ભોળીયું એ,
 ને ગીતડું પ્રણયનું મુજ બાલુડું તે. ૧
મ્હારી પ્રિયા હૃદયનું ફૂલડું હતું એ,
 પ્રીતિ તણું મન હતું સુખીયું હતું એ;
પોઢ્યું હતું મુજ કને દિન એક કાલું,
 સોગે રડી કળકળી ફૂલ તે ઉપાડ્યું! ૨

લોકો કહે 'મરી ગયું' સમજ્યો ન હુ તો,
    ચાલ્યા લઇ 'કુસુમ' પાછળ હુંય ચાલ્યો;
જેને કહે જન 'શ્મશાન' તહીં ગયા સૌ,
    મ્હારી પ્રિયા પણ હતી જન સાથમાં ત્યાં. ૩
ત્યાં કાષ્ટના ઢગપરે ફૂલ તે સુવાડયું !
    લોકે કહ્યું 'શબ' ભલે ફૂલ મેં કહ્યું'તું,
મેં તો કહ્યું 'અરર ! ભાઈ જરાક થંભો',
    આ લાકડું કઠિન, અગ્નિવતી ન બાળો ! ૪
રે સાંભળો ! પણ તહીં ભડકો ઉઠ્યો શું ?
    મૂર્છા તળે દુ:ખ ભૂલી ધરણી ઢળ્યો હું;
તે ક્રૂર સૌ જન ગયા નિજ ઘેર ચાલ્યાં,
    આ એક જે મુજ હતી રહી પાસ તે ત્યાં; ૫
હું તો ઉઠ્યો, સળગતું મુજ કાળજું'તું,
    ઢુંઢ્યું ન ત્હોય નજરે મમ પુષ્પ આવ્યું;
ત્યાં દૂર વૃદ્ધ અવધૂત હતો ગુફામાં,
    તેણે સુણી રૂદન આવી મને કહ્યું આ. ૬
" ત્હારૂં ગયું કમળ મૃત્યુ તણે બિછાને,
    "ત્યાં સૌ જશે જગત તો બ્રહ્મ છાબડું છે;
" આ પ્રેમ શો ? રૂદન શું ? દુ:ખદાહ શાને ?
    " તું કોણ ? તે સમજ બાપ ! જરા ઉભો રૂહે ! ૭
" ત્હારૂં ચીરે હૃદય વ્યર્થ રડી રડીને,
    " ત્હારૂં ગયું ન વળશે કદિ પુષ્પ ભાઇ !

" સ્પર્ધા કરી [1]જળધિ [2]વ્યોમ ભણી કુદે છે,
" ને સૂર્ય આ લઈ ગ્રહો ફરતો ફરે છે. ૮
" આવા અનેક ઉદધિ ઉછળ્યા કરે ને,
" બ્રહ્માંડમાં રવિ મળી અણુશા ઉડે કે,
" અસ્તિત્વ એ સહુ તણું નહિ હોય કો દી,
" કો દી હશે નભ બધું પરિશૂન્ય આ તો ! ૯
" તોયે હતા સહુ જ તત્ત્વ રૂપાંતરે આ,
" કો એ નવું નથી થયું નવ થાય કાંઈ;
" કો દી વળી પ્રલયનો સહુ ભોગ થાશે !
" ત્યારેય બીજ રૂપમાં સહુ આ સમાશે ! ૧૦
" ત્યારેય ન્યૂન રતિભાર નહિ થવાનું,
" ને કાંઇએ અધિક હાલ નથી થએલું;
" દોરાય કો ગતિ અનંતથી વિશ્વ આવું,
" ચીલો પડેલ પણ રાહ તણો દિસે ના. ૧૧
" તે માર્ગના પથિક તોય બધા દિસે છે,
" છે મૃત્યુ, જન્મ, જીવવું, સહુ ભાસ માત્ર,
" તો મૃત્યુથી રૂદન, જન્મથી હાસ્ય શાને ?
" વૈરાગ્ય મગ્ન રહી આયુ ન ગાળ શાને ?" ૧૨
તે દિનથી મન વિરાગ ધરી રહ્યો છું,
ને તાહરૂં સ્મરણ મૃત્યુ કર્યાં કરૂં છું;
તું શાંતિનું ભુવન છે દુઃખ અંત તું છે,

૧ જળધિ–સમુદ્ર. ૨ વ્યોમ–આકાશ.

પ્રેમે બળેલ, દિલનો મધુ કાળ તું છે! ૧૩
તું હાસ્ય છે રૂદન કે હૃદયાગ્નિ રૂપે,
ને અશ્રુના ઝરણમાં સ્થળ જ્ઞાનનું છે;
તારા સુખી ચરણમાં સહુ ઘોર ઉંઘે,
તોયે તને મનુજ કો કદિએ ન જાણે! ૧૪
અંધાર તું જગત જે કદિ એ ન જોશે,
અંજાય વા નયન સૌ બહુ દિવ્ય તું છે;
જ્યાં સૌ રડે ખડખડી કર હાસ્ય ત્યાં તું,
તારૂં અધિપતિપણું સહુ કાળ ચાલે. ૧૫
રે ભાઈ મૃત્યુ! ગત કાળ બધો જ તારો,
ભાવિ તણા તિમિરનો ઉજળો તું દીવો,
હું તું પ્રિયા મુજ સહોદરશાં રહેશું,
તે દિવ્ય કાળ સુધી સાચવ બાળ મારૂં. ૧૬

[કલાપીનો કેકારવ.] કલાપી.

નહિ છોડીએ.

ગઝલ

અમોને પથ્થરો મારો, ભલેને ભાંડજો ગાળો;
સપાટોના સપાટા દો, અમે તમને ન છોડીશું. ૧
અમારૂં સર્વ લુંટાયે, કદિ ઘર બાર વેચાયે;
ભલે અપકીરતિ થાયે, અમે તમને ન છોડીશું! ૨
અમારાં વાસણો વેચાય, છે પતરાવળાં તૈયાર;

રખડશું રાનમાં બેજાર, અમે તમને ન છોડીશું ! ૩
તરીને તીર પ્હોંચીશું, ચડી મુર્દા તણી ઉપર;
ગણીશું સર્પને [1]રજ્જુ, અમે તમને ન છોડીશું ! ૪
અમારી પૂતળી ઉંધી, અમે સૌ ઉલ્ટું દેખીશું;
અમારો જાન જાયે પણ, અમે તમને ન છોડીશું ! ૫
હળાહળ ઝેરના પ્યાલા, વિષે અમૃત ભર્યું માની;
કરીશું પાન પ્રીતિથી, અમે તમને ન છોડીશું ! ૬
તમે જેને કહો છો દુઃખ, અમે તેને ગણી આહ્‌લાદ;
મથીશું પ્રાસ કરવાને, અમે તમને ન છોડીશું ! ૭
અમારા ને તમારામાં, જુદાઇ માનશું તોપણ;
તમારૂં તે અમારૂં છે, અમે તમને ન છોડીશું ! ૮
કદિ સ્વાર્થી ગણાવાથી, મળે કપટી તણી પદવી;
કહો હેવાન કે નાદાન, અમે તમને ન છોડીશું. ૯
અમે છૈ ઇશ્કના બંદા, સદા તેમાં મચ્યા રહેશું;
તમે છો [2]ગુલ અમે બુલબુલ, અમે તમને ન છોડીશું. ૧૦

[પ્રજાબન્ધુનો કોરોનેશન અંક] બુલબુલ.

કહે છે તે કરતા નથી.

ગઝલ કવ્વાલી.

કહો શાને ત્હમે ભુંડા ? અમે કંઈ એ ન કરનારા !

---

૧ રજ્જુ—દોરી, ૨ ગુલ—ફૂલ.

બધે છે આન જે મ્હોટે, કદી તે ના ફરકવાના! ૧
ગગનમાં ગાજતા મેઘો ઉપાડે ચિત્તનું ફાળી!
બહુ ગાજે બની ગાંડા, કદિ તે નહિ વરસવાના! ૨
સુધાની જે બની ગાંડા, કરે મ્હોટે બહુ બાધા-
કરી તે હામ બીડીને, કરી ના કાર્ય શકવાના! ૩
બહેકું તાવની જોરું, ઉછળતું સન્નિપાતેથી!
કહો શો દમ રહ્યા તેમાં? બિછાને મૂર્ખ મરવાના! ૪
કરે તે ના કહે મ્હોટે, કહે તે ના બકે ઝાઝું-
ન બાંધે કર્મના સેતુ, કહો તે કેમ તરવાના? ૫
નદીને તીર બેસીને, કરી બહુ પારની વાતો;
ન બાંધ્યો પૂલ એકે તે, કહો ક્યાંથી ઉતરવાના? ૬
ઉભી છે સંગ પ્હાડોની, દીવાલો લાખ આડે જ્યાં,
ન તોડ્યો એક પણ પ્હાણો, કહો શું દુર્ગ ચ્હડવાના? ૭
થશે જ્યારે હૃદય તૈયાર, કરવા કાર્ય અંતરનું;
કરી દેખાડશે પળમાં, નહિ મ્હોટે બબડવાના! ૮
હૃદય સંકલ્પની શક્તિ, હમે વેદાન્તમાં શીખ્યા;
ઉતારી યોગમાં આજે, હમારૂં કર્મ ધરવાના. ૯
હજારો આડ એ ટાળું, હમારે માર્ગ જો આવે;
લગાવી આગની ફુંકો, હજારો વિઘ્ન હરવાના. ૧૦
ન કહેશો કંઈ નથી કરતા, ન કહેશો અંતરે ડરતા;
કરે તે ના કહે કદીએ, ભલે એ વખ્ત મરવાના! ૧૧
[બહારે વસંત.]   વસંત.

ઋણ.

ઉપજાતિ.

બ્રહ્માંડ આ તો ગૃહ તાતનું છે, આધાર સૌને સહુનો રહ્યો જ્યાં;
લે છે સહુ કૈં સહુને દઇ કૈં, આભાર સૌનો સહુ ઉપરે છે. ૧
ના રાખતું કો ઋણનો હિસાબ, આભાર માની નવ કો રડે ત્યાં;
આનન્દમાં સૌ દઇને રહે છે, આનન્દમાં સૌ લઇને રહે છે. ૨
ગોળા ફરે એક જ તત્ત્વના સૌ, ખેંચાઈ એ એક જ તત્ત્વનાથી;
અર્પે, ગ્રહે છે સહુ એ જ તત્ત્વ, જે સર્વનું તે સહુને મળે છે. ૩
આ વાદળીમાં વિજળી રમે છે, આ સિન્ધુમાં આ નદીઓ મળે છે;
જૂદા થઇને સહુ એક થાય, જે જેનું તે ત્યાં જઇને સમાય. ૪
રે ! માનવીનું પણ એ જ તત્ત્વ, હું તું મહીં એક જ રક્ત ચાલે;
તો કાં ન અર્પું મુજ શીર્ષ તુંને ? અર્પું કદી તો ઋણ થાય શાનું ? ૫
માગે ન લોહી મુજ કાં સુખે તું ? શાને ડરે છે કંઇ માંગતાં તું ?
તારૂં ગણે ના કયમ સર્વ મારૂં ? મારૂં ગણે ના કયમ સર્વ તારૂં ? ૬
આ વાત શાને જગમાં કરૂં છું ? સંસારમાં વૈર જ નિરખું છું !
બ્રહ્માંડ આ એક જ ભ્રાતૃભાવ, જન્મ્યો કહીંથી કટુ ભેદભાવ ? ૭
તે ભેદનો આ ઋણ એક અંશ, આભાર તેમાં કરતો પ્રવેશ;
વિદ્વેષ, ભેદો, ઋણ, ઉપકાર, એ કેમ ઉગ્યા વિણ બીજ ઝાડ ? ૮
હુંથી બને જો કદિ કાંઈ તારૂં, તો માનજે ના ઋણમાં તને તું;
માંગીશ હું એ કદિ જોઇશે તો, તું આપજે હું સુખથી લઇશ. ૯
આભાર ભૂલે સહુ લોક આંહી, પીડા ન તેની કદિ થાય કાંઇ;
આભારનાં અશ્રુ નિહાળી કિન્તુ, ખેર્યાં અરે ! મેં બહુવાર આંસુ. ૧૦

[કલાપીનો કેકારવ.] કલાપી.

સંતાપ–સંશોધન.

હરિગીત.

ગમ્ભીર ઘેરાં ગીત કાં આ ગમગીનીનાં ગાય તું ?
દુનિયા દુઃખી છે દુઃખમાં શાને ડૂબાવે તું વધુ ?
ગાજે નિરન્તર ગીત તું આનન્દ–ચેતન પ્રેરતાં,
અથવા રહેજે મૂક તું–મા ગીત ગાંજે શોકનાં. ૧
શું હું ત્હને બન્ધુ ! કહું ? કર ક્યાસ તો કૈં ચિન્તથી,
આનન્દ એ પ્રભુ રશ્મિ તો શું શોક પણ તેવો નથી ?
માનવ જીવનની શ્યામતા સંતાપ સંશોધિત કરે,
દર્શન દીધાના દુઃખના પ્રભુતા શું તે પીછાનશે ? ૨
જો ના ગુમાવી નિન્દ ત્હેં ચિન્તા મહીં કદી તરફડી,
જો ના 'ઉશીકું' ભીંજવ્યું અનિવાર્ય આંસુ ધારથી,
જો ના કર્યું ઉર શુદ્ધ ત્હેં સંતાપની જ્વાળા મહીં,
તો ભવ્યતા આ જીવનની જાણી નહિ–જતણી નહિ. ૩

[ગુજરાતીનો દીવાળીનો અંક ૧૯૧૬ ઈસ્વી.] ચન્દ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા.

પ્રીત.

ગરબો.

હતી આંખમાં પ્રીત, ત્યાંસુધી અંતર હતું,

આવી વસી ત્યાં રીત, અંતરથી અંતર હવે. ૧
હૃદય હતાં જે એક, તે આજે અળગાં થયાં,
દીઠો શૂન્ય વિવેક, જય જય થયા ત્યાં દૂરથી. ૨
ગોળ ખોળનો ભાવ, એક જ જ્યારે સાંભળ્યો;
પલટાયો ઉરભાવ, ભાળી જ્યારે કૃતઘ્નતા. ૩
જોઈ ડાળ દમામ, તન, મન, ધન અર્પણ કર્યાં;
ખોયો હા ! આરામ, તસ્કરના મેમાન થઇ. ૪
[ગુજરાતી તા. ૬–૮–૧૬.] હરિયાણી.

જો સ્નેહીને મન ના વસ્યું.

હરિગીત.

મુજ સ્નેહીનું સ્મિત પામવા કૈં કૈં પ્રયાસો મ્હેં કર્યા,
મુજ સ્નેહીને સંતર્પવા કૈં કૈં પ્રસાદો મ્હેં ધર્યા;
કૈં કૈં મુંગે મ્હોંએ સહ્યું મુજ સ્નેહીને સુખ આપવા,
આખું જીવન અર્પણ કર્યું મુજ સ્નેહીને સંતોષવા. ૧
ના ત્હોય હું ફાવી શકયો સમભાવી સજ્જન ! શું કહું ?
સંતોષતાં મુજ સ્નેહીને ના આવડ્યું–ના આવડ્યું !
ના ન્યૂનતા જોઇ શકું પણ એટલું તો લાગતું,
જો સ્નેહીને મન ના વસ્યું–ધૂળમાં ગયું કર્યું કારવ્યું ! ૨

ચન્દ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા.

શુભને સદા અવકાશ છે.

હરિગીત.

છોને સનાતન પ્રશ્ન કૈં દિઙ્મૂઢ તુજ દિલને કરે,
છો વર્તમાનની ગ્રંથીઓ તુજ ઉરને ગુંચવ્યા કરે;
છો હોળીઓ વ્યવહારની જંજાળની સળગ્યાં કરે,
તું સેવજે બન્ધુ ! તથાપિ મીઠી સાત્વિક શાંતિને. ૧
છોને પ્રલોભન પાશ કૈં મીઠી મનોહર પાથરે,
છોને નિરંકુશ નિંદકો નિંદા સદૈવ કર્યા કરે;
છોને અચિંતિત અંતરાયો રોધતા તુજ પન્થને,
તું ધારજે બન્ધુ ! તથાપિ નિત્ય નિશ્ચળ ધૈર્યને. ૨
શાને થવા દે વ્યાસ તું શોકાભ્રથી ઉર વ્યોમને ?
શાને નિરાશાગ્રસ્ત થૈ નિઃશ્વાસ તું મૂક્યા કરે ?
જોને શુભાશયી ચિત્તને દેવી ઉભી કૈં આશ દે,
અવકાશ છે, અવકાશ છે, શુભને સદા અવકાશ છે. ૩

[સાંજ વર્તમાન-પતેતી અંક] ચંદ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા.

એક પત્ર.

હરિગીત

તન્મય બની હું પ્રકૃતિમાં નાવ વ્હેતું મૂકું છું;
સહુ દ્વેષી જનની દૃષ્ટિ બાંધી મત્ત થઇને જાઉં છું;

નહિ કોઈ પાછળ આવજો નહિ દૃષ્ટિ યાતો નાંખજો,
હું કોણ? ને હું ક્યાં જતો? એ અંતરે ના લાવજો. ૧
આ માર્ગ છે બહુ ભયભર્યો લાખો જનો જે ત્યાં ગયા,
તે દિવ્ય ઇચ્છા રાખતા આજે નથી પાછા ફર્યા;
વિશ્રામ સ્થાનો તેહનાં જોવા મને આશા ઘણી,
તો આજ મારી પ્રકૃતિ એ માર્ગમાં તન્મય બની. ૨
નવ શોચજો! નહિ દીર્ઘ નિઃશ્વાસો હૃદયમાં પાડજો!
જો પ્રેમનાં આંસુ ઝરે તો શૂન્ય ભાવે ખાળજો!
એ આંસુઓ વ્હેવા ન દેજો કોઈ બીજા પ્રાણીને,
રોવું ભલું એથી અરે! એ ક્રૂર પ્રાણી ભાળીને. ૩
આ વિશ્વના સહુ દૃશ્ય ભાવોમાં છુપાયું દુઃખ એ,
જો પ્રેમમાં અવધિ કરે પણ ત્યાં ન સાચું સુખ છે;
છે જે વધાઈ જન્મમાં છે તે વધાઇ મર્ણમાં,
જો જીવન આ જોડાઈ જાયે પરમ સુખના શર્ણમાં. ૪
મમ માર્ગને કાંઠે છવાયાં ઝાડ કેરાં ઝુંડ આ,
તે મધ્યમાં કાળી કિનારી યુક્ત દિસે કુંડ આ;
તે કુંડથી હું કંપું છું તે જોઇને મનમાં ઘણું,
આજ પ્રયાસે મગ્ન થઈ હું કેમ તે બાજુ વળું? ૫
જો ઉછરતી વૃત્તિ જશે સપડાઈ આવા પાશમાં,
તો જગતનો આભાર સઘળો હાલશે વિશ્વાસમાં;
ત્રિવિધ સમ ઉભરાઈ ઉછળી જે મળે આનંદમાં,
તે સર્વ જગતનું પ્રબળ થાશે લુબ્ધ મારા મંત્રમાં. ૬

એ શાન્ત જળની આહુતિ આપીશ મારા કર્મને;
વધનું જવું તે ભાગ્યમાં કૂરશું પ્રતાપી. ધર્મને;
જો સ્મરણ મારૂં યત્ન કરતાં પણ હૃદય આવી કરે,
તો જઇ ઉભા રહેજો નદીને તીર જ્યાં નીર ઉછળે. ૭
શ્રદ્ધાંજળી અર્પી મને ત્યાં દિવ્ય વસ્તુ નાંખજો;
પણ ઉત્તરોની આશ કોટી ભાસથી નહિ રાખજો;
હું મસ્ત છું મુજ ગાનમાં હું મસ્તુ છું મુજ તાનમાં,
સુખ દુઃખ સહુએ સ્વપ્ન ધારી જઈ વસું આ ભાનમાં. ૮
ઓ સ્નેહીઓ ! ઓ દ્વેષીઓ ! હું છેતરીને જાઉં છું,
પ્રીતિ તમારી છોડીને હું એકમાર્ગી થાઉં છું;
એ અંધકાર ટલો ભલે પણ કેમ એ રૂચે મને?
તે અંધકારે તો જુવો બાંધ્યું તમારા વિશ્વને.
[દિન હિતેચ્છુ.] મોગલ વંશનો છેલ્લો બાદશાહ વૃદ્ધ વયે.

પ્રભુની ઓળખાણ.

ગઝલ

પ્રભુનું નામ જો લે છે પ્રભુ તે શું ? શિખી લેજે;
વૃથા નહિ કાળને ખોજે, પ્રભુને ઓળખી લેજે. ૧
પ્રભુનું રૂપ આવું છે, પ્રભુનું સુખ આવુ છે;
પરિમીત એહને કરતાં ભલો થઇ દૂર તું રહેજે. ૨
પ્રભુએ આ કર્યું છે ને, પ્રભુએ આ કર્યું છે ના;

હજારો હાથવાળાની, એવી હદ બાંધતાં ડરજે. ૩
પ્રભુનો ના પ્રભુ તું થા ! પ્રભુના શર્ણમાં રહી જા;
નકારે ના પ્રભુ તું ગા કરી બસ એટલું લેજે. ૪
પ્રભુ શું ? ને પ્રભુ શું ના ? કહી તું ના શકે કોઈ;
ગનીમત જે મળ્યું માની સદા સંતોષમાં રહેજે. ૫
પ્રભુ છે ક્રાઈસ્ટ ને મહમદ, પ્રભુ છે બુદ્ધ ને જરથુસ્ત,
પ્રભુ છે પીર પયગમ્બર સદા એવું ગ્રહી લેજે. ૬
પ્રભુ છે રામ ને રહીમાન, પ્રભુ છે કૃષ્ણ–પરશુરામ;
પ્રભુ છે જિન ને અરિહંત, સહુને એક કહી દેજે ! ૭
જગતમાં નામ છે જે જે પ્રભુનાં છે બધાં તે તે !
પ્રભુના નામની માળા, પૂરી એ રીતથી કરજે. ૮
પ્રભુ છે સર્વમાં સરખો, પ્રભુ છે સર્વને સરખો;
પછી તું આ પ્રભુ આ ના, કદી એવું નહિ કહેજે. ૯
પ્રભુ છે શબ્દ ને શક્તિ, પ્રભુ છે કાર્યનો આત્મા;
બનીને કાવ્યથી તન્મય, પ્રભુને ત્યાં કળી લેજે. ૧૦
પ્રભુ છે ભક્તની ભક્તિ, પ્રભુ છે જ્ઞાનની શક્તિ;
પ્રભુ છે કર્મ કરનારો, વિચારી એ બધું લેજે. ૧૧
પ્રભુ છે યજ્ઞ રૂપે, ને પ્રભુ છે દ્રવ્ય આહૂતિ,
બની આ જગતમાં એવો પ્રતીતિ તું કરી લેજે. ૧૨
પ્રભુ છે દીનનો બેલી, કરે છે વાર એ વહેલી;
ભળીને એ ભલાઈમાં, પ્રભુને પારખી લેજે. ૧૩
પ્રભુ છે વિશ્વની હસ્તી, પ્રભુ છે પ્રેમની મસ્તી;

ઉદાસીની ઉદાસીમાં, પ્રભુને પારખી લેજે. ૧૪
પ્રભુ છે ભોળીયું બુલબુલ, પ્રભુ છે ગુલહજારી ગુલ;
પ્રભુ છે ઇશ્કની મેના, કરી 'વાહોમ' ત્યાં જોજે. ૧૫
અધમને તારનારો એ, ગરીબો પાળનારો એ;
અપંગ ઉગારનારો એ, પ્રભુ ત્યાં જોઇ તું લેજે. ૧૬
પડે જ્યાં આંખથી આંસુ, દ્રવે જ્યાં ઉર છલકાતું;
પ્રભુના તખ્તની ત્યાં ત્યાં, નિશાની જોઇ તું લેજે. ૧૭
મીલાવે હસ્ત જ્યાં મિત્રો, મીલાવે ઉર જ્યાં આશક,
હૃદયના તાર જ્યાં કંપે, પ્રભુને ત્યાં નિહાળી લે. ૧૮
પ્રભુ વિદૂરને કુળીયે, પ્રભુ સબરીની ઝુંપડીએ;
સ્થળો એવાં નિહાળીને, પ્રભુને મેળવી લેજે. ૧૯
પ્રભુ ડાહ્યા તણો છેલ્લો, પ્રભુ ઘેલા તણો પહેલો;
બની ઘેલો, થઇ વહેલો, મજા તું જોઇ ત્યાં લેજે. ૨૦
વિભુની આ વિભૂતિને, નઇતિ, એટલું કહેજે;
પ્રભુના અંશમાં આખા, જગતને જોઇ તું લેજે. ૨૧
[ગુજરાતી મજ્લીસ્તાન સાંચેત.

આશા ન હોય.

દર્શનમાત

"દુનિયા તણા દુ:ખ દાબવા કૈ કૈ પ્રયાસો આદર્યા,
રે! બેકદર દુનિયા છતાં કરતી જરી દરકાર ના;

સદ્બોધ દીધો તુજ રસનાએ, કદિ ન વિસરનાર. વિસરૂં. ૧
નિઃસ્વાર્થી પ્રીતિ તુજ દીઠી (૨), સ્વાર્થ નહિ તલભાર (તેમાં)
સદ્ગુણ રૂપી સુંદરતા તારી, મુજ મન હરી લેનાર. વિસરૂં. ૨
મુજ જીવનને દુઃખી જાણી (૨), ચિંતા તું કરનાર (મ્હારી)
રહી નિરંતર શાંતિ હૃદયે, ધીરજને ધરનાર. વિસરૂં. ૩
પ્રપંચ જાળથી જગત ભરેલું (૨), કીધો હૃદયે પ્રહાર (તેણે)
સાચા પ્રેમીના બેલી શ્રી પ્રભુજી, અંતે તારણહાર. વિસરૂં. ૪
સ્નેહી ત્હારૂં સ્મરણ થાતાં (૨), વ્હેતી અશ્રુધાર (નયને)
હવે ફરી તું ક્યારે મળશે? જીવન મધુર કરનાર. વિસરૂં. ૫
દિલાસારૂપી જળ સિંચીને (૨), શોકમાં હસાવનાર (મુજને)
નિર્દોષ ત્હારાં પ્રીતિ સ્મરણો, સ્નેહને વધારનાર. વિસરૂં. ૬
વિયોગ ત્હારો ક્યારે ટળશે (૨), ભૂલાય નહિ ક્ષણવાર (અહા તું)
હે પ્રભો! તુજ ચરણે નામું, કર સત્યનો જયકાર. વિસરૂં. ૭

[સુંદરી સુબોધ પુ. ૧૨ અંક ૧-૨.] સૌ. મંગલા.

સ્નેહધામ સુનાં.

ચલતી.

સ્નેહ ધામ સુનાં સુનાં રે.
સુનાં મંદિર સુનાં માળિયાં મ્હારાં,
સુના આ ચંદનીના ચોક રે. સ્નેહ. ૧
પાના પ્રારબ્ધના ફેરવું રે,

કાંઇ આવે વિયોગની વાત રે. સ્નેહ. ૨
લાખ ચોરાશીમાં હું ભમ્યો પ્રભુ !
તોય આવ્યો નહિ પાર રે. સ્નેહ. ૩
કાળ અનાદિથી ભૂલ્યો ભમું પ્રભુ !
વાટ સાચી નવ સુઝી રે. સ્નેહ. ૪
ઘોર અંધારા મારા હૃદયના પ્રભુ !
નાઠા ન તુમ દર્શનથી એ. સ્નેહ. ૫
ક્યારે ઉઘડશે એ લોચનો મારાં,
દિવ્ય જ્યોતિના અંબાર રે. સ્નેહ. ૬
[ન્હાના ન્હાના રાસ] ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ.

પ્રેમવ્યાધિ.

દર્દથી હયરાન છું હું, ઝખમ કારી દિલ મહિં;
આવશે ના તું [1]તબીબ ! મુજ જાન તો રહેશે નહિ.
દીઠો હતો કહે ભાઇ ! તેં, કો બાજ ઉડતો તર્ફ આ ?
પિચ્છ કાળાં, તેજ આંખો, દિલનો ટુકડો મ્હોં મહિં
થોભાવજે, થોભાવજે, એ માલ મારો, હું ધણ
ઈશ્કના લહુથી છું રંગીન, ઇશ્કની મય રગ માં
[ગુજરાતી ગઝલીસ્તાન] હાજી મહમ્મદ અલારખિયા શિ

---

1 તબીબ—વૈદ્ય.

૧૨૪

હમારો ભેખ.

ગઝલ.

નહિ કાળાં, નહિ ભગવાં, નહિ ઝોળી, નહિ કફની,
નહિ માળા, નહિ તસ્વી, હમારો ભેખ ન્યારો છે. ૧
હમારાં શાસ્ત્ર જૂદાં છે, હમારા મંત્ર છે જૂદા;
પ્રભુના પ્રેમની પોથી, હમારો વેદ ન્યારો છે. ૨
બધી આલમ હસે અમને, ભલે નિન્દે, લઢે તોયે;
હમારો જાન દેવામાં, હમારો યોગ ન્યારો છે. ૩
દયા, શ્રદ્ધા, ક્ષમા, સેવા, હમારા મંત્ર એ ચારે,
ગજાવીશું ખુણે ખુણે, અહાલેક એ હમારો છે. ૪
રહ્યા અસ્થિ જ દુનિયામાં, બધું ચેતન ગયું ઉડી;
તે અસ્થિને જગાવામાં, હમારો ઇલ્મ ન્યારો છે. ૫
પ્રભુને રંગ રંગાઇ, ધર્યા છે કેસરી જામા,
ઝુકાવ્યું શિર તો મરવું, હમારા જંગ જૂદા છે. ૬
હમારા વેદ ને ઇંજીલ, હમારા મંદિરો મસ્જિદ;
હમારા યાગ ને યજ્ઞો, હમારૂં સર્વ જૂદું છે. ૭
હમારી ખાકની મુઠ્ઠી, ઉડાવીશું બધે ચોગમ;
હમારે રંગ રંગીશું, હમારો એ જ દાવો છે. ૮

[ગુજરાતી ગઝલીસ્તાન] નર્મદાશંકર બાળાશંકર.

પ્રીતિના સત્યાસત્ય પડદા.

ગઝલ.

જગતના સ્વાર્થ કે ધન લોભને આધીન જે પ્રીતિ,
બને વેચાણ બાજારે, ગણી છે દીન એ પ્રીતિ. ૧
હઠે પાછી પડી આછી, નજર ચડતાં જરા ભીતિ,
દુઃખો પડતા ડગે-ભાગે, બની રસહીન એ પ્રીતિ. ૨
બધાંને સ્વાર્થ વ્હાલો છે, બન્યો એ પ્યારનો પ્યારે;
રહે છે ક્ષુદ્ર પ્રેમીથી, સદાયે ભિન્ન એ પ્રીતિ. ૩
ન શોધે સ્વાર્થની બાજી, રહે દુઃખ દર્દમાં રાજી;
સદા આનંદથી ગાજી, રહી ત્યાં લીન એ પ્રીતિ. ૪
મરે ત્યારે મરે સાથે, તરે ત્યારે જડે હાથે;
જીવે છે વારિની સાથે, સમજતાં [1]મીન એ પ્રીતિ. ૫
પતંગો દીપમાં બળતા, જીવન નિજ જ્યોતને ગણતા;
મરીને પ્રેમીમાં મળતા, બની ભયહીન એ પ્રીતિ. ૬

વહે બ્રહ્માંડને જીતી, ગમનની ના, ગમે ગીતિ;
ખરી એ પ્રેમની રીતિ, ધરી રહેતી પુનિત પ્રીતિ. ૧૦
બની ઋષિ નવા જગની, નવી ખૂબી રગે રગની;
નિરંતર લાગતી લગની, જીવન છે તુચ્છ વિણ પ્રીતિ. ૧૧
[ઈ. એ. કો. ૧૯૨૯.] વસંત.

જિગરના ઘા.

ગઝલ.

દુનિયા બધી ડહોળી હવે, ના ડહોળવું બાકી કંઈ;
ખાધું, પીધું, ને ભોગવ્યું, ના ભોગ છે બાકી કંઈ! ૧
દુનિયા મહીં ખાવા પીવાનો, સ્વાદ લઇ લીધો બધો;
એ સ્વાદની ખુશબો મીઠી, પણ સ્વાદમાં કાંઈ નહિ! ૨
રંગ બેરંગી થઇને, રંગ સર્વે ભોગવ્યા;
એ ભોગની ખુશબો મીઠી, પણ ભોગમાં કાંઇ નહિ! ૩
જે બાદશાહી મ્હેલને, બાંધેલ રંકે ઝુંપડી;
આનન્દ ત્યાં સરખો મળે, ને ભેદ છે કાંઈ નહિ! ૪
રંકે કરેલી રાબડી, ને બાદશાહી ભોજનો;
સાનન્દ લીધા સ્વાદથી, એ સ્વાદમાં કાંઇ નહિ! ૫
માતા પિતા સંબંધીઓનો, સાથ સર્વે આ રહ્યો;
સૌએ ખુશી, હું એ ખુશી, પણ હું ખુશી કાંઈ નહિ! ૬
જૂનું થતું તાજું અને, આવી જિગરમાં ઉછળે;

તાજું થતાં હું છું ખુશી, પણ એ ખુશી કાંઈ નહિ ! ૭
સૌએ જૂનું થાતું નવું, ને એ નવું થાતું જૂનું;
લાગે સરીખું, એ બધું, ત્યાં ભેદ છે કાંઇ નહિ ! ૮
દુનિયા ગમે તે જે કરે, મ્હારે ગમ્યું તે હું કરૂં;
મ્હારા ગમ્યાની વાત તે, કાંઇ તમે જાણો નહિ ! ૯
બહુ એ ભમ્યો બહુ એ ફર્યો, જોયું બહુ ને ભોગવ્યું;
એ ભોગને જોવા મહીં, લાગ્યું મ્હને કાંઇ નહિ ! ૧૦
ઘાયલ થયો હું ત્યાં અને, વાગ્યા જિગરમાં ઘા ઘણા,
કારી પડ્યા તે ઘા મહીંથી, લોહીની નદીઓ વહી ! ૧૧
એ લોહીની નદીઓ મહીં, ન્હાવું અને છે ફરવું;
ન્હાવા અને ફરવા વિના, બીજું નથી બાકી કંઈ.
[ગુજરાતી ગઝલીસ્તાન.] સ્નેહજ્યોતિ.

જૂદો છે.

ગઝલ

હતા મુખ બોલ જૂદા આજ આ વ્યવહાર જૂદો છે;
થયો ઇકરાર જૂદો ને થતાં આ તાર જૂદો છે. ૧
હૃદય મુજ હાથમાં લેવા, મીઠા જે બોલ બોલ્યા'તા;
કહો છો આજ કે એ બોલ, કેરો સાદ જૂદો છે. ૨
'હશે બોલી જવાયું!' એમ, કહીને છો ફરી બેસો;
કહો ! શું બિન્ન છે ગુલાબ, તેનો ખાર જૂદો છે? ૩

હમે તો માનશું કહેશો, તમે તે ના નહિ કહીએ;
છતાં એ યાદ રાખો કે બધો સંસાર જૂદો છે. ૪
ન બાંધો આંખપર પાટા, કહી દો કે ખુશી મ્હારી,
હમારે ક્યાં તમારી રાયથી વિચાર જૂદો છે. ૫
[ગુજરાતી દીવાળીનો અંક સં. ૧૯૭૦.] દિવાનો.

ગમે તેવો તમારો છું.

ગઝલ કવ્વાલી.

ભલો, બૂરો–અધૂરો–પાપમાં પુરો તમારો છું,
ભલે કામી–હરામી હું ગમે તેવો તમારો છું. ૧
વિષયની વાસના સેવું, કરૂં છું લાખનું દેવું;
ગરજનું આ કરજ કેવું, કરી થાતો અકારો છું ? ૨
પડ્યો હું મોહને અંકે, ચડ્યો છું દંભને ડંકે;
પલોટ્યો પાપને પંકે, અધર્મોનો ઉતારો છું. ૩
સદાએ કાપતાં કાચું, ન જોયું વાળીને પાછું;
ઠગારા રંગમાં રાચું, વચનનો હું વિસારો છું. ૪
કરૂં બકવાદ ભાષણમાં, ધરૂં બહુ ઢોંગ આસનમાં;
નથી કંઈ રંગ વર્તનમાં, જબાંનો હું લવારો છું. ૫
પ્રતિજ્ઞાને વિસરવામાં, પરાયા માલ હરવામાં;
ભુમીને ભાર કરવામાં, બન્યો મોટો ઠગારો છું. ૬
ન જાણું આ થયું શાને ? પ્રભા–ઓજસ ગયાં શાને !

ધરીને દિવ્ય આત્માને, થયો બૂરા વિકારો છું. ૭
ચહું હું પ્રેમનો પારો, નથી કંઈ ચાલતો ચારો;
ભર્યા છે દુષ્ટ આચારો, મુખે સારો લવારો છું. ૮
ચલાવો તોપનો મારો, બતાવો રંકને આરો;
બિરદ પાળી પ્રભો! તારો, હું તો રાહુ સિતારો છું! ૯
તમે છો કલ્પતરૂ જેવા, અખંડાનંદઘન દેવા!
નિવાજો મોક્ષના મેવા, અકારો હું બિચારો છું. ૧૦

[સમાલોચક પુ. ૧૯ અંક ૪.] વસંત.

મિત્રને.

ગઝલ

પળ્યા છૂટા! સખે મ્હારા! મળીશું ક્યા હવે વ્હાલા?
પૂછું કાં હું મળીશું તો, હશે ઇચ્છા પ્રભુની જો. ૧
થયો દુઃખી હું જોઇને, તુને આ વેળ દુઃખીને,
અરણ્યે હું ભમ્યો છું રે, વિચારે મગ્ન હું ત્હારે. ૨
હવે કાં તું રૂવે છે રે, પ્રભુ ત્હારે સહાયે છે;
લલાટે જે લખ્યું હોશે, કદિ મિથ્યા ન તે થાશે. ૩
સુખી એકાન્ત ના છે કો, દુખી એકાન્ત ના છે કો,
નીચે જાયે ઉંચે જાયે, દશા તો ચક્રનેમીવત્ ૪
પી લે શાન્તિસુધા મિત્ર! થશે આનંદ સ્વર્ગીય,
હૃદય અગ્નિ શમેવા ત્હારે, પ્રવૃત્તિ થાય કર્તવ્યે ૫

બધો સંસાર દુઃખી છે, કહે કે સુખ કોને છે?
પરન્તુ દેહ દીધો તે, નહિ સંન્યાસ લેવાને. ૬
નીતિથી ચાલવું વિશ્વે, ખરો સંન્યાસ તો એ છે;
દિલાસો લે સખે! મ્હારા, મને દુઃખી કરે છે કાં? ૭
નથી મેં કો દિને જોઇ, અરે! ત્હારી હૃદય રાણી;
તથાપિ ખાખ થાયે છે, હૃદય જોઈ દુઃખી તુંને. ૮
અમોલું રત્ન મૂક્યું છે, ઘણા યત્ને તું સંભાળ;
ન દેતો તું કદિ એને, હશે કો કુપરીક્ષકને. ૯
કરે ના દુઃખી એને તું, કહું છું વિનવી તુંને;
પિતા પુત્રી સુખી થાઓ, પ્રભો! આશીષ એવી દો. ૧

[ઉર્મિમાળા.] સત્યેંદ્રરાવ ભીમરાવ દીવેટીયા.

પ્રેમગાન.

સોરઠી ગઝલ.

આ પ્રેમ એવી વસ્તુ છે જે સ્વાર્થને નથી માનતી;
લજ્જા તથા જનમાનને પણ તે કદા ન પિછાનતી.
જો જો પતંગ બળી મરે દીપક પરે નિઃસ્વાર્થ તે;
ને પ્રાણ અર્પે છે ચકોરો ચન્દ્રપર નહિ સ્વાર્થ તે.
હે પ્રાણવલ્લભ! પ્રેમદા આ પ્રેમની છે ભોગિની;
તે ઇચ્છતી ના વૈભવોને પ્રેમની છે યોગિની.
મમ નેત્ર આ આતુર રહે છે તવ વદનના દર્શને;

તમારા તાનમાં રહેતી, મમતના તારના બદલે. ૬
થયું શું ? ને થવાનું શું ? ન કંઈ એ અજ્ઞ જાણ્યું હું;
'ચરણુ માંહી ગતિ માંગું', બધા હોનારને બદલે. ૭
[લૉરેન્સ હેરાક.] વસંત.

કુસુમ કલિને.

નોટક

અયિ! ચે કલિકે! કંઇ કાળ પછી, તવ પુષ્પ બને રસવાન થતી,
તવ વક્ષપટે મકરંદ ઠગે, પછી હાય! અરે! તું ચુંટાઇ જશે. ૧
કંઇ ભક્ત તને પ્રભુ પાય વિષે, ધરીને સ્તવશે પછિ લીન થશે;
પ્રભુ સંગ રહી તું મહત્ત્વ ધરે, પ્રભુને નમતા તુજને નમશે. ૨
કંઈ પ્રેમી તને મધુરાં ફૂલડાં, નિજ પ્રેમ ગૃહે કર પ્રેમી દીયે;
કચરાય પછી તું દબાઈ જશે, મરજે તું ભલે પ્રિય પ્રેમગૃહે. ૩
લઈ હસ્ત વિષે કવિ બાળક કો, તુજને નિરખી કવિતા કરશે;
પછી ખિન્ન થશે તુજ કાળ થતાં, હૃદયે, નયને, મૃદુ અશ્રુ ભરે. ૪
કંઇ મિત્ર તને નિજ મિત્ર કરે, દઈ જાય અને સ્મર સ્નેહ કહે;
જનવીર ચહે નિજ ભોગ દઈ, શુભ ફૂલ અરે! તુજ આવી ગતિ. ૫
સઉ શાસ્ત્ર વિષે સઉ જાત વિષે, સઉ દેશ વિષે, સઉ કાર્ય વિષે,
તુજ સ્થાન બધે તુજ માન બધે, પણુ એ કલિકે! કરમાઇ જશે. ૬
અયિ રે! કલિકે! મરણુ જ નજાર્યું, મરજે પ્રભુના પદના જ વિષે;
અથવા મરજે કવિ બાળ કને, મરજે તું ભલે કોઇ પ્રેમ ગૃહે. ૭

[illegible] નવ તું પીતી ઝુંપ બની, [illegible] કુંજ વિષે;
[illegible] આવ મિટે કર ગાળી મેં; ઝુલમાં રમજે [illegible]. ૮

(ગુજરાતીના દીવાળીના ખાસ અંક.) મંજુલ.

હવે તું બોલ શું કરવું?

ગઝલ.

ભરીને તરબતર લાલી, શરાબે ઈશ્કની પ્યાલી;
લઈ હાજર થઈ વ્હાલી, મજલ કાપી ઘણી લાંબી. ૧
ચુમીને જામ એ ધરતાં, કૃપા ચશ્મે જિગર ગુલતાં;
જિગર જિગરે જુદી પડતાં, નૂરે બહિશ્ત કૈં ભરતાં. ૨
મગર મુફલેસી આ હૈયે, પૂરે પૂરી ભરી પાજી;
મિન્નતો એ દગાબાજી, કરી કમબખ્ત પતરાજી. ૩
અનલ મહબુબ બેમાલુમ, કદમ તુજની કદર ભૂલી,
હિસાબે ઈશ્કની વ્હાલી! ગયો દાનાઈમાં ડુબી! ૪
દુનિયાનો દીવાનો હું, અરેરે! ઝહરનો જંતુ;
અહા! અસરાફી ઇન્કારી! ફસાયો ફિલસુફીમાં હું! ૫
ખસેડયું જામ ત્હારૂં ને વફુરી મેં કીધી ઝાહિર;
મગર બદહજરીનો દિલ ડર, પિછાન્યું આજ એ દિલબર! ૬
શરાબે દિલમહીં શંકા, ખરાબી એ જ એ ખ્વારી!
જશે ચકચૂર થાવાને, અધૂરી એ જ તૈયારી! ૭
લુટાતી ભર બજારે તું, રહ્યો જોતો ઉભો રોતો;

બખીલી આંસુમાં દીધી, ગર્યો જૂઠો નહીં તોટો ! ૮
હવે શુક્લેશને અફ્સોસ ! ન લાઝીમ જીંદગાની આ;
ગુમાની ને ગુનેહગારી, કબુલીને ઉભો છું હાં ! ૯
ખુદાઈ હુસ્નનું પ્યાલું, ન લાઝીમ છે મને મરવું;
નથી જીવવું નથી મરવું, હુકમ તુજને અદા કરવું. ૧૦
ચડું છું હું શરાબીનું, હજી તુજ પ્યાલું એ પીવું;
મગર મુજ લ્યાકતી છે ના ! હજી આંસુથી કરગરવું. ૧૧
રડી રડીને હવે હરદમ, શું આંસુમાં ડૂબ્યા રહેવું ?
રઝા દે કે મને હક દે, હવે તું બોલ શું કરવું ? ૧૨
સુદર્શન માસિક.

અફ્સોસ શાનો છે?

ગઝલ

હતું ના કેં! ગણ્યું ના કેં! હતી ગમગીની આ હૈયે;
બધું બદલાયું તો આજે, હવે અફ્સોસ શાનો છે ? ૧
હૃદય અંતરલું તેજે, પ્રણયમાં પૂર્ણ ઝૂકે છે;
સીમાના બન્ધ તૂટે છે ! અરે ! અફ્સોસ શાનો છે ? ૨
બધું દીધું જ એ લીધું, પ્રણયના તાન માંહે એ;
સફળતા લાધતા આજે, હવે અફ્સોસ શાનો છે ? ૩
પ્રણય યજ્ઞ પ્રણય પોતે, પ્રણયથી જ્યાં ઝુકાવે છે;
બલિ નિજમાં થતી જ્યાં ત્યાં, રહે અફ્સોસ શાનો છે ? ૪

પૂરો આશા દિનકર પ્રભો ! નાથ ! નેહે અમારી,
[1]ભર્ગો રેડી અમ હૃદયની અંધતાને ઉખેડી. ૭
[સુદર્શન પુ. ૨૫.] ભટ્ટ.

શું કરૂં ?

ગઝલ.

બુલ્બુલ ઉડયું [2]ગુલઝારથી [3]ગુલ્ગુલ્ બધાં ધરણી ઢળ્યાં,
[4]ગુલ્શન્ પડી મ્હારી સુની એ ગુલ્શને જઇ શું કરૂં ? ૧
આંખે ન આવ્યો મ્હોર ટહુકી કોકિલા ન સ્હવારમાં,
[5]અભ્રે રવિ ઉગતાં જ છાયો વસન્તને હું શું કરૂં ? ૨
વ્હાલા તણાં હૈયાં ન ઉછળે પ્રેમ નવ નયને વસે,
પણ એકલા મુખથી હસે એ વ્હાલ લઈ હું શું કરૂં ? ૩
દિલમાં પડયા કારી ઝખમ [6]મરહમ નથી ઘા રૂઝવા,
હૈયાં મહીં કળ નથી વળી રોયા વિના બીજું શું કરૂં ? ૪
નવ [7]સમીર મૃદુ શીળો વહે, ઉઠે ન ઉર્મિ [8]સર મહીં,
મુજ હૃદય જડ બની રહે, સરવર તીરે જઈ શું કરૂં ? ૫
ગાજે ન પ્રભુનાં ગાન મન ગળી જાય પ્રભુતામાં નહિ,
હૃદયે વિકાર જડયા રહે તો મંદિરે જઇ શું કરૂં ? ૬
[શ્રી શ્વે. કો. હે. પર્યૂષણ અંક.] મણિલાલ.

---

૧ ભર્ગો–કીરણો, પ્રકાશ. ૨ ગુલ્ઝાર–ફુલઝાડ. ૩ ગુલ–ફૂલ. ૪ ગુલ્શન્–ફુલનો બગીચો. ૫ અભ્ર–આકાશ. ૬ મરહમ–મલમ. ૭ સમીર–પવન. ૮ સર–તળાવ.

વખત.

ગઝલ.

વખત પલટાય છે જ્યારે, બધું પલટાઈ જાયે છે;
બને છે શાહ [1]ખાદિમ ને, ગુલામો શાહ થાયે છે. ૧
રહે છે [2]ઉલ્લુ ગુલશનમાં, હતો જ્યાં વાસ બુલ્બુલનો;
મયૂરો જ્યાં હતા ત્યાં કાગડાઓ રાગ ગાયે છે. ૨
હતો ખોંખાર [3]અશ્વોનો, ખરો ત્યાં ભૂંકતા જોયા;
હતા જ્યાં દાન કરનારા, લુંટારા ત્યાં જણાયે છે. ૩
નથી એ દોષ કોઈનો, ખરેખર ખૂબી કિસ્મતની;
હતો જે ભક્ષ સિંહોનો, શૃંગાલો આજ ખાયે છે. ૪
ફક્ત છે જાહોહસ્મત્ આ, દિવસ બેની અરે ગાફિલ;
બની મગરૂર ઇન્સાં તું, વૃથા શાને ફૂલાય છે ? ૫
[કત્લેઆમ.] નારાયણજી ઠક્કુર.

બદગુમાન માશુકને.

ગઝલ

ઉભરતા ભાવ દિલના બહાર પડવામાં ભરાઈ છે,
વધેલી બાફ ઇન્જીનની, નિકળવામાં ભરાઈ છે. ૧
રહી ઇન્જીન આધારે, દબાવ્યું ને વધ્યો પાવર,

૧ ખાદિમ—[illegible]. ૨ ઉલ્લુ—ઘુવડ. ૩ અશ્વો—ઘોડા.

નહી એ ફાટશે તેમાં, શું બળવામાં ભલાઇ છે ? ૨
કહો તો ઝેર તો છે ઝેર, પણ નહિ ઝેર તે કાતિલ;
દવા દીધી હકીમે, ઝેર ગળવામાં ભલાઈ છે ! ૩
કહો છૂરી ભલે છૂરી, છૂરી છું ઑપરેશનની;
છૂરી ખાવે ભલું, ના માંસ સડવામાં ભલાઇ છે ! ૪
હવા છું પણ હવા તે જે, તમોને તાજગી બખ્સે;
દબાવી નાકને નહિ તો, શું ગળવામાં ભલાઈ છે !

છેલ્લી સલામ.

ન સાંભળવું તમારે તો, હમારે બોલવું શાને ?
નથી જોવું હૃદયનું ચિત્ર, તો તે ખોલવું શાને ?
ખુશી જો હા મહીં હા મેળવ્યે તો ના કહી ખાલી;
તમારા ને હમારા સ્નેહમાં, વિષ ઘોળવું શાને ?
તમે જેમાં ખુશી ત્હેમાં, ખુશી હું ને ખુદા મ્હારો;
અધીરો થઈ વિષયનું આશ, અંકુર રોળવું શાને ?
તમે જો બંધ કીધા કાન, તો છે બંધ હમ જીહવા;
છતાં ઇચ્છા તમારી તો, હમારે બોલવું શાને ?
ન જાવું ગામ જે તેનો, શીમાડો પૂછવો શાને ?
થયું તો બસ થયું ઝાઝું, હવે તે ચોળવું શાને ?
[ગુજરાતીનો દીવાળીનો અંક.' દિવાનો.

સૃષ્ટિ સંદર્શન.

હરિગીત.

સૃષ્ટિ તણું સૌંદર્ય ને વળી જોઈ ત્હેની ભવ્યતા,
ઉર સાગરે કૈં કૈં તરંગો જોશમાં ઉછળી રહ્યા;
ક્ષુબ્ધ ક્ષણમાં સ્તબ્ધ ક્ષણમાં, હૃદય સુન્ન થઈ જાય છે,
સમજું નહિ સમજું નહિ, અંતર મહીં કંઈ થાય છે. ૧
સમજું નહિ જો બન્ધુ! તો સમજાવી કેમ શકાય એ?
જાતે જ જે સમજે ન તે અન્યને શું સમજાવશે?
દિલ બ્હાર નિકળવા ચહે પણ દ્વાર તો જડતાં નથી,
પ્રભુ! જો દીધી ત્હેં લાગણી તો વાણી કાં દીધી નહિ? ૨
જે જે અનુભવ થાય છે ઉરમાં સહુ શમી જાય તે;
ના દિવ્ય દૃશ્યો દેખતાં આ દિલ લેશ ધરાય છે,
બસ એમ ચાહે દિલ કે "જોયાં કરૂં જોયાં કરૂં,"
જોયાં કરૂં મોહ્યાં કરૂં-ઝીણું ઝીણું ગાયાં કરૂં. ૩
[ગુજરાતી દીવાળીનો ખાસ અંક] ચન્દ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા.

મનુષ્ય જીવનની ઋતુઓ.

વસન્તતિલકા

પ્રત્યેક વર્ષ તણી ચાર ઋતુ પિછાણો,
માનુષ માનસ તણી અવધિ પ્રમાણો;

લીલા રૂડી વિવિધ સર્વ રીતે વખાણ્યો,
ગુંથેલ છે અજબ શું જન જીવતાણો. ૧
આનંદની લહરિ આ લહકાય જ્યારે,
ચૈતન્ય અંશ ચમકે પ્રણય–પ્રસારે;
સંકલ્પ શીઘ્ર જગ સુંદરતા નિહાળે,
ત્યારે ઝુલે મન પ્રમત્ત વસંત કાળે. ૨
ઝુલે ! હીંચે ! હળમળે ! વિહરંત ડોલે !
ખેલે રસે રસિક રાસ અનંત ખોળે,
ચાહે ધરે મનન ભાવન પૂર્વ ગામી,
ગ્રીષ્મે શીળું ઉર સ્મરે સ્વર સૌખ્ય પામી. ૩
કાળાંતરે કુજન યૌવન સાથ વામે,
પાંખો બીડી શરદમાં જીવ શાંતિ પામે;
પેખે રૂડી રસિક જાન જતાં અનેરી,
પંખી જુએ ગગન પામર અશ્રુ ખેરી, ૪
સૌંદર્ય કાન્તિ તનનાં સઘળાં વિરામ્યાં,
અંગો બધાં વિરૂપ થઇ જડવાદ પામ્યાં;
તુષાર કાળ જન બાણુ જરા ન સાલ્યા,
યાત્રા થઈ પૂરી અને જીવ પન્થ ચાલ્યા. ૫
પાપાત્મને વિષમ ડંખ કુકર્મ દેશે !
પ્રાણો પવિત્ર પરમાનંદ પૂર્ણ લેશે !
કર્મો તણા અદલ ન્યાય નકી ચુકાશે !
પુણ્યાત્મ તે પરમ અંશ વિષે સમાશે ! ૬

હરિલાલ કૃપાશંકર મહેતા
[સુદર્શન]

જણાયે તે જવા માટે.

ગઝલ.

જનમવું જીવવું જગમાં, અનુપમ રાગ આદરવા;
રહી કંઈ પ્રાસ દીધેલું, જણાયે તે જવા માટે. ૧
સંબંધો તુટવા સારૂ, ખીલ્યાં ફૂલડાં ખરી જવા;
ક્ષણિક ભરતી સમુદ્રોની, જણાયે તે જવા માટે. ૨
ખિલ્યો પૂર્ણેન્દુ પૃથ્વીમાં, વહ્નિની વાટડી જોવા;
ભરેલા તારલા તેજે, જણાયે તે જવા માટે. ૩
ઉદય ગિરિ શૃંગ પહોંચેલા, રૂપ જે વૈભવોવાળા;
શ્રીમંતો શેઠ ધનવાનો, જણાયે તે જવા માટે. ૪
દીપકની જ્યોતિ હોલાવા, ઉગેલો સૂર્ય આથમવા;
સુખદ સાહિત્ય સૃષ્ટિનાં, જણાયે તે જવા માટે. ૫
પીડાતા વ્યાધિથી પ્રાણી, અન્ન જળની અભિલાષે;
અવધ આવ્યે દિવસ દુઃખના, જણાયે તે જવા માટે. ૬
અધુના અન્યને હણતાં, હણાશે અન્ય હાથેથી;
સ્વપરના ભેદ ભાવો પણ, જણાયે તે જવા માટે. ૭
સમય ચિહુકની જિહ્વા, ફરે વર્તુલમાં સરખી;
ઘડીમાં અહીં ઘડીમાં નહીં, જણાયે તે જવા માટે. ૮

કામસ્વામી.

જુલ્મી માલેકને.

ગઝલ.

વધારે જુલ્મ કરવાથી, નથી કોઇ ગયું ખાટી;
દયા લાવી મુવા વાંકે, જગતપર જીવવા તો દે! ૧
ભલે તું પુષ્ટ થઈ ને ફર, અબળ થઈ છો અમે ફરીએ,
ટકે પણ પ્રાણ આ પાંચે, ઉલટથી એટલું તો દે! ૨
મધુર પકવાન્ન ને મેવા, વિવિધ તું છો ખુશીથી ખા,
અમોને જાર બાજરનું, લુખું પણ ઢેબરૂં તો દે! ૩
ભલે વસ તું હવેલીમાં, અને કર મોજ મન માની;
નહાનું ઝાવલીનું પણ, રહેવા ઝુંપડું તો દે! ૪
ઝળકતાં વસ્ત્ર પહેરીને, ભલે તું ડોલ હીંડોળે;
અમોને લુગડું જાડું, શરીર આ ઢાંકવા તો દે! ૫
ભલેને ચાર ઘોડાની, મજેની ગાડીમાં ફર તું;
પગે પાળા અમોને પણ, સુખેથી ચાલવા તો દે! ૬
અમારા કર્મના યોગે, પનારે સૌ પડ્યા ત્હારે;
નીમેલી જીન્દગી કેરા, દહાડા કહાડવા તો દે! ૭
ઉગીને આથમે તેમાં, અમોને યાદ આવે તું;
પડે સૌ શાન્ત તે વખતે, જરા પણ ઝંપવા તો દે! ૮
અમારૂં જીવવું મરવું, રહ્યું છે હાથમાં તારા;
દુવા દઇએ અમે તુજને, જીવિત એવું થવા તો દે! ૯
નથી અમને અદેખાઇ, હૃદયમાં આવતી તારી;
હજી આવે નહિ દુર્લભ, દિલાસો એટલો તો દે! ૧૦

[મુંબાઈ સમાચાર તા. ૧૬-૮-૧૩.] વૈદ્ય કવિ દુર્લભ શ્યામ ધ્રુવ.

અમારી મસ્ત ફકિરી.

ગઝલ-કવ્વાલી.

ફકિરીમાં સખિરી ! મ્હેં, ભરી આજે મજા કેવી ?
અમિરી ને ફકિરીમાં, મળી આજે રજા કેવી ? ૧
ફિકર ઘુંટી કરી ફાકી, તમન્ના શી હવે બાકી ?
શરીરે ત્યાગની કફની, મ્હડાવી ત્યાં કજા કેવી ? ૨
ખલકને જાણતા ફાની, પછી પરવાહ તે શાની ?
નથી દરકાર દુનિયાની, મળે તે ક્યાં મજા એવી ? ૩
પીઓ પ્યાલા ભરી પાઓ, કરીને જ્ઞાનનો કાવો;
અમિરીનો ધરી દાવો, ફકિરીમાં મજાહ લેવી ! ૪
કદિ મુખમલ તણી શૈયા, કદિ ખુલ્લી ભૂમિ મૈયા;
કદિ બ્હેતી મૂકી નૈયા, તરંગોની કજા લેવી ! ૫
કદિ ખાવા મળે લાડુ, કદિ ખાવા પડે ઝાડુ !
રંગશિયું દેહનું ગાડું, ઉપર ભગવી ધ્વજા કેવી ? ૬
કદિ છે શાલ-દુશાલા, કદિ છે ભસ્મ ને માલા;
કદિ હો ઝેરના પ્યાલા, મળે તેવી મજા લેવી ! ૭
ધર્યા છે કેસરી જામા, કર્યા કાષાયનાં કપડાં,
ત્યજી સંસારના ભામા, કજામાંથી મજા લેવી ! ૮
ભર્યા છે જ્ઞાન ધન ભાથાં, ઝુકાવે શાહ પણ માથાં;
જગતનો ગમ સદા ખાતા, ગમીને જ્યાં રજા દેવી ! ૯
ખુશી રાખી ગમી સાથે, ધખાવી હોળીયો હાથે;

બીજાના દુઃખની માથે, ખુશીથી જ્યાં સજા લેવી ! ૧૦
જગત જીત્યું અલખ નામે, અચળ એ રાજને પામે,
નમાવી સર કદમ સ્હામે, ઉભાં ત્યાં દેવ ને દેવી ! ૧૧
અમિરીની મઝા મીઠી, ફકિરીમાં અમે દીઠી;
ન કરવી ચાકરી–ચીઠી, સ્પૃહાને જ્યાં રજા દેવી ! ૧૨
થયા જ્યાં એક ઇશ્વરથી, પછી શી ગાંઠ ઘર ઘરથી?
જગાવ્યો પ્રેમ પરવરથી, શલાકા સ્નેહની સેવી ! ૧૩

[શ્વે. કો. હે. પુ. ૯ ૧૯૧૩.] વસન્ત.

વિકસિત પુષ્પનો વિનાશ.

દ્રુતવિલમ્બિત.

કુસુમ ખીલી વૃથા ઝટ આથમ્યું, કુસુમ કેમ તને ખરવું ગમ્યું?
જગત જૂઠ પ્રપંચ થકી ભર્યું, સમજી એમ અરે પ્રિય તું ખર્યું. ૧
નવીન નાજુક વિશ્વ હસાવતું, પણ ગયું ખરી જાણે હતું નતું;
સરસ શોભિત બાળ કુસુમ તું, અતિ સુકોમળ અંગ પ્રસારતું. ૨
તુજ પરે મમતા શી હતી અતિ, નિરખીને ચિત્તશાંતિ સદા થતી;
પણ તને જગ આ ન ગમ્યું જરી, કુસુમ તું ખીલતાંજ ગયું ખરી. ૩
પવન આ જગનો ન લીધો લીધો, કંઈ વિકાસ હજી ન કીધો કીધો
કંઈ સુવાસ હજી ન ધરી ધરી, સમય સ્વલ્પ હસી તું ગયું ખરી.
ઉગતું આથમતું ખીલતું ખરે, નિયમ છે જગનો જનમે મરે
ધીરજ એમ ધરી શુક એ ચહે, પ્રિય તને ઇશ શાંતિ સદાય દે!×

[જૈન હિતેચ્છુ પુ. ૧૪ અંક ૧૧-૧૨.] શુક–રાજકોટ.

× 'જૈન સમાચાર' બંધ થવા તે પ્રસંગે તેને સંબોધીને લખાએલું કાવ્ય

દયામાં સ્વાર્થ છે ત્હારો !

ગઝલ.

ગરીબો આશરો લેવા, પ્રસારે હાથને જ્યારે;
અનાદર તેહનો થાયે, ત્હને ધિક્કાર છે ત્ય્હારે ! ૧
શરમથી ના શકે બોલી, જનો એવા દીઠા જ્યારે;
નજર ખેંચી ગયો ચાલ્યો, ત્હને ધિક્કાર છે ત્ય્હારે ! ૨
દુઃખી અબળા નિહાળીને, હૃદય ચિરાતું ભાળીને;
નહિ આશ્વાસનો આપ્યા, ત્હને ધિક્કાર છે ત્ય્હારે ! ૩
નયનથી અશ્રુની ધારા, વહેતી જોઈ તું રહેતો;
ન લુછ્યું એક પણ અશ્રુ, ત્હને ધિક્કાર છે ત્ય્હારે ! ૪
અવાચક પ્રાણીઓ લાખો, મનુષ્યો મારતાં નિત્યે;
બચાવા દિલ નહિ વાધ્યું, ત્હને ધિક્કાર છે ત્ય્હારે ! ૫
જગતની ઉન્નતિ અર્થે, કીધો નહિ જ્ઞાન ફેલાવો;
રહ્યો મત–પંથને લોભે, ત્હને ધિક્કાર છે ત્ય્હારે ! ૬
જગતના સેવકો મરતા, મદદ વિણ તેહ અથડાતા;
બની ના સ્હાય ત્હારાથી, ત્હને ધિક્કાર છે ત્ય્હારે ! ૭
બિચારા જીવ ઓ ! ભોળા, ખરો તું સ્વાર્થ ના સમજ્યો !
ઉપેક્ષા દાનની કરવે, પ્રભુના માર્ગ ના મોજ્યો ! ૮
વિચારે ને વચનથી ને, વળી દ્રવ્યે અને દેહ,
દયા કર તું, દયા કર તું, દયામાં સ્વાર્થ છે ત્હારો ! ૯

[જૈન હિતે... [illegible]]

વ્હાલજે થોડું પણ સર્વદા.

હરિગીત.

વર્ષા મહીં [1]વ્હેણો કંઈ વ્હેતાં ઉછાળા મારતાં,
વર્ષાઋતુ ચાલી જતાં સહુ શુષ્ક સદ્ય બની જતાં;
એવું ન્હને વ્હાલશો નહિ ક્ષણુજીવી ઉભરે સ્નેહના,
વ્હાલજે મને થોડું ભલે વ્હાલજે પરંતુ સર્વદા. ૧
[2]વિદ્યુત પ્રભા–ચમકારથી, જનદૃષ્ટિ આંજી નાંખતી,
ચમકી અને ચાલી જતી પળમાં હતી ન હતી થતી;
એવા મને ગમતા નથી ઝણકાર પળભર ઝણકતા,
વ્હાલજે મને થોડું ભલે વ્હાલજે પરંતુ સર્વદા. ૨

કર્મ યોગી અમે તો.

મંદાક્રાન્તા.

શ્રી ગીતામાં પ્રકટ વદીયા કૃષ્ણ જેને વિષે છે,
ને જેનાથી જગત સઘળું આ છવાયું દિસે છે;
જેને બંધે અનુવશ થયા વિશ્વમાં રંક રાણા,
કર્માકર્મ પ્રથિત પ્રબળા તે અમે જાણનારા. ૧
જે કર્મોના અનુશરણ તે સુજ્ઞ માને સ્વધર્મ,
તે છે જાણો સકળ જગને મોક્ષદાયી સુકર્મ;

---

૧ વ્હેણો–વોકળા. ૨ વિદ્યુત–વિજળી.

એનાથી જે ઉલટ ગણવા તાપકારી અકર્મ,
ને એ એના વગર સઘળાં તેય માનો વિકર્મ. ૨
જ્ઞાનાગ્નિથી સકળ કર્મો દગ્ધ કીધાં અમે છે,
રે'વું રાચી નિશદિન અહો! કર્મયોગે ગમે છે;
આવો સાથે વ્રત ઉજવીએ જો હ્રદયોને ગમે તો,
નિઃસ્વાર્થી સૌ કરમ કરતા કર્મયોગી બને તો. ૩

[ચંદ્રપ્રકાશ. ૧૯૧૭.] જનાર્દન ન્હાનાભાઈ.

સનમને સાદ.

ગઝલ.

હમેશાં આફતો વેઠી, સનમને સાદ કરનારા;
અમો મસ્તાન મુર્શીદથી અજબ એ પાઠ ભણનારા. ૧
અમારા ઇશ્કના મઝહબ, હ્રદયને ખાખ કરનારા;
પરંતુ માશુકના પન્થા, તનને સાફ કરનારા. ૨
સળગતી જ્યોતપર સ્નેહે, [illegible] નિજ પ્રાણની પરવા.
કરીને [1]ઇશ્કના [illegible] [illegible] ૩
હમારે કટકા વેઠી, [illegible] [illegible].
[illegible] ૪
[illegible]
[illegible] ૫

૧ [illegible]

સમુદ્રે [1]મૌક્તિકો મોંઘા, ખતાના બહુ ખરાબા ત્યાં;
પરંતુ નાખુદા ત્હેના થમિલ થઇ સાધ્ય કરનારા. ૬
અમારી ધારણા એવી, અમે ના લેશ ડરનારા;
મણિ લેવા મણિધરને, દિવાના થઈ પકડનારા. ૭
ખુવારીમાં ખુમારી છે, સુસીબતમાં મઝેદારી;
ચમન કે બેચમનમાં પણ, સનમને સાદ કરનારા. ૮
ગ. શ્રી. પાસેથી પ્રાપ્ત.

વર્ષાદને.

હરિગીત.

અયિ વાદળ! જળ ઘોધ ત્હારા વ્હાલ તળમાં રેલજો,
નભગંગ તું અમ જીવનમાં અમીમય વિમળ જળ ઢાળજો;
તવ મૃદુલ સુખદા શીતલ લહરી રસભરી પ્રસરાવજો,
રસખસ કરી નવી આશ અંતરમાં પછી અંકાવજો. ૧
[2]સંતપ્ત [3]વસુધા ઠારજો, બળ [4]ગ્રીષ્મનું ગમટકાવજો,
નદી નિર્ઝરા છલકાવજો, સર સિંધુ પણ ઉછળાવજો;
કોકિલ જન સમ મધુર રવથી વિશ્વ આ હરખાવજો;
ઘન તિમિર પટમાં ધવળ નવલી [5]દામિની ચમકાવજો. ૨
જગ મંડપે વિઅભ્રથી નરનાર સહુ હરખાવજો,

---

૧ મોક્તિક—મોતી. ૨ સંતપ્ત—તપેલી—ઉની થયેલી. ૩ વસુધા—પૃથ્વી. ૪ ગ્રીષ્મ—ઉનાળો. ૫ દામિની—વિજળી.